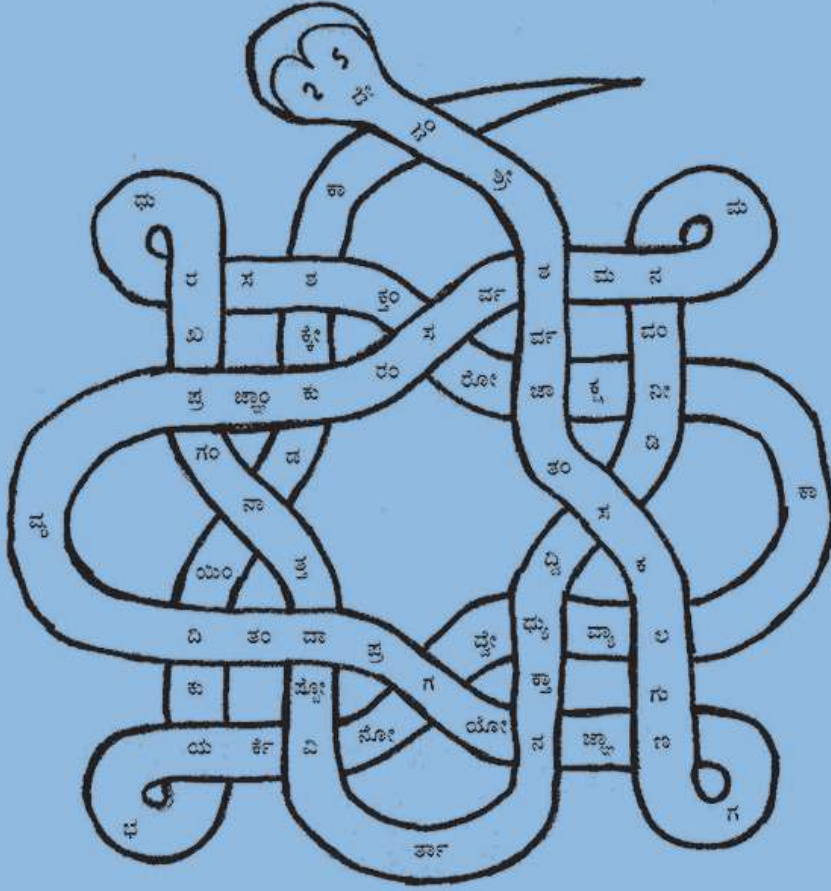

ಯುಕ್ತಗಾನ ಕವಿಗಳ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ

- ಡಾ. ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ

ಕರ್ನಾಟಕ ಯಕ್ಷಗಾನ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು

ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ

ಡಾ. ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ

ಪ್ರಕಾಶಕರು

ಕರ್ನಾಟಕ ಯಕ್ಷಗಾನ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು

‘YAKSHAGANAKAVIGALACHITRAKAVYA’ by Dr. Kabbinala Vasantha Bharadwaj, No.9, Maruthi Temple Road, Kuvempunagar, Mysore 570009 (Mob: 99450 55534) and Published by Registrar, Karnataka Yakshagana Academy, J.C. Road, Bangalore 560002.

ಈ ಆವೃತ್ತಿಯ ಹಕ್ಕು :

ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರ್

ಕರ್ನಾಟಕ ಯಕ್ಷಗಾನ ಅಕಾಡೆಮಿ

ಕನ್ನಡ ಭವನ, ಜೆ.ಸಿ. ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಮುದ್ರಿತ ವರ್ಷ : ೨೦೨೦

ಪ್ರತಿಗಳು : ೩೦೦

ಪುಟಗಳು : VIII+114

ಬೆಲೆ : ರೂ. ೭೫/-

ಪ್ರಕಾಶಕರು:

ಎಸ್.ಹೆಚ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ

ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರ್, ಕರ್ನಾಟಕ ಯಕ್ಷಗಾನ ಅಕಾಡೆಮಿ

ಬೆಂಗಳೂರು

ಮುದ್ರಕರು :

ಎಂ.ಎಸ್. ಗ್ರಾಫಿಕ್ಸ್

ನಂ. 4/1, 2ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಕಾವೇರಿಪುರ, ಕಾಮಾಕ್ಷಿಪಾಳ್ಯ

ಬೆಂಗಳೂರು-560 079 ಮೊ. 9886355728

ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಮಾತು

ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯವೆಂಬುದು ಕಾವ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ವಿನೋದಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯುವ ಪಂಡಿತ ಮಂಡಳಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಕೂಸು. ರಾಜಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ, ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಬಳಕೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ಮೂಲವನ್ನು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಣಬಹುದು. ಅಲ್ಲಿನ ಕೂಟಶ್ಲೋಕಗಳು ಇದೇ ಮಾದರಿಯವು. ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೊಂದು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಕರಬಂಧಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಮುಂದಿನ ಕವಿಗಳಾದ ಭಾರವಿ, ಮಾಘ, ಹರ್ಷನೇ ಮುಂತಾದ ಕವಿಗಳು ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಒಂದೊಂದು ಸರ್ಗವನ್ನು ಮೀಸಲಾಗಿರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಕಾವ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಕರು ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥ ಅಥವಾ ಧ್ವನಿರಹಿತ, ರಸಹೀನ ಎಂದು, ಅಧಮಕಾವ್ಯ ಅಥವಾ ಮೂರನೆಯ ದರ್ಜೆಯ ಕಾವ್ಯವೆಂದು ಕರೆದರೂ ಪಂಡಿತ ಕವಿಗಳು ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ ವಿರಕ್ತರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಯಮಕಭಾರತ ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಶ್ಲೇಷಪ್ರಿಯರು ಸಾಕಷ್ಟು. ರಾಘವ ಪಾಂಡವೀಯದಂಥ ದ್ವಿಸಂಧಾನ ಕಾವ್ಯಗಳೂ ರಾಘವ ಪಾಂಡವ ಯಾದವೀಯದಂಥ ತ್ರಿಸಂಧಾನ ಕಾವ್ಯಗಳೂ ಇವೆ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಕವಿಗಳು ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯವನ್ನು ಹೆಣೆದಿದ್ದಾರೆ. ಡಾ. ಟಿ.ವಿ.ವೆಂಕಟಾಚಲ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಅವುಗಳನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಕ್ಷಗಾನ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಕುರಿತು ಆಳವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಿದ ಡಾ. ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ ಅವರು ನಮ್ಮ ನಡುವಿನ ಅಪರೂಪದ ವಿದ್ವಾಂಸರು. ಯಕ್ಷಗಾನದ ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವರು. ಸ್ವತಃ ಕವಿಗಳೂ, ಸಂಶೋಧಕರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಕವಿಚರಿತೆಯಂಥ ಕ್ಲಿಷ್ಟ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರು. ಅವರು ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದತ್ತ ಗಮನಹರಿಸಿ ಯಕ್ಷಗಾನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶ ಕಡಿಮೆ. ಅದು ರಂಗಕ್ಕೆ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರಾವ್ಯಸುಖ ಕಾರಣವಾದ ಅನುಪ್ರಾಸವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಇತರ ಪ್ರಭೇದಗಳು ರಂಗಕ್ಕೆ ಒಗ್ಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕವಿಗಳು ಓದುಗರ ರಂಜನೆಗಾಗಿ ರಚಿಸಿದ್ದುಂಟು. ದುಷ್ಕರವಾದ ಖಡ್ಗಬಂಧ,

ಮುರಜಬಂಧ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ವಿರಳ. ಇರುವ ಕೆಲವು ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದು ಅಪರೂಪದ ಅಭಿನಂದನಾರ್ಹ ಪ್ರಯತ್ನ. ಇಂಥ ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು ಅಕಾಡೆಮಿಯ ಹೆಮ್ಮೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಈ ಕೃತಿಯ ಪ್ರಕಟಣೆಯಲ್ಲಿ ನೆರವಾದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಕಾಡೆಮಿಯ ಪರವಾಗಿ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು. ಇಂಥ ಕೃತಿಗಳು ಇನ್ನಷ್ಟು ಬರುವಂತಾಗಲೆಂದು ಹಾರೈಸುತ್ತೇನೆ.

ಯಕ್ಷಗಾನಂ ಗೆಲ್ಲೆ

ಪ್ರೊ. ಎಂ. ಎ. ಹೆಗಡೆ
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಲೇಖಕರ ಮಾತು

ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳು ಮಾರ್ಗಕವಿಗಳಂತೆಯೇ ಪ್ರೌಢವಾದ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬ ವಿಚಾರ ಇನ್ನೂ ಅಪರಿಚಿತವಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿದೆ. ಯಮಕಾದಿ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳು, ಪಾರಿಹಾರಿಕೆ, ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ, ಗೂಢಚಿತ್ರ, ಗರ್ಭಕವಿತೆ ಮುಂತಾದ ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳು ಯಕ್ಷಗಾನಕಾವ್ಯಲೋಕದ ಅನರ್ಘ್ಯರತ್ನಗಳೆಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಪ್ರಸಂಗಪ್ರದರ್ಶನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಪದ್ಯಗಳು ಬಳಕೆಯಾಗದೇ ಇದ್ದು, ಸಹೃದಯರನ್ನು ತಲುಪದೇ ಇರುವುದು ವಿಷಾದದ ಸಂಗತಿ. ಅಂತಹ ಸುಮಾರು ಇನ್ನೂರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಯಕ್ಷಗಾನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಒಟ್ಟು ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಾಧ್ಯಯನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಇವುಗಳ ಸ್ಥಾನ ಮಹತ್ತ್ವವಾದುದು ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಕ್ಲಿಷ್ಟಪದ್ಯಗಳಿಗೆ ಮೊತ್ತಮೊದಲಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳಿಗೆ ನಾನು ಮಾಡಿದ ಅರ್ಥಾನುಸಂಧಾನವೇ ಅಂತಿಮವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಹಠ ನನಗಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಹಚ್ಚುವ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನಷ್ಟೆ ನಾನು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಸೃಜನಶೀಲವಾಗಿ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇದೆಯೆಂಬುದು ನನ್ನ ವಿನಮ್ರ ಗ್ರಹಿಕೆ. ಆ ಕುರಿತು ನಮ್ಮ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇನ್ನಾದರೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಿ ಎಂದು ನಾನು ಹಾರೈಸುತ್ತೇನೆ.

ಈಗ ಈ ಸಂಕಲನವು ಕರ್ನಾಟಕ ಯಕ್ಷಗಾನ ಅಕಾಡೆಮಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿರುವುದು ನನಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ತಂದಿದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಕಾಡೆಮಿಯ ಮಾನ್ಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಪ್ರೊ. ಎಂ.ಎ. ಹೆಗಡೆ ಅವರಿಗೆ, ಇತರ ಎಲ್ಲ ಸದಸ್ಯರಿಗೆ ಹಾಗೂ ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರ್ ಎಸ್. ಹೆಚ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಕಾವ್ಯರಸಿಕರು ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸುತ್ತಾರೆಂಬ ವಿಶ್ವಾಸ ನನ್ನದು. ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಶುಭವಿರಲಿ.

ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ

Blank

ಪರಿವಿಡಿ

1.	'ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ' ಎಂದರೇನು?	-	01
2.	ಅನುಪ್ರಾಸ	-	04
3.	ಯಮಕ	-	22
4.	ವರ್ಣಚಿತ್ರ	-	37
5.	ಶ್ಲೇಷಚಿತ್ರ	-	45
6.	ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ	-	51
7.	ಗೂಢಚಿತ್ರ	-	73
8.	ಪಾರಿಹಾರಿಕೆ	-	77
9.	ಗರ್ಭಕವಿತೆ	-	86
10.	ಉಭಯಸಮಾನಬಂಧ	-	89
11.	ಬಂಧಚಿತ್ರ	-	97
12.	ಉಪಸಂಹಾರ	-	102

ಅನುಬಂಧ

ಪದ್ಯಗಳ ಅಕಾರಾದಿ	-	104
ಗ್ರಂಥಖುಣ	-	112
ಡಾ. ಕಬ್ಬಿನಾಲೆಯವರ ಯಕ್ಷಗಾನವಾಚ್ಛಯ	-	113

Blank

ಅಧ್ಯಾಯ: 1

‘ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ’ ಎಂದರೇನು?

ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಧ್ವನಿಪೂರ್ಣ, ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರವೆಂದು ಮೂರು ರೀತಿಯಿಂದ ವಿಭಾಗಿಸುವುದುಂಟು. ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಪೋಷಕವಾಗಿರುವುದರೊಂದಿಗೆ ಸಹೃದಯರಂಜನೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಧ್ವನಿಪೂರ್ಣಕಾವ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವೆಡೆ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರದೆ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದ ಮನೋಹರತೆಯಿಂದಲೇ ಸಹೃದಯರಂಜನೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಕಾವ್ಯ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅಲಂಕಾರಪ್ರಧಾನವಾದ ಸೌಂದರ್ಯವೇ ತುಂಬಿರುವುದನ್ನು ‘ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ’ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮೂರನೆಯ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯವು ಭಾರತೀಯ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಚಿತ್ರ ವಿಷಯ. ಇಲ್ಲಿರುವ ‘ಚಿತ್ರ’ವೆನ್ನುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಸ್ಮಯಕಾರಿಯಾದುದು ಎಂದರ್ಥ. ಆನಂದವರ್ಧನನೇಂಬ ಮೀಮಾಂಸಕಾರನು ಧ್ವನ್ಯಾಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ “ವಿಸ್ಮಯಕೃತ್ ವೃತ್ತಾದಿವಶಾತ್” ಎಂಬ ಮಾತು, ಭೋಜನು ಸರಸ್ವತೀಕಂಠಾಭರಣದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ “ಚಿತ್ರಮಾಶ್ಚರ್ಯಂ ತತ್ಕಾರಿ ಚ ಚಿತ್ರಮ್” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದ ಈ ವಿಚಿತ್ರಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಕನ್ನಡಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಭಂದಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರ ಇಲ್ಲವೆ ಪದಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಚಮತ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪದ್ಯರಚನೆಯನ್ನು ‘ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ’ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಇಂತಹ ಪದ್ಯಗಳು ನಿಶ್ಚಿತ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪಧಾರಣೆಮಾಡುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇದನ್ನು ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳ ಮೂಲಕ ಚಿತ್ರಿಸುವ ಕವಿತಾಪ್ರಕಾರ ಎನ್ನಬಹುದು. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಕೇವಲ ಶಬ್ದವೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆ ಅರ್ಥವೂ, ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳೆರಡೂ ಕಂಡುಬರುವುದುಂಟು. ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ ಮಾತ್ರವಾದರೆ ‘ಶಬ್ದಚಿತ್ರ’ವೆಂದೂ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ ಮಾತ್ರವಿದ್ದರೆ ‘ಅರ್ಥಚಿತ್ರ’ವೆಂದೂ, ಎರಡೂ ಕಂಡುಬಂದರೆ ‘ಉಭಯಚಿತ್ರ’ವೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದರೆ ಧ್ವನಿಪ್ರಸ್ಥಾನಕಾರನಾದ ಆನಂದವರ್ಧನನು ಈ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಸಹೀನವಾದ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರವೆಂದು ಹೀಗೆಳೆದಿರುವುದುಂಟು! ಮಮ್ಮಟ, ದ್ರುಟರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಕೂಡಾ ಇದನ್ನು ರಸಾನುಭೂತಿಗೆ ಭಂಗತರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದುಂಟು. ಅಷ್ಟಯ್ಯ ದೀಕ್ಷಿತರು “ಯದವ್ಯಂಗ್ಯಮಪಿ ಚಾರು ತಚ್ಚಿತ್ತಂ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ರಮ್ಯತೆಯನ್ನು ಧ್ವನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದಂಡಿ, ವಾಮನ, ಭಾಮಹಾದಿಗಳು ಚಿತ್ರಕವಿತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ತಮ್ಮ ಅಲಂಕಾರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಕಲಾನಾಥ ರೂಾ ಎಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಗೌರವಬರುವಂತೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭರತಾದಿಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾದ ಚಿತ್ರಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಅವರು ಪ್ರಾಚೀನರ ಕಾವ್ಯರಚನೆಗೆ ಚಿತ್ರನಿರ್ಮಿತಿಗಳು ಪ್ರೇರಕವಾಗಿರಬಹುದೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ‘ಇಮೇಜ್ ಪೋಯೆಟ್ರಿ’ ನಮ್ಮ ಅರ್ಥಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಕಾವ್ಯವು ಆನಂದದಾಯಕವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಭಾವಗಳ ಉದ್ದೀಪನ ಅವಶ್ಯವಾದುದೇ ಆಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಭಾವೋದ್ದೀಪನವು ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದಾಗ ಆ ರೀತಿಯ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು ಸಮಂಜಸವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳನ್ನೂ ಆಸ್ವಾದಿಸುವ ಸಹೃದಯವರ್ಗವೊಂದು ಇದೆಯೆಂಬುದು ವಾಸ್ತವಸತ್ಯ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅದು ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು.

ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ‘ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ’ವೇ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಮೊತ್ತಮೊದಲ ಆಕರವಾಗಿದೆ. ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ದ್ವಿತೀಯ ಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಬಂಧಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ದುಷ್ಕರಕಾವ್ಯಗಳೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದುಂಟು. ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷ್ಯಪದ್ಯಗಳೂ ಅಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿವೆ. ಅನಂತರ ನಾಗವರ್ಮನ ‘ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನ’ದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬಂಧಚಿತ್ರಗಳೂ, ಗತಿಚಿತ್ರಗಳೂ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿವೆ. ಯಮಕಾನುಪ್ರಾಸ, ಗೂಢಚಿತ್ರ, ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಗಳ ಕುರಿತಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಲಿ ವಿವರಗಳಿವೆ. ತಿರುಮಲಾರ್ಯನು ‘ಅಪ್ರತಿಮವೀರಚರಿತ’ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಹೇಳಿಕಾಸ್ವರೂಪದ ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿರುವುದುಂಟು. ಅಳಿಯ ಲಿಂಗರಾಜನ ‘ನರಪತಿಚರಿತ’ದಲ್ಲಿ ಅನುಪ್ರಾಸ, ಯಮಕಪ್ರಭೇದಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕೆಲವು ಬಂಧಚಿತ್ರಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವುದುಂಟು. ಪೊನ್ನನ ‘ಜಿನಾಕ್ಷರಮಾಲೆ’ಯಿಂದ ಅಕ್ಷರಮಾಲಾಪ್ರಭೇದ ಪ್ರಚುರವಾಗಿ ಕಂದ-ಸಾಂಗತ್ಯ ಭಂದಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ ಶಿವಾಕ್ಷರಮಾಲೆ, ಹರ್ಮ್ಯಕ್ಷರಮಾಲೆಗಳು ಹಲವಾರು ರಚನೆ ಯಾಗಿರುವುದುಂಟು. ಚಂದ್ರರಾಜನ ‘ಮದನತೀಲಕ’, ಗುರುಲಿಂಗವಿಭುವಿನ ‘ಭಿಕ್ಷಾಟನ ಚರಿತೆ’, ಮುರಿಗೆ ದೇಶಿಕೇಂದ್ರನ ‘ರಾಜೇಂದ್ರ ವಿಜಯ’, ಗೋವಿಂದಕವಿಯ ‘ನಂದಿಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ’ ಮತ್ತು ‘ಚಿತ್ರಭಾರತ’, ಎಳಂದೂರು ಹರೀಶ್ವರನ ‘ಪ್ರಭುದೇವರ

ಪುರಾಣ', ಅಜ್ಞಾತಕರ್ತೃಕವಾದ 'ಕಂತಿ ಹಂಪನ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು' ಮುಂತಾದ ರಚನೆಗಳು ಚಿತ್ರಕವಿತೆಯ ನಾನಾ ಭಂಗಿಭಣಿತಗಳನ್ನು ಅನಾವರಣಗೊಳಿಸಿವೆ. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುವೇ ಮೊದಲಾದ ಶಿವಶರಣರು ರಚಿಸಿದ 'ಬೆಡಗಿನ ವಚನಗಳು', ಹದಿನೈದು- ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪುರಂದರದಾಸ- ಕನಕದಾಸಾದಿ ಹರಿದಾಸರು ರಚಿಸಿದ ಮುಂಡಿಗೆಗಳು ಚಿತ್ರಕವಿತೆಯ ಓಗಟಿಯ ಪ್ರಭೇದಗಳಾಗಿವೆ.

ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಂದಳಿಕೆಯ ಮುದ್ದಣಕವಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳು ಮೂಡಿಬಂದಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಶ್ರೀರಾಮ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ನಾಂದೀಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗೂಢಚಿತ್ರದ ರಚನೆಯಿದೆ. ಯಮಕ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರದ ಅನೇಕ ಪದ್ಯಗಳು ಮುದ್ದಣನ ಪಾಂಡಿತ್ಯಪ್ರೀತಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ಉಳಿದಂತೆ ವೈಸೂರಿನ ಟಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು, ಬೆಳ್ಳಾವೆ ನರಹರಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಕುಮಾರ ನಿಜಗುಣ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮುಂತಾದವರು ಚಿತ್ರಕವಿತೆಯ ಅನೇಕ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ನಮ್ಮ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ಚಿತ್ರಕವಿತಾಪ್ರಸಕ್ತಿಯೂ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ದೇವಿದಾಸ, ಚವರ್ಕಾಡು ಶಂಭು ಜೋಯಿಸ, ಅಳಿಯ ಲಿಂಗರಾಜ ಮುಂತಾದ ಹಲವಾರು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ ಕವಿಮುದ್ರಿಕೆಗಳು ಒಗಟಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಉಳಿದಂತೆ ಅಜಪುರದ ವಿಷ್ಣು, ಹಳೆಮಕ್ಕಿ ರಾಮ, ಹಲಸಿನಹಳ್ಳಿ ನರಸಿಂಹ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಕಲ್ಯಾಣಿ ಭೀಮರಾಯ, ಗೇರುಸೊಪ್ಪೆ ಶಾಂತಪ್ಪಯ್ಯ, ವಾಮಂಜೂರು ಪರಮೇಶ್ವರಯ್ಯ, ಹಟ್ಟಿಯಂಗಡಿ ರಾಮಭಟ್ಟ, ಅದ್ಯಪಾಡಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣಯ್ಯ, ಪೆರಡಾಲ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯ, ಕೆಮ್ಮಣ್ಣ ನಾರಣಪ್ಪಯ್ಯ, ಬಾಯಾರು ಸಂಕಯ್ಯ ಭಾಗವತ, ಜತ್ತಿ ಈಶ್ವರ ಭಾಗವತ, ಬವುಲಾಡಿ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆಬ್ಬಾರ, ಮುದ್ರಾಡಿ ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕವಿಗಳು ಯಮಕಾಲಂಕಾರ, ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲದೆ ಪಾರಿಹಾರಿಕೆ, ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ, ಗೂಢಚಿತ್ರ, ವರ್ಣಚಿತ್ರಾದಿ ನಾನಾ ಸ್ವರೂಪದ ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯಪ್ರಾಥಮ್ಯವನ್ನು ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಡಾ. ಎನ್. ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ, ಡಿ.ಎಸ್.ಶ್ರೀಧರ, ಗಣೇಶ ಕೊಲೆಕಾಡಿ ಮುಂತಾದ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳು ಕೆಲವು ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳನ್ನು ಹೊಸೆದಿರುವುದುಂಟು. ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಗಳು ಒಟ್ಟು ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಲೇಬೇಕಾದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು 'ರಸವಿಹೀನ'ವೆಂದು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಪಾಂಡಿತ್ಯವೂ ರಸಾನಂದಹೇತುವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು, ಇಂತಹ ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳನ್ನು ಕಾವ್ಯಾಸಕ್ತರು ಆಸ್ವಾದಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ: 2

ಅನುಪ್ರಾಸ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದ ಭಾಗವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಗೊಂಡ 'ಅನುಪ್ರಾಸ' ನಾದಗುಣೋಪೇತವಾದುದು. ಆಲಂಕಾರಿಕರಾದ ದಂಡಿ, ವಿಶ್ವನಾಥ, ಮಮ್ಮಟ, ರುಯ್ಯಕ, ಜಯದೇವಾದಿಗಳು ಇದನ್ನು ಕುರಿತು ವೈವಿಧ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅನುಪ್ರಾಸವನ್ನು ವೃತ್ತಾನುಪ್ರಾಸ, ಛೇದಾನುಪ್ರಾಸ, ಲಾಟಾನುಪ್ರಾಸ, ಶ್ರುತ್ಯನುಪ್ರಾಸ, ಸ್ಫುಟಾನುಪ್ರಾಸ, ಗ್ರಾಮ್ಯಾನುಪ್ರಾಸ ಎಂದೆಲ್ಲ ವಿಭಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಮಸ್ತ ಮತ್ತು ಅಸಮಸ್ತ ಪದಗಳು, ವ್ಯಪೇತ ಮತ್ತು ಅವ್ಯಪೇತ ಪದಗಳು, ಕಂಠ್ಯ ತಾಲವ್ಯಾದಿ ವರ್ಣಗಳು, ದ್ವಿತ್ವ-ಅದ್ವಿತ್ವಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಇನ್ನಷ್ಟು ವೈವಿಧ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಪ್ರಾಸದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಈ ಅನುಪ್ರಾಸವಿಧಾನ ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಮುಂದುವರಿದಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳಿಗೂ ಈ ಅನುಪ್ರಾಸದ ಚೆಲುವಿನ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯ ಹರಿದಿದೆ. ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅದರ ನಾನಾ ರೀತಿಗಳು ಯಕ್ಷಗಾನ ಪದ್ಯಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲುವರಿದಿವೆ.

ಕನ್ನಡದ 'ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ'ದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಸವು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯವಾದುದು' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದನ್ನು ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಯಮಕ, ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ, ಬಂಧಚಿತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ದುಷ್ಕರಕಾವ್ಯಬಂಧ ಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. (ಸೂ: 114-152) ಇಲ್ಲಿ ದುಷ್ಕರವೆಂದರೆ 'ರಚಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತು ವಿಸ್ಮಯಕಾರಿಯಾದ' ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಾಸಾನುಪ್ರಾಸದಿಂದ ತೊಡಗಿ ಯಮಕಾದಿ ದುಷ್ಕರರಚನೆಗಳು 'ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ'ದ ಪರಿಧಿಯಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದಹಾಗಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾದ "ಸಂಧಿಸಿದೇಣೆಯಕ್ಕರಮೊಂದೊಂದೆಂಟೊಳಳವಡಿಸಿ ಬಂದೊಡನುಗತಮಕ್ಕುಂ" ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಅನುಪ್ರಾಸದ ಕುರಿತಾಗಿಯೇ ಇದೆ. 'ಭಂದೋಂಬುಧಿ'ಯಲ್ಲಿ ನಾಗವರ್ಮನು "ಸದೃಶಾಕ್ಷರವಿನ್ಯಾಸಂ ಪದದೊಳ್ ಪಾದಂಗಳೊಳ್ ಪೊದಳ್ಳಿಸೆದಿರೆ ಪೇಟ್ಟುದನುಪ್ರಾಸಂ" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ವ್ಯಂಜನ ಅಥವಾ ವ್ಯಂಜನಗಳು ಪದ್ಯವೊಂದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಆವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುವುದೇ ಅನುಪ್ರಾಸದ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಈ ಸೂತ್ರಗಳ ಅಂತರಾರ್ಥ. ಈ

ಕೆಳಗಿನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ವೃತ್ತನುಪ್ರಾಸ :

ನುಡಿಯೆ ನಿನ್ನೊಡೆಯನ ಪೆಸರೊಡ ನುಡಿಯೆ |

ಬಡನಡುವಿನ ಜಡಪಿಡಿನಡೆದುದು ಬಿಡು

ಬಿಡು ಕಡು ಬೆಡಗಿನೊಳುಡುಪಡೆಪತಿಮುಖಿ ||

(ಕುಮಾರವಿಜಯ- ಮುದ್ದಣ)

ಮುಗುದೆ ನೀ ಬೆಗಡುಗೊಳುತಲೇಂ ಬಗೆದೆ ||

ಒಗುಮಿಗೆಯಿಂ ಖಿಗರಿಗೆ ಬಗೆಬಗೆಯಘ

ಮಿಗಿಸಿದೆ ನಗೆ ಜಗದಗಲಿಕೆಯುಗಿದೆ ||

(ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ ಕಲ್ಯಾಣ- ಮುಳಿಯ ತಿಮ್ಮಪ್ಪಯ್ಯ)

ಈ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಪದ್ಯಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ 'ಡ'ಕಾರ ಮತ್ತು 'ಗ'ಕಾರಗಳು ಆವೃತ್ತಿಗೊಂಡಿವೆ.

ಚ್ಯುತಿರಹಿತಚ್ಯುತನಿಗೆ ಮುನಿನುತಗುಣ

ಯುತ ಪ್ರತಿರಹಿತಪ್ರತಿಮನಿಗೆ

ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತಿಸನ್ನತ ಚರಿತಗೆ ರತಿಪತಿ

ಪಿತ ಕ್ಷಿತಿಹತ ಸುನೃತಯುತಗೆ ||

(ಅನಂತವ್ರತ ಮಹಾತ್ಮೆ- ಮೂಲ್ಕಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣ)

ಇಲ್ಲಿ 'ತಕಾರ'ವು ಪುನರಾವೃತ್ತಿಗೊಂಡು ವೃತ್ತನುಪ್ರಾಸವಾಗಿದೆ.

ಕಡಿದೊಡೆದ ಸೀಳಿಂದ ಕಡಿವಡೆದ ತೋಳಿಂದ

ತೊಡೆಯುಡಿದತುಂಡಿಂದ ಸೆಣವೆಸೆಯ ಜೊಂಡಿಂದ

ಬಿಡು ಮಿದುಳ ಕುಂಡದಿಂ ತಂಡದಿಂ ರುಂಡದಿಂ ಮುಂಡದಿಂ ಖಂಡದಿಂದ |

ಅಡಗುಗಳ ತಿರುಳಿಂದ ನಿಡನೆರೆದ ಕರುಳಿಂದ

ಕೆಡವಿಡುವ ನೆತ್ತರಿಂದೆಡವಿದರೆ ಸತ್ತರಿಂ

ದಿಡಿದಿದುರ್ ದಾರುಣದಲೋರಣದ ಮಾರಣದ ಕಾರಣದ ಪೂರಣದೊಳು ||

(ವಿಜಿತಾಶ್ವ ವಿಜಯ- ಪುಂಡೂರು ರಾಮಚಂದ್ರ ಪುಣಿಂಚತ್ತಾಯ)

ಬಂದು ದಶಸ್ಯಂದನಗೆ ಕಂದ ತಾನೆಂದೆನಿಸಿ
 ಇಂದು ಸುಮಗಂಧಿ ನೆವದಿಂದಲೀ ಬಂಧಿಸುತ
 ನಿಂದಿಸುವ ಮಂದಖಿಳ ವೃಂದಮಂ ಸಮರದೊಳು ಕುಂದದೆಮಮಂದಿರದೊಳು
 ನಿಂದಿರಿಸಿ ಚೆಂದದೊಳು ಮುಂದೆಮುಂದೆಸೆವ ದಶ
 ಕಂಠರನ ನಂದನರ್ ಹೊಂದಿದ ಮದಾಂಧರಂ
 ಬಂಧುಸಂಬಂಧಿಕರ ಮಂದಿ ತಮ್ಮಂದ್ಯರುಗಳೆಂದಮಂ ಕಂದಿಸುವೆನನು॥
 (ಪುತ್ರಕಾಮೇಷ್ಟಿ, ಸೀತಾಸ್ವಯಂವರ - ಗೇರುಸೊಪ್ಪೆ ಶಾಂತಪ್ಪಯ್ಯ)

ಈ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ವಾರ್ಧಕ ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಪ್ರಾಸದ ರಮಣೀಯತೆ ಎದ್ದುತೋರುತ್ತದೆ. ಮೊದಲ ವಾರ್ಧಕದಲ್ಲಿ ಒಳಪ್ರಾಸದ ಚೆಲುವೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ಸೀಳಿಂದ- ತೋಳಿಂದ, ತುಂಡಿಂದ-ಜೊಂಡಿಂದ ಎಂಬ ಯುಗ್ಮಪದಗಳ ಅನುರಣನ ಶ್ರವಣಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ವಾರ್ಧಕದಲ್ಲಿ ಅನುನಾಸಿಕಯುಕ್ತವಾದ 'ದಕಾರ' ಈ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಇಮ್ಮಡಿಸಿದೆ. ಅದೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಂಚಮಾತ್ರಾಗಣದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಪಡೆದಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ 'ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರ ಪ್ರಾಸ' ಮಾತ್ರ ಪಾಲನೆಯಾಗದೆ, ಅದರೊಂದಿಗೆ ಇಂತಹ ಅಂತರ್‌ಪ್ರಾಸ, ಅಂತ್ಯಪ್ರಾಸ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಸವೈವಿಧ್ಯಗಳು ಈ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಬಹುಮುಖಿಯಾಗಿಸಿವೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಅಂತರ್‌ಪ್ರಾಸ :

ಬಾ ಶಂಕರ ಪರಮೇಶ ದಿಗಂಬರ
 ಕ್ಲೇಶವಿನಾಶ ಸುರೇಶ ನಮಿತ ಜಗ
 ದೀಶ ಪಿನಾಕಿ ಮಹೇಶ ತ್ರಿಯಕ್ಷ ಗಿ
 ರೀಶ ಭಯಂಕರ ದೋಷವಿದೂರ ಧ
 ನೇಶಪ್ರಿಯ ಕುಸುಮೇಶಾಂತಕ ಭೂ
 ತೇಶ ಕಪರ್ದಿ ಬಿಲೇಶಯಭೂಷ ಪ
 ರೇಶ ಜಟಾಧರ ಪೂಷಜವೈರಿ ಉ
 ಮೇಶ ಭೀಮ ನಭಕೇಶ ಸದಾಶಿವ ॥

(ದ್ರೌಪದೀಪ್ರತಾಪ- ಕಡಂದಲೆ ರಾಮರಾವ್)

ಶ್ರೀತರುಣಿಸಂಪ್ರೀತ ವಿಹಗವ
 ರೂಢ ಫಲುಗುಣಸೂತ ದೇವಕಿ
 ಜಾತ ಯದುಕುಲನಾಥ ಸಜ್ಜನದಾತ ಕಂಸಹತ |
 ಶಾತಕುಂಭಜತಾತ ಶಾರದ
 ಜಾತನತ ಹರಪ್ರೀತ ಸುಗುಣಾ
 ತೀತ ಪೂತನಿಘಾತ ರಕ್ಷಿಪುದೆಮ್ಮನನವರತ ||

(ರಾಜಸೂಯ-ಕಲ್ಯಾಣಿ ಭೀಮರಾಯ)

ಭೀಮ ನೆಚ್ಚಿನ ನಾಮ ದೈತ್ಯವಿ
 ರಾಮ ಜಿತಸಂಗ್ರಾಮ ಸಾಸಿರ
 ನಾಮಕುತ್ರಮನಾಮ ದಶಗಳನಾಮನಿರ್ನಾಮ |
 ರಾಮಣೀಯಕನಾಮ ಮುನಿಜನ
 ಪ್ರೇಮ ಖಳಕುಲಭೀಮ ನತಸು
 ತ್ರಾಮ ಸೀತಾರಾಮ ರಕ್ಷಿಪುದೆಮ್ಮನನವರತ ||

(ರಾಜಸೂಯ-ಕಲ್ಯಾಣಿ ಭೀಮರಾಯ)

ಮಾರಪಿತ ಭವದೂರ ಕುಜನಕು
 ಠಾರ ಭಕ್ತೋದ್ಧಾರ ಭುವನಾ
 ಧಾರ ಕೌಸ್ತುಭಹಾರ ಪಾರಾವಾರ ಗಂಭೀರ |
 ವಾರಿಜಾಕ್ಷ ಬಲಾರಿನುತ ಕಂ
 ಸಾರಿ ನಾಟಕಧಾರಿ ತತ್ಸವಿ
 ಚಾರಿ ವಿಶ್ವಶರೀರಿ ನೀ ದಯೆದೋರಿ ಸಲಹೆಂದ ||

(ಅನುಸಾಲ್ವ ಗರ್ವಭಂಗ- ಅಜ್ಜನಗದ್ದೆ ಶಂಕರನಾರಾಯಣ)

ರಂಗ ಕರುಣಾಪಾಂಗ ದಶಶಿರ
 ಭಂಗ ಸ್ಮರಭಸ್ಮಾಂಗಮಿತ್ರ ವಿ
 ಹಂಗರಾಜತುರಂಗ ಸಜ್ಜನಸಂಗಸಾರಂಗ |
 ಮಂಗಲಾತ್ಮಕನಂಗಪಿತ ಮಾ
 ತಂಗವರದ ಭುಜಂಗಶಾಯಿ ಶು
 ಭಾಂಗ ಖಳಕುಲಭಂಗ ದೇವೋತ್ತಂಗ ಹರಿ ಶರಣ ||

(ಬಭ್ರುವಾಹನ ಕಾಳಗ- ಬಾಯಾರು ಸಂಕಯ್ಯ ಭಾಗವತ)

ವೀರವಿತರಣಶೂರ ಕುಲಿಶಶ
 ರೀರನತಮಂದಾರ ತತ್ತ್ವವಿ
 ಚಾರ ಶರಧಿಗಭೀರ ಜಗದುದ್ಧಾರ ಭವದೂರ |
 ಧೀರ ದಶಶಿರಕ್ರೂರದರ್ಪ ವಿ
 ಹಾರ ಕದನಕತೋರ ಅಕ್ಷಕು
 ಮಾರ ಖಿಳಸಂಹಾರ ಭಳಿರೆ ಸಮೀರಸುತ ಶರಣು ||

(ಪುತ್ರಕಾಮೇಷ್ಟಿ, ಸೀತಾಸ್ವಯಂವರ - ಗೇರುಸೊಪ್ಪೆ ಶಾಂತಪ್ಪಯ್ಯ)

ತಾಯೆ ಭಕ್ತಸಹಾಯೆ ವಿಷ್ಣು
 ಪ್ರಿಯೆ ವಿಶ್ವದ ಮಾಯೆ ಮಂಗಲ
 ಕಾಯೆ ಸದ್ಗುರುರಾಯೆ ಶ್ರುತಿಸಮುದಾಯೆ ರತ್ನಮಯೆ |
 ಜ್ಞೇಯೆ ಭಕ್ತಿಯನೀಯೆ ಕರುಣದಿ
 ಕಾಯೆ ಶುಭಫಲದಾಯೆ ಸರ್ವರು
 ಪಾಯೆ ಷೋಡಶಪ್ರಾಯೆ ಸಲಹೆನುತಿದುರ್ದಮರಗಣ ||

(ದೇವೀಮಹಾತ್ಮೆ- ದೇವಿದಾಸ)

ತಾಯೆ ಶಂಕರಜಾಯೆ ಸಕಲೋ
 ಪಾಯೆ ವಿಜಿತಾಪಾಯೆ ವಿನುತಾ
 ಮಾಯೆ ಕನಕಚ್ಚಾಯೆ ಸುಗುಣನಿಕಾಯೆ ಶುಭಕಾಯೆ |
 ಮಾಯೆ ಸುಜನಸಹಾಯೆ ಕುಜನಾ
 ಸೂಯೆ ವಿಮಲನ್ಯಾಯೆ ದಿವಿಜ
 ಜ್ಞೇಯೆ ಪುಣ್ಯಧ್ಯೇಯೆ ವಾಂಛಿತವೀಯೆ ನೀ ಕಾಯೆ ||

(ದುರ್ಯೋಧನ ವಧೆ- ಕ.ಪು.ಸೀತಾರಾಮ ಕೆದಿಲಾಯ)

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಏಳು ಮಾತೃಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಅಂತರ್ಪ್ರಾಸವು ಮೂಡಿಬಂದು ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಕಮನೀಯಗೊಳಿಸಿದೆ.

ಸ್ಮರಿಸುವೆನು ಮುದದಿ ಗಿರಿಜಾತೆಯಂ ಮಾತೆಯಂ
 ಸುರಮಖಿನಿನಾಶನನ ಕಾಂತೆಯಂ ಶಾಂತೆಯಂ
 ದುರುಳ ಶುಂಭ ನಿಶುಂಭವೈರಿಯಂ ಗೌರಿಯಂ ಚರಣಕಭಿವಂದಿಸುವೆನು |
 ಸುರುಚಿರಾಲಂಕಾರ ಭೂಷಿತೆಯ ತೋಷಿತೆಯ
 ಶರಣರಿಷ್ಠಾರ್ಥಪ್ರದಾಯಕಿಯ ನಾಯಕಿಯ

ಪರಮ ಸತ್ಯಾಚಾರವಂದಿರೆಯ ಇಂದಿರೆಯ ಭಜಿಪೆ ನಾ ಮನ್ಮದೊಳು ||

(ತಾಮ್ರದ್ವಜ ಕಾಳಗ- ರಾಮ)

ಮರಿದುಂಬಿಗುರುಳೆ ಅಹಿವೇಣಿ ಪಲ್ಲವಪಾಣಿ
ಮಿರುದರ್ಪ ವಿಧುಫಾಲೆ ಮಣಿದರ್ಪಣಕಪೋಲೆ
ಮೆರೆವ ತಿಲಕವನಿಟ್ಟು ಮಣಿಭೂಷಣವ ತೊಟ್ಟು
ಧುರದ ಸನ್ನಹ ತರಿಸಿ ಧನುಶರಂಗಳ ಧರಿಸಿ
ವರ ರಥವನೇರುತಿರೆ ಮಂದಿಗಳು ಪೊಗಳುತ್ತಿರೆ
ಪೊರಟಳತಿ ಸಂಭ್ರಮದಿ ಪೊಡೆವ ಭೇರೀರವದಿ
ಬರುತರ್ಜುನನು ಬೇಗ ಬರಲಿಯಿದಿರೆನುತಾಗ
ಕರೆಯಲಟ್ಟುತಲಂದು ಖಡುಗಮಂ ಕೊಂಡು ||

(ಬಭ್ರುವಾಹನ ಕಾಳಗ- ದೇವಿದಾಸ)

ಮೊರೆವ ಕೋಲಾಹಲಸ್ವನದಿಂದ ಜನದಿಂದ
ತರತರದಿ ಬೀಳ್ಳ ಮಣಿರಥದಿಂದ ಪಥದಿಂದ
ತಿರುಗಿ ಹಿಂದೊತ್ತುತಿಹ ಹಯದಿಂದ ಭಯದಿಂದ ಕಿರ್ರೆನುವ ಗಜಗಳಿಂದ
ಕೊರೆಕೊರೆದು ಮುಸುಕುತಿಹ ಶರದಿಂದ ಭರದಿಂದ
ಹರುಷಿಸುವ ಶಾಕಿನಿಯ ಚಯದಿಂದ ಲಯದಿಂದ
ಮೆರೆದುದಾ ರಣ ಮಹಾಕುಲದಿಂದ ಫಲದಿಂದ ಭೋರ್ಗುಡಿಪ ರಭಸದಿಂದ||

(ರಾವಣೋದ್ಭವ- ನಗರೆ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ)

ಇಲ್ಲಿ ಪಾದದ ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಗಣಗಳು ಸದೃಶಾಕ್ಷರಗಳ
ಸಂಯೋಜನೆಯಿಂದ ಅಂತರ್ ಪ್ರಾಸದ ಸುವಿವನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ.

ಉದಧಿವಸನೇಶ ಕೇಳದುಭುತವನಿತ್ತಲುಂ
ಸುದತಿಯರ ದಂಡು ಮತ್ತೊದಗಿ ಬಂದುರವಣಿಸಿ
ಮದನಸುರಗಿಯೊಳಿದು ಮೈದುಪಾಶದಿಂ ಬಿಗಿದು ತುದಿನಯನಶರವನೆಸೆದು|
ಬದಿಯೊತ್ತಿ ಸೆಲೆ ನಖಾಯುಧವೆತ್ತಿ ಪೊಯ್ಯಲಂ
ದೆದೆಯಾರಿ ಮುನಿಗಳಾ ಕದನಕಿಡಿರಾಗದೋ
ಡಿದರೆಲ್ಲರೊಂದಾಗಿ ಪದುಮಸಖಿಸುತನಣಗಗೊದರಿದರು ಬದುಕಿಸೆನುತ||

(ಚಿತ್ರಸೇನಕಾಳಗ- ದೇವಿದಾಸ)

ದಂತಿಪುರದರಸ ಕೇಳಿಂತುಸುರಿ ಭೀಷ್ಮ ಬಳಿ
 ಕಂತರಂಗದಿ ವಿದುರನಂ ತಳುವದಟ್ಟಲ
 ತ್ಯಂತಹರುಷದೊಳವಂ ಕುಂತೀಕುಮಾರಕರ ಸಂತಸದಿ ಕರೆತಂದನು |
 ಶಂತನಾತ್ಮಜಕುವರರಂ ತಳ್ಳುತುಭಯರ
 ಭ್ಯಂತರವ ಹರಿಸಿ ವಿಜಯಂತಿ ಕುಶ ವೃಷ ಹಸ್ತಿ
 ದಂತಿಸ್ಯಂದನಪುರವನಂತಕಾತ್ಮಜಗಿತ್ತನಿಂತು ವಿಜಯೋತ್ಸವದೊಳು ||
 (ರಾಜಸೂಯ-ಕಲ್ಯಾಣಿ ಭೀಮರಾಯ)

ಅರುಣರುಚಿನಿಭಯುಗಳ ಚರಣ ದೇವಕಿದೇವಿ
 ತರುಣ ಬಕವತ್ಸಸಂಹರಣ ಗೋವರ್ಧನೋ
 ದ್ಧರಣ ಗೋವಿಂದ ಶುಭಕರಣ ಮಂಜುಳಧುರಿಣ ಶರಣ ಭವರಕ್ಷರಕ್ಷ
 ಮರಣ ಜನನಾದಿ ದುಸ್ತರಣ ಭವದೂರ ನಿಜ
 ಶರಣಾಗತರ ಪೊರೆವ ಕರುಣಾಂಬುನಿಧಿ ನತೋ
 ದ್ಧರಣ ಪೀತಾಂಬರಾವರಣ ಜಯಜಯವೆಂದು ಚರಣಕರಗಿದಳು ಬಂದು ||
 (ಅನಂತವ್ರತ ಮಹಾತ್ಮೆ- ಮೂಲ್ಕಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣ)

ತುಂಬಿ ತುಳುಕುತ್ತಿರುವ ಕಂಬನಿಗಳಂ ಶ್ರೀಪ
 ದಾಂಬುಜವತೊಳೆದುಬಿಡಲಂಬಕಗಳಿಂದಿಳಿಯು
 ವಂಬುವನ್ನೊರೆಸುತ ಕರಾಂಬುಜವ ಮುರಿದೇಳುತಂಬುಜಾನನೆ
 ಧೈರ್ಯದಿ |

ಅಂಬುಜಾಸನನ ಪಿತನಂಬುಜಾಲಯೆರಮಣ
 ನಂಬುಜಾಂಬಕನಕ್ಷಯಾಂಬರವನಿತ್ತೆ ಕರು
 ಣಾಂಬುನಿಧಿ ಭಕ್ತರ ಕುಟುಂಬಿ ನೀನೆಂಬ ಬಿರುದಂ ಬಲಿದೆಯೆಂದಳಾಗ ||
 (ಅನಂತವ್ರತ ಮಹಾತ್ಮೆ- ಮೂಲ್ಕಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣ)

ಇಂದ್ರ ಶಿಖಿಯನು ವರುಣ ಗಂಧವಹ ಮುಖ್ಯಿರಿಂ
 ಗೊಂದು ದಿನ ಬಿಡದಿಲ್ಲಿ ಬಂದೆಲ್ಲ ಸುಮನಸರು
 ವಂದಿಸುತಲಪ್ಪಣೆಯ ಹೊಂದಿ ತೆರಳುವುದು ನಾನೆಂದಾಜ್ಞೆಯಿದ ಮೀರ್ದರೆ |
 ಹಂದೆಗಳ ಮತ್ತೆಯೆಳೆತಂದು ಭೀಕರದ ಗಾ
 ಢಂಧಕಾರದ ಸೆರೆಯ ಹೊಂದಿಸುವನೆಚ್ಚರಿಕೆ

ಯೆಂದವರ ಪುರಕಟ್ಟಿ ಮಂಡೋದರಿಯ ರಮಿಸಿ ಚೆಂದದಿಂದ ದಶವದನನು||
(ಮಹಾಸತಿ ಮಂಡೋದರಿ- ಬೆಳಸಲಿಗೆ ಗಣಪತಿ ಹೆಗಡೆ)

ಈ ಮೇಲಿನ ಐದು ವಾರ್ಧಕ ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಷಮಗಣದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಪ್ರಾಸದ ಪಾಲನೆಯಿದೆ. ಷಟ್ಪದೀನಿಯಮದಲ್ಲಿ ಇದು ಅವಶ್ಯವಾದುದಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಅಂತರ್ ಪ್ರಾಸಪಾಲನೆಯಿಂದ ಪದ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮನೋಹರತೆ ಸಿದ್ಧಿಸಿದೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ.

ಚಿತ್ತವಿಸು ಸತ್ಯನಿಧಿ ಮತ್ತೆ ಕುರುಸತ್ತಮರು
ಪೊತ್ತುವನೆಯುತ್ತ ಬೆಂಬೊತ್ತಿ ಬಹ ಮಿತ್ತುವಂ
ಕತ್ತಲೆಯನೆತ್ತಿ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನುತ್ತರಿಸಿ ಬಕ ಹಿಡಿಂಬಕ ದೈತ್ಯರ |
ಕುತ್ತ ಮುರಿದೊತ್ತರಿಸಿ ಸತ್ತ್ವದಿ ಮರುತ್ತನುಜ
ನೊತ್ತಿಗರಸುತ್ತ ಬಳಸುತ್ತ ಮುಂದೊತ್ತೆ ಕಲಿ
ಪಾರ್ಥ ಘನವೆತ್ತ ಧನುವೆತ್ತಲವಗಿತ್ತನಾ ಪಾಂಚಾಲ ಪಾಂಚಾಲಿಯ||
(ರಾಜಸೂಯ- ಕಲ್ಯಾಣಿ ಭೀಮರಾಯ)

ಮೃತ್ಯುವಿಗೆ ಮೃತ್ಯುವಹ ಕೃತ್ತಿವಾಸನೊ ಕಪಿಯೊ
ಸತ್ತದೊಳಗತ್ಯಧಿಕ ಮತ್ತಿವನು ಕೊಲೆಗೆ ಕೈ
ಹತ್ತುವ ಭಟೋತ್ತಮನೆ ಮತ್ತೊಂದುಪಾಯದಿಂದ ಮುತ್ತುವೆನುತ್ತ ಖಳನು|
ಕೃತ್ತಿಮವನೆತ್ತಿ ನುಗ್ಗೊತ್ತಿ ಗೆಲ್ಲುವೆನೆಂದೆ
ನುತ್ತ ನಭಕುತ್ತರಿಸೆ ಮತ್ತಕಪಿ ಖಳನ ಕಾ
ಣುತ್ತ ಖತಿವೆತ್ತು ಬಿಗಿಯುತ್ತ ಬಾಲದಲಿ ನಭಕೆತ್ತಿದೊಗುತ್ತ ನುಡಿದ ||
(ರಾಜಸೂಯ- ಕಲ್ಯಾಣಿ ಭೀಮರಾಯ)

ಬಿಲ್ಲ ಹಿಡಿದಿಲ್ಲಿ ಬಾ ನಿಲ್ಲಿಗ ಕೊಲ್ಲುವರ
ನೆಲ್ಲರಂ ಚಿಲ್ಲಬಡಿ ಬಲ್ಲೆಹದೊಳಲ್ಲಿವೊಗು
ಗೆಲ್ಲಲಿದು ಸಲ್ಲದೈ ಬಲ್ಲಿದರದೆಲ್ಲಿಹರಿದಲ್ಲಿಂಬು ಸಲ್ಲಾಪಕೆ |
ತಲ್ಲಣಿಪುದಲ್ಲಿ ಭಯವಿಲ್ಲ ಬಿಡು ಮಲ್ಲಭಟ
ರಲ್ಲೋಲ ಕಲ್ಲೋಲಮಲ್ಲಿರ್ಪುದಿಲ್ಲಿರ್ಪು
ದಿಲ್ಲೆಂಬ ಸೊಲ್ಲುಗಳ ಗುಲ್ಲಿಂದ ಬಿಲ್ಲಾಳುಳ್ಳುಲ್ಲಾಸದಲ್ಲೊದಗಿತು ||
(ಭಾನುಮತಿ ಕಲ್ಯಾಣಿ- ಬವುಲಾಡಿ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆಬ್ಬಾರ)

ಅತ್ತಡಗುತ್ತಲಸು ಕತ್ತರಿಸಿ ಕುತ್ತಿಗೆಯ
 ನೆತ್ತಿ ಹೊಯ್ತುತ್ಯದು ಮುತ್ತಿ ಮುಂದೊತ್ತಿನಡೆ
 ತತ್ತಲದೊಳೆತ್ತಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಹುದೆನುತ್ತ ಖಿತಿವೆತ್ತು ಮುಸುಕುತ್ತ ಬರುವ
 ಉತ್ತುಂಗಸತ್ತದ ಭಟೋತ್ತಮರ ಕೃತ್ಯಕಂ
 ಜುತತೊಂದು ತತ್ತಲಂವೆತ್ತ ಮೃಗಮಸ್ತಕವ
 ನೆತ್ತಿ ಹಾರುತ್ತಿರಲು ನಿತ್ತು ನೋಡುತ್ತ ಬೆಂಬತ್ತಿದಂ ಧಾತ್ರೀಶನು ||
 (ದುಷ್ಯಂತ ಚರಿತೆ- ಬವುಲಾಡಿ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆಬ್ಬಾರ)

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗಣದಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರ ಪ್ರಾಸವಿದೆ. ಇದರಿಂದ ರಸಪೋಷಣೆಯೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಅಂತರ್ ಅಂತ್ಯಪ್ರಾಸ:

ಸರಸಿರುಹನೇತ್ರದಿಂ ಕನಕಾಭಗಾತ್ರದಿಂ
 ಮಿರುಗುತಿಹ ನಾಸ್ಯದಿಂ ವಿಧುಮಂಡಲಾಸ್ಯದಿಂ
 ತರಣಿಸಂಕಾಶದಿಂ ಸೌಂದರ್ಯವೇಷದಿಂ ಮೌಕ್ತಿಕಾಭರಣದಿಂದ |
 ಮರೆದಿಹ ಕಪೋಲದಿಂದರ್ಥೇಂದುಫಾಲದಿಂ
 ಗುರುಪಯೋಧರಗಳಿಂದಲಕುತಿಹ ಸರಗಳಿಂ
 ಹರಿಯುಕ್ವಮಧ್ಯದಿಂ ವಿಟರಿಗತಿ ಚೋದ್ಯದಿಂದಿರುವಳಿವಳಾವ ಸತಿಯೊ||
 (ವಿರಾಟಪರ್ವ- ಅಜಪುರದ ವಿಷ್ಣು)

ಮೆರೆವ ಪುನ್ನಾಗದಿಂ ನಾಗದಿಂ ನಾಗದಿಂ
 ಪರಿವೃತಿಹ ಪಾವಿನಿಂ ಪೂವಿನಿಂ ಮಾವಿನಿಂ
 ಕರಮೆಸೆವ ಕೀರದಿಂ ತೀರದಿಂ ಸಾರದಿಂ ಬಂಡುಂಬ ತುಂಬಿಯಿಂದ|
 ಮೆರೆವ ಸೌರಂಭದಿಂ ರಂಭದಿಂ ಜಂಭದಿಂ
 ಸುರುಚಿರದ ಭೃಂಗಿನಿಂ ಕೌಂಗಿನಿಂ ತೆಂಗಿನಿಂ
 ತಿರುಗುತಿಹ ಕೋಕಿಯಿಂ ಕೇಕಿಯಿಂ ಭೇಕಿಯಿಂ ಗೋಮಂತನಗವೆಸೆದುದು ||
 (ರೇವತೀಕಲ್ಯಾಣ- ವಾಮಂಜೂರು ಪರಮೇಶ್ವರಯ್ಯ)

ಜಯ ಜಗದ್ಭರಿತೆ ನಿರ್ದುರಿತೆ ಪಾವನಚರಿತೆ
 ಜಯ ಮಹಾಮಾಯೆ ಶುಭಕಾಯೆ ಮುನಿಜನಗೇಯೆ
 ಜಯವಿಶ್ವರೂಪೆ ಸುಕಲಾಪೆ ಪೂರ್ಣಪ್ರತಾಪೆ ಜಯಮಹಾರೌದ್ರೆ ಭದ್ರೆ

ಜಯ ಚಕ್ರಪಾಣಿ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಸುಗುಣಶ್ರೇಣಿ
 ಜಯ ವೇದವೇದ್ಯ ನಿರವದ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾರಾಧ್ಯ
 ಜಯ ಸುಜನಪೋಷೆ ಸರ್ವೇಶೆ ಖಳಕುಲನಾಶೆ ಜಯಮನುಶ್ವರಗಿರ್ದರು ||
 (ದೇವೀಮಹಾತ್ಮೆ- ದೇವಿದಾಸ)

ಇಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯಪ್ರಾಸವು ಅಂತಃಪ್ರಾಸವಾಗಿಯೂ ಕಂಗೊಳಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಅಂತರ್ ಅಂತ್ಯಪ್ರಾಸವೆಂದು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಂತ್ಯಪ್ರಾಸ :

ಇಷ್ಟು ಸಂಪದವಿರೆ ಕಾಣಿಸದಂದ
 ದಿಟ್ಟ ಕೇಳೆ ಫಲವಿಲ್ಲ ಇದುವೊಂದರಿಂದ
 ಸೃಷ್ಟಿ ಆಳುವೆ ಬಲು ಅಪಹಾಸ್ಯದಿಂದ
 ಪಟ್ಟದರಸಿಯಿಲ್ಲದಿರೆ ಯಾವ ಚಿಂದ ||
 ಕನ್ನಡಿ ಕದಪಿನ ಕಳಕೀರವಾಣಿ
 ಪನ್ನಗವೇಣಿ ಸುಂದರಿ ಗುಣಶ್ರೇಣಿ
 ಚಿನ್ನದ ಬೊಂಬೆ ಚಿಲ್ಲಿನ ಕಟ್ಟಾಣಿ
 ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪವಡಿಸೆ ಪರಮಕಲ್ಯಾಣಿ ||

(ನಳಚರಿತೆ- ಧ್ವಜಪುರ ನಾಗಪ್ಪಯ್ಯ)

ಹಿಡಿದ ಛಲವೆ ಬಿಟ್ಟು |
 ಪೊಡವಿಪಾಲನ ಕೊಟ್ಟು
 ಬಿಡಲಿ ಭಕ್ತಿಯನಿಟ್ಟು |
 ನುಡಿ ಮೂಲಗುಟ್ಟು ||
 ನಾ ಮೊದಲಿನೊಳೆರಡು |
 ಸಾವಗಯ್ದು ಕರಡು
 ತಾ ಮಾಡಿದನು ಬರಡು |
 ಪ್ರೇಮದಿ ಹೊರಡು ||

(ರಾಮಾಂಜನೇಯ ಕಾಳಗ-ಕಡಂದಲೆ ರಾಮರಾಯ)

ಪರಿಸರೋತ್ಸರ್ಪಿ ಗಂಗಾಂಬುಕಣ ಪಾವನಂ
 ಪರಿಮಳಾಕೃಷ್ಣ ಬಂಭರಲತಾಯೌವನಂ

ನಿರುಪಪ್ಲವೋಲ್ಲಾಸಿ ಹರಿಣಶಿಶುಧಾವನಂ ಮುಕ್ತಿಪ್ರಸೂತಭವನಂ |

ಅರವಿಂದನಾಭಾದಿ ಕಲಿತಸಂಭಾವನಂ

ನಿರವಭಿವವ್ಯಾಧಿಮಗ್ನ ಸಂಜೀವನಂ

ಪುರಹರ ತಪೋವನಂ ಪ್ರಮಥವಿಹಿತಾವನಂ ಬೆರಗು ಮಾಡದಾವನಂ||

(ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರ- ಅಳಿಯ ಲಿಂಗರಾಜ)

ಪಾದಾದಿಯ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಪ್ರಾಸವಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿಪಾದಾಂತ್ಯದಲ್ಲೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ವ್ಯಂಜನಗಳ ಸಮತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ ಈ ಚಿಲುವಿಗೆ 'ಅಂತ್ಯಪ್ರಾಸ'ವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕಾವ್ಯಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿವೆ ಎಂಬುದು ಹೆಮ್ಮೆಯ ಸಂಗತಿ.

ಭೇಕಾನುಪ್ರಾಸ :

ಎರಡು (ಅಥವಾ ಎರಡಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು) ವ್ಯಂಜನಗಳು ಅವ್ಯಪೇತವಾಗಿ (ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ವ್ಯಪೇತವಾಗಿಯೂ ಕೂಡಾ) ಎರಡು ಬಾರಿ (ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಬಾರಿ) ಸಂಯೋಜಿತವಾದರೆ ಅದನ್ನು 'ಭೇಕಾನುಪ್ರಾಸ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. 'ಅಪ್ರತಿಮವೀರಚರಿತ'ದಲ್ಲಿ 'ಒಂದು ಪದ್ಯದೊಳೆರಡೆರಡುಮಕ್ಕರಂ ಜತೆಜತೆಯಾಗಿ ಪಲವುಂ ಬಟಿಯೊಳ್' ಬರುವುದನ್ನು ಭೇಕಾನುಪ್ರಾಸ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. 'ನರಪತಿಚರಿತ'ದಲ್ಲಿ 'ವ್ಯಂಜನಯುಗ್ವದ್ವಯ'ದಿಂದ ಭೇಕಾನುಪ್ರಾಸ ಘಟಿಸುವುದೆಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯಿದೆ.

ಬಳಿಕ ಜಲನಿಧಿಯಾಗಿ ವಿಧಿಯಾಗಿ ವಿಧಿಯಾಗಿ

ಯಳವಿಯೊಳು ಹರಿಯಂತೆ ಹರಿಯಂತೆ ಹರಿಯಂತೆ

ತಿಳಿದು ನಾಕೇಶನೋಲ್ ಕೇಶನೋಲ್ ಈಶನೋಲ್ ಮೇಲ್ವಾಯಲದ ಭೇದಿಸಿ

ಖಳನಿವಂ ಮೋಡಿಯಂ ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡಿಸುವ

ಭಳಿರೆ ಈತಗೆ ಯುದ್ಧಮನವಿದ್ದರಿದು ಬದ್ಧ

ವಳುಕಿಸುವೆನುತ ಮಹದೇವಸುತ ದೇವನುತ ವಿಶ್ವರೂಪವ ತೋರಿದಂ||

(ಕುಮಾರವಿಜಯ-ಮುದ್ದಣ)

ಈ ಮೇಲಿನ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಯಾಗಿ, ಹರಿಯಂತೆ, ನಾಕೇಶನೋಲ್, ಕೇಶನೋಲ್, ಮಹದೇವಸುತ, ದೇವನುತ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ವ್ಯಂಜನಗಳು ಅನುಗತವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪದಸಾದೃಶ್ಯವಿದ್ದರೂ ಅರ್ಥಸಾದೃಶ್ಯವಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ 'ವಿಧಿಯಾಗಿ' ಎಂಬುದು ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ,

‘ಹರಿಯಂತೆ’ ಎಂಬುದು ಸಿಂಹ, ಸರ್ಪ, ಯಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅರ್ಥದ ಚಿಲುವು ಹೀಗಿದೆ: “ಅನಂತರ ಸಮುದ್ರವಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿ, ವಿಷ್ಣುವಾಗಿ, ಪರಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹ-ಶೇಷ-ಯಮನಂತೆ, ಇಂದ್ರ-ಹನುಮಂತ-ಶಿವನಂತೆ ಆಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಅದನ್ನು ಭೇದಿಸಿದ ಷಣ್ಮುಖನು ‘ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ಮಾಯಾಜಾಲವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ, ಭಲೆ, ಇವನಿಗೆ ಯುದ್ಧಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿದ್ದರೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಹೆದರಿಸುತ್ತೇನೆ’ ಎಂದು ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿದನು.”

ಸದೆದನಾ ಪವಮಾನಬಾಲಕಂ ಬಾಲಕಂ

ಗದೆಯಿಂದ ಮದನಾಂತಕೋಪಮಂ ಕೋಪಮಂ

ಕೆದರಿ ಕರಮಂ ಧರಣಿಗುದ್ಧಿದಂ ಗುದ್ಧಿದಂ ಬಕಹರಂ ಖ್ಯಾತಿಯಿಂದ|

ಪದದಿಂದ ಹೇಗಿ ಹನುಮಂತನಂ ಮಂಥನ

ಕೊಡಗಲೈ ಗಣಿಸನಾ ಪವನಜಂ ಪವನಜಂ

ತುದಿಗೆ ಬಹುಚಿಂತೆಯೊಳ್ಳಾನುತಂ ಮಾನುತಂಗಿನ್ನೆಂತು ಮೊಗದೋರ್ವೆನು||

(ರಾಜಸೂಯ- ಕಲ್ಯಾಣಿ ಭೀಮರಾಯ)

ಹನುಮಂತನ ಬಾಲವನ್ನು ಎತ್ತಲಾಗದ ಭೀಮಸೇನನ ಚಿತ್ರವಿದು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪದವೊಂದು ಪುನರಾವರ್ತಿತವಾಗಿದೆ. ಕೆಲವೆಡೆ ಸಂಧಿ ಮತ್ತು ಸಮಾಸದಿಂದ ‘ಭೇಕೆ’ವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅರ್ಥದ ಸೊಬಗು ಹೀಗಿದೆ- “ವಾಯುಸಂಜಾತನಾದ ಬಾಲಕ ಭೀಮನು ಗದೆಯಿಂದ ಹೊಡೆದನು. ಮನ್ಮಥನ ವೈರಿಯಾದ ರುದ್ರನಂತೆ ಕೋಪಗೊಂಡು ಕೈಯನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ತಿಕ್ಕಿದನು. ಬಕಾಸುರನನ್ನು ಗುದ್ಧಿದಂತೆ ಕಾಲಿನಿಂದ ಹನುಮಂತನನ್ನು ಗುದ್ಧಿದನು. ಹನುಮಂತನಾದರೋ ಇವನೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗದೆ ಅವಗಣಿಸಿದನು. ಕೊನೆಗೆ ಭೀಮಸೇನನು ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿಯಿಂದ ವಂದಿತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಹೇಗೆ ಮುಖವನ್ನು ತೋರಿಸಲಿ ಎಂದು ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾದನು.”

ಲಾಟಾನುಪ್ರಾಸ :

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪದ ಅಥವಾ ಪದಾಂಶಗಳು ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳಾಗಿಯೇ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಗೊಂಡರೆ ಅದು ‘ಲಾಟಾನುಪ್ರಾಸ’ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ವಾಮನ, ಉದ್ಭಟ ಮುಂತಾದ ಲಾಕ್ಷಣಿಕರು ಪಾದಾನುಪ್ರಾಸ, ಪದಾನುಪ್ರಾಸ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ನರಪತಿಚರಿತದಲ್ಲಿ ಲಾಟಾನುಪ್ರಾಸದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ‘ಶಬ್ದಾರ್ಥಯುಗಳಕಾವರ್ತಿ’ ಎಂದೂ, ‘ಅನ್ವಯದ ಭಿನ್ನಾರ್ಥಕತೆಯಿದ್ದೂ ಪದಪದಾಂಶಗಳ ಸರೂಪತೆ’ ಎಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಜಯನಮೋ ರಜತಾದಿವಾಸಾಯ ಈಶಾಯ
 ಜಯನಮೋ ವಿಷ್ಣು ವನಮಾಲಾಯ ನೀಲಾಯ
 ಜಯನಮೋ ಭವದುರಿತಭಂಗಾಯ ಲಿಂಗಾಯ ಜಯಭುಜಗಭೂಷಣಾಯ |
 ಜಯನಮೋ ವೈಕುಂಠಸದನಾಯ ಮದನಾಯ
 ಜಯನಮೋ ಸುಪ್ರೇಮ ರಾಮಾಯ ಭೀಮಾಯ
 ಜಯನಮೋ ವರದಿವ್ಯಕಾಂತಾಯ ಶಾಂತಾಯ ಜಯಜಯ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಯ ||

(ತಾಮ್ರದ್ವಜ ಕಾಳಗ- ರಾಮ)

ರಾಯ ಕೇಳೆಲ್ಲರಂ ಕೌರವಂ ಜರೆದು ರಿಪು
 ರಾಯನೊಳ್ ಧುರವ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನಿತ್ತ ಯಮ
 ರಾಯನಂದನ ದೇವಕೀಜಾತನಂಪ್ರಿಗಭಿನಮಿಸಿ ಕೈಮುಗಿದು ನಿಂದು |
 ದಾಯಭಾಗದೊಳ್ಳೆದು ಗ್ರಾಮವಂ ತನಗೆ ಕುರು
 ರಾಯ ಸುವಿವೇಕದಿಂ ಕೊಡುವಂದದಲಿ ಕೃಷ್ಣ
 ರಾಯ ಸಂಧಾನಮಂ ಮಾಡಿ ಬರಬೇಕು ನೀನೆನಲೆಂದನಾ ಮಹಿಮನು ||

(ಕೃಷ್ಣಸಂಧಾನ- ದೇವಿದಾಸ)

ಶರಧಿಗುಣಗಂಭೀರ | ಶರಣಜನ ಮಂದಾರ
 ಶರಚಂದ್ರಶತತೇಜ | ಶರಜನ್ಮಸಹಜ ||
 ಶರಭಸಮಬಲವ್ರಾತ | ಶರದನುಜನುತಜಾತ
 ಶರಪುರಾಧಿಪ ಶಾಂತ | ವರದೈಕದಂತ ||

(ಕರ್ಣಪರ್ವ- ಗೇರುಸೊಪ್ಪೆ ಶಾಂತಪ್ಪಯ್ಯ)

ದಂತಿಪುರದರಸ ಕೇಳ್ ದಂತಿವಾಹನನು ದಿಗ್
 ದಂತಿಯನಡರ್ದು ಬರೆ ದಂತಿಚರ್ಮಾಂಬರಂ
 ದಂತಿಮುಖ ಮೊದಲಾದನಂತಗಣ ಸಹಿತ ಬಂದಂತರಿಕ್ಷದಿ ನೆರೆಯಲು |
 ದಂತಿನಗರಾಧೀಶ ದಂತಗಳ ಭರದಿ ಮಸೆ
 ದಂತರಿಸದುಸಿರಿದಂ ದಂತಿವರದಾದ್ಯರೊಳು
 ನಿಂತು ನೀವೆಲ್ಲವರು ಮುಂತೆನ್ನಧಟ ನೋಡಿರಿಂತೆನಲು ಭೀಮ ನುಡಿದ ||

(ಗದಾಪರ್ವ- ಅಜ್ಞಾತಕವಿ)

[ದಂತಿಪುರದರಸ=ಹಸ್ತಿನಾವತಿಯ ಅರಸನಾದ ಜನಮೇಜಯ, ದಂತಿವಾಹನ = ದೇವೇಂದ್ರ, ದಿಗ್‌ದಂತಿ= ದಿಗ್ಗಜ, ದಂತಿಚರ್ಮಾಂಬರ= ಶಿವ, ದಂತಿಮುಖ = ಗಣಪತಿ, ದಂತಿನಗರಾಧೀಶ= ಹಸ್ತಿನಾವತಿಯ ಅರಸನಾದ ದುರ್ಯೋಧನ, ದಂತಿವರದ= ಗಜೇಂದ್ರನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿದ ಕೃಷ್ಣ]

ಧಾತ್ರಿಪಾಲಕ ಕೇಳು ಋಷಿಗಳತ್ತಲು ನಡೆಯೆ

ಧಾತ್ರಿಪಾಲಕನಾದ ಚಿತ್ರಕೇತಕನಿತ್ತ

ಧಾತ್ರಿಯಗಲುತ್ತಡವಿ ಪೊಗುತೇಳನೆಯ ದಿನಕೆ ವಿದ್ಯಾಧರತ್ವ ಪಡೆದು|

ಧಾತ್ರಿಧರಶಯನನಂ ಮನದಿ ನೆನೆಯುತ ಸಕಲ

ಧಾತ್ರಿಯನು ತಿರುಗುತಿರಲೊಂದಿನದಿ ಪಾತಾಳ

ಧಾತ್ರಿಯನು ಪೊಗುತಲತಿ ವೈಭವದೊಳೆಸೆದಿರ್ಪ ಧಾತ್ರಿಧರನಂ ಕಂಡನು||

(ವೃತ್ತಾಸುರ ಕಾಳಗ- ಅದ್ಯಪಾಡಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣಯ್ಯ)

[ಧಾತ್ರಿ= ಭೂಮಿ, ಪಟ್ಟಣ, ಲೋಕ. ಧಾತ್ರಿಧರ= ಆದಿಶೇಷ]

ಮಹಿಪಾಲಕುಲತಿಲಕ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಕೇಳಿತ್ತ

ಮಹಿಪಾಲ ಚಿತ್ರಕೇತನು ನಮೋ ಎಂದೆನುತ

ಮಹಿಧರನ ಬೀಳ್ಗೊಟ್ಟು ಪುಷ್ಪಕದೊಳೇರಿ ಹರಿಮಹಿಮೆಯಂ ಪೊಗುತಖಿಳ|

ಮಹಿಯ ಮೇಲ್ ಚರಿಸುತಿರಲೊಂದು ದಿನ ಯೋಚಿಸುತ

ಮಹಿಧರಾರ್ಭಕಿಯವರನಂ ನೋಡುವಡೆ ರಜತ

ಮಹಿಧರಕೈತಂದು ಕಂಡನಾ ಜಗದೀಶನೊಪ್ಪಿರುವ ಸಭೆಯ ಸೊಬಗ||

(ವೃತ್ತಾಸುರ ಕಾಳಗ- ಅದ್ಯಪಾಡಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣಯ್ಯ)

[ಮಹಿಪಾಲ= ಭೂಪತಿ, ಮಹಿಧರ= ಶೇಷ, ಮಹಿ= ಭೂಮಿ, ಮಹಿಧರಾರ್ಭಕಿ= ಪಾರ್ವತಿ, ಮಹಿಧರ= ಪರ್ವತ]

ಪಂಚಜನರಧಿಪತಿಯೆ ಲಾಲಿಸು

ಪಂಚಜನಸುತ ಶಂಖನಸ್ಥಿಯ

ಪಂಚಶರಪಿತ ತೆಗೆಯುತದರಲಿ ಶಂಖವನು ರಚಿಸಿ |

ಪಾಂಚಜನ್ಯಾಖ್ಯೆಯಲಿ ಧರಿಸುತ

ಪಂಚಮುಖಸಖಿನೂದುತಿರೆ ಧ್ವಯ

ಪಂಚದೇಸೆಗಳು ನಡುಗೆ ಬಂದರು ಸಂಯಮನ ಪುರಕೆ ||

(ರೇವತೀಕಲ್ಯಾಣ- ವಾಮಂಜೂರು ಪರಮೇಶ್ವರಯ್ಯ)

[ಪಂಚಜನರಧಿಪತಿ= ಭೂಪತಿ, ಪಂಚಜನಸುತ= ಶಂಖಾಸುರ, ಪಂಚಶರಪಿತ= ಮನ್ಮಥನ ತಂದೆ, ಪಂಚಮುಖಸಖ= ಶಿವನ ಮಿತ್ರ, ದ್ವಯಪಂಚದೇಸೆ= ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳು]
 ಚಂದ್ರಕುಲವಾರಿನಿಧಿ | ಚಂದ್ರಮನೆ ಕೇಳು ದ್ವಿಜ
 ಚಂದ್ರನುತ್ತರಿಸುತ್ತ | ಚಂದ್ರಜನಕನನು ||
 ಚಂದ್ರಧರಸಖನ ಯದು | ಚಂದ್ರಮನ ಗೃಹಕಲಶ
 ಚಂದ್ರನೋಲ್ ತೋರೆ ಬರು | ತೆಂದ ಬಾಗಿಲಿಗೆ
 (ರೇವತೀಕಲ್ಯಾಣ- ವಾಮಂಜೂರು ಪರಮೇಶ್ವರಯ್ಯ)

[ಚಂದ್ರಕುಲವಾರಿನಿಧಿಚಂದ್ರ= ಶಶಿವಂಶವೆಂಬ ಕಡಲಿಗೆ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಇರುವವನು, ದ್ವಿಜಚಂದ್ರ= ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠ, ಚಂದ್ರಜನಕ= ಸಮುದ್ರ, ಚಂದ್ರಧರಸಖ= ಶಿವನ ಮಿತ್ರ ಕೃಷ್ಣ, ಯದುಚಂದ್ರಮ= ಕೃಷ್ಣ]
 ರಾಜನಿಭವದನ ಗ್ರಹ | ರಾಜಶತಕೋಟಿನಿಭ
 ರಾಜಶರಣ್ಯ ಕರಿ | ರಾಜರಕ್ಷಣ್ಯ ||
 ರಾಜಪೀಠನಿಲಯ ಸುರ | ರಾಜನುತ ಚರಣ ಅಹಿ
 ರಾಜಶಯನನಖಿಲಾಂಡ | ರಾಜಾಧಿರಾಜ ||
 (ಸುಧನ್ವಕಾಳಗ- ಮೂಲ್ಕಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣ)

[ರಾಜನಿಭವದನ= ಚಂದ್ರನಂತಹ ಮುಖವುಳ್ಳವನು, ಗ್ರಹರಾಜ= ಸೂರ್ಯ, ರಾಜಶರಣ್ಯ= ಕ್ಷತ್ರಿಯಪೂಜಿತ, ಕರಿರಾಜರಕ್ಷಣ್ಯ= ಗಜೇಂದ್ರವರದ, ರಾಜಪೀಠನಿಲಯ= ದ್ವಾರಕಾಪುರ, ಸುರರಾಜ= ದೇವೇಂದ್ರ, ಅಹಿರಾಜಶಯನ= ಶೇಷಶಾಯಿ, ರಾಜಾಧಿರಾಜ= ಸಾಮ್ರಾಟ]

ವಿಘ್ನಾಧ್ವಾಂತದಿವಾಕರ | ವಿಘ್ನಮದೇಭಮೃಗೇಶ್ವರ
 ವಿಘ್ನಾಭುಜಂಗಖಿಗೇಶಾ | ವಿಘ್ನಾದ್ರಿಗೆ ಕುಲಿತ ||
 ವಿಘ್ನಾರಣ್ಯಹುತಾಶನ | ವಿಘ್ನಾಮೇಘಪ್ರಭಂಜನ
 ವಿಘ್ನವ ಭಗ್ನವೆಸಗಿ ನಿ | ವಿಘ್ನವ ಪಾಲಿಪುದು ||
 (ವೃತ್ತಾಸುರ ಕಾಳಗ- ಅದ್ಯಪಾಡಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣಯ್ಯ)

ವಿಘ್ನವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಗೆ ಸೂರ್ಯ, ವಿಘ್ನವೆಂಬ ಮದ್ದಾನೆಗೆ ಸಿಂಹ, ವಿಘ್ನವೆಂಬ ಹಾವಿಗೆ ಗರುಡ, ವಿಘ್ನವೆಂಬ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಕೊಡಲಿ, ವಿಘ್ನವೆಂಬ ಕಾಡಿಗೆ ಬೆಂಕಿ, ವಿಘ್ನವೆಂಬ ಮೋಡಕ್ಕೆ ಗಾಳಿ, ವಿಘ್ನವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ ನಿರ್ವಿಘ್ನವನ್ನು ನೀಡಿ ಕಾಪಾಡುವುದು.

ಅಮೃತಕರಾಗ್ರವು ಸೋಕಲು ಭೂಪತಿ
 ಅಮೃತವಿನೋದನು ತಾನಾಗಿ |
 ಅಮೃತವಿರೋಧವಿನಾಶಧ್ವಜನನು
 ಅಮೃತಿಯೋಳೀಕ್ಷಿಸೆ ಲೇಸಾಗಿ ||

(ಕರ್ಣಪರ್ವ- ಗೇರುಸೊಪ್ಪೆ ಶಾಂತಪ್ಪಯ್ಯ)

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಮೃತಶಕ್ತಿಯ ಕರಸ್ವರ್ಪದಿಂದ ಧರ್ಮರಾಜನು ಚೇತರಿಸಿ ಕೊಂಡನು. ಅಮೃತ ಕುಂಭವನ್ನು ತರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಿಸಿದವರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಗರುಡನನ್ನು ಧ್ವಜವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಭಗವಂತನನ್ನು ಅವನು ಲವಲವಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಿದನು.

ಕಾಲಪರಿಮಿತಿಯರಿತು ಜೀವರ
 ಕಾಲಗಾಣಿಪ ಧರ್ಮರಕ್ಷಣೆ
 ಕಾಲನನುಕಳುಹುವುದು ನೀನೀ ಕಾಲದೊಳಗೆಂದ |
 ಕಾಲಕುಚಿತವಿದೆನುತಲಾ ಬಲ
 ಕಾಲ ಕೆರೆದು ಕೃತಾಂತಗುಸುರಿದ
 ಕಾಲಗಳೆಯದೆ ಪೋಗು ರಾಮನ ಕಾಲ ಬಳಿಗೆನುತ ||

(ಸೀತಾರಾಮ ಪರಂಧಾಮ- ಬೆಳಸಲಿಗೆ ಗಣಪತಿ ಹೆಗಡೆ)

ಉಭಯಾಕ್ಷರಪ್ರಾಸ :

ನೋಡಿದಂ ಕಣ್ಣಣಿಯೆ ಚಿನ್ಮಯನ ಮೂರ್ತಿಯಂ
 ಮಾಡಿದಂ ಬಹಳ ಸಂಸ್ತುತಿಗಳಂ ಪಿರಿದು ಕೊಂ
 ಡಾಡಿದಂ ತನಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣ ದಯವಾದನೆನುತಲಾ ವಿದುರನಂದು|
 ಪಾಡಿದಂ ಗುಣಗಣವ ಬೇಕಾದ ವರಗಳಂ
 ಬೇಡಿದಂ ಮನಸಿನೋಳಾನಂದಸಾಗರದೊ
 ಳಾಡಿದಂ ಕೈಮುಗಿದು ನಿಂದಿರಲ್ಕವನ ತಕ್ಕೈಸಿ ಮುರಹರನೆಂದನು ||

(ಕೃಷ್ಣಸಂಧಾನ- ದೇವಿದಾಸ)

ಮೆಟ್ಟಿದಳ್ ಜನಿಜನಿಸಿ ಬಹ ಖಳರ ಮೊತ್ತಮಂ
 ಕುಟ್ಟಿದಳ್ ಬೆನ್ನಟ್ಟುವಸುರರ ಶಿರಂಗಳಂ
 ತಟ್ಟಿದಳ್ ಕಾದುತಿಹ ರಿಪುಗಳಾಯುಧಗಳಂ ರೌದ್ರಾವತಾರದಿಂದ |
 ಹೆಟ್ಟಿದಳ್ ಮೂದಲಿಸಿ ಬಪ್ಪ ಬಲು ಭೀಷಣರ
 ನಟ್ಟಿದಳ್ ಜವನೂರಿಗುಳಿದವರ ಪಾಶದಿಂ

ಕಟ್ಟಿದಳ್ ಭೂಪ ಕೇಳದರಿಂದ ಬಳಿಕ ನೂರ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಜನಿಸುತಿರಲು॥

(ದೇವೀಮಹಾತ್ಮೆ- ದೇವಿದಾಸ)

ತೇರವಂಗಡದ ಜರ್ಜಾರವಂ ಗಜದ ಘಂ

ಟಾರವಂ ಹಯದ ಹೇಹಾರವಂ ನಡುವೆ ಸೇ

ನಾರವಂ ವಾದ್ಯದ ಮಹಾರವಂ ಬಹಳಕಹಳಾರವಂ ಸಂಘಟಿಸುತ |

ಜ್ಯಾರವಂ ಭಟರ ಬಾಹೂರವಂ ದಳದ ಬಂ

ಭಾರವಂ ಕಣಕಿಲಕಿಲಾರವಂ ಪಟಹ ಢ

ಕ್ಯಾರವಂ ಪುದಿದ ನಾನಾರವಂ ಕಿವಿಗತಿಕರೋರಮಂ ತೀವಿತಂದು ||

(ವಿಜಿತಾಶ್ವ ವಿಜಯ- ಪುಂಡೂರು ರಾಮಚಂದ್ರ ಪುಣಿಂಚತ್ತಾಯ)

ಹಾರಿಸಿದ ನಿಜರಥವ ಪವನಜಂ ಭೂಪನ ಪ

ಚಾರಿಸಿದನಹಿತ ಭಟರಸುಗಳಂ ಯಮನೆಡೆಗೆ

ಸೇರಿಸಿದನವನಿಪನ ಚತುರಂಗಸೇನೆಯನ್ನರೆಗಡಿದನರೆನಿಮಿಷದಿ |

ತೋರಿಸಿದ ಹೆಣನ ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟಮಂ ಕೆಂಗರುಳ

ಕಾರಿಸಿದ ಪರಬಲವನರೆದು ಹುಡಿಗಟ್ಟಿ ನಭ

ಕೇರಿಸಿದ ಕೆಂಧೂಳನತಿರಥರನಡಹಾಯ್ದು ಭೀಮ ರಿಪುಭೀಮನಂದು॥

(ರಾಜಸೂಯ- ಕಲ್ಯಾಣಿ ಭೀಮರಾಯ)

ಧರಣಿಪತಿ ಜನಮೇಜಯಂಗತಿ

ಕರುಣಿ ಮುನಿಪತಿ ಭಾನುಮತಿ ಸತಿ

ಪರಿಣಯದ ವೃತ್ತಾಂತವರುಹಲು

ಚರಣಕೆರಿಗೆ ||

(ಭಾನುಮತಿಕಲ್ಯಾಣ- ಕೆ.ಎನ್.ಈಶ್ವರ ಭಟ್)

ಮದನಪಿತಗುಣಸದನ ಮುರಹರ

ಕದನಶೂರಗೆ ಮಂಗಲಂ ||

ವಿಧುನಲಿನನಿಭವದನ ಖಿಳಕುಲ

ನಿಧನ ಶೌರಿಗೆ ಮಂಗಲಂ ||

(ಭಾನುಮತಿಕಲ್ಯಾಣ- ಕೆ.ಎನ್.ಈಶ್ವರ ಭಟ್)

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರ ಪ್ರಾಸ ವಿಶೇಷವಾದುದು. ಆದರೆ ಈ ಮೇಲಿನ 'ಉಭಯಾಕ್ಷರಪ್ರಾಸ' ಅನ್ಯತ್ರ ದುರ್ಲಭ. ಒಂದು ಅಕ್ಷರದ ಬದಲು ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು (ದ್ವಿತೀಯ ಮತ್ತು ತೃತೀಯಾಕ್ಷರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ) ಪದ್ಯದ ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಸವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಿರುವುದು ಇದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. 'ಭಾನುಮತಿ ಕಲ್ಯಾಣ'ವೆಂಬ ಈ ಮೇಲಿನ ಪ್ರಸಂಗದ ಎಲ್ಲಾ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸಿರುವುದು ಅಚ್ಚರಿಯ ಸಂಗತಿ.

ಅಧ್ಯಾಯ : 3

ಯಮಕ

ಯಮಕವೆಂದರೆ ಸದೃಶಾಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪದವೋ ಪದಭಾಗವೋ ಪದ್ಯದ ಆದಿ, ಮಧ್ಯ, ಅಂತ್ಯಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯತವಾಗಿ ಬರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಯಮಕವೆಂದರೆ ಯುಗ್ಮ ಅಥವಾ ಜೋಡಿ. ಪದಗಳು ಅಥವಾ ಪದಪುಂಜಗಳು ಕನಿಷ್ಠ ಎರಡು ಬಾರಿಯಾದರೂ ಬರಬೇಕೆನ್ನುವುದು ನಿಯಮ. ಪದ ಅಥವಾ ಪದಾಂಶಗಳು ಆವೃತ್ತಿಗೊಂಡಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಭೇದ ಉಂಟಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಪದ್ಯಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನನಿಯಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸಿರುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಪದಗಳು ಅಖಂಡಶಬ್ದಗಳೋ ಅಥವಾ ಸಮಾಸಶಬ್ದಗಳೋ ಆಗಿರಬಹುದು. ಅಕ್ಷರಸಂಘಟನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಪದಚ್ಛೇದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರಲೂಬಹುದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಪೇತ, ವ್ಯಪೇತ, ಸಂದಷ್ಟ, ಸಮುದ್ಗ, ಪ್ರತಿಲೋಮ, ಮಹಾಯಮಕ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಅಲಂಕಾರಿಕರು ಹೇಳಿರುವುದುಂಟು. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಭಾರವಿ, ಮಾಘರಂತಹ ಕವಿಗಳು, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ, ವಾದಿರಾಜತೀರ್ಥರಂತಹ ಯತಿಗಳು, ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಪಾರ್ಯ, ನೇಮಿನಾಥ, ನಾಗವರ್ಮ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ, ರುದ್ರಭಟ್ಟ ಮುಂತಾದ ಕವಿಗಳು ಯಮಕಾಲಂಕಾರದ ವೈವಿಧ್ಯಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಯಮಕವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ಹರಿಚೂಡನರ್ಥಾಂಗಿಯಂ ಮೋಹನಾಂಗಿಯಂ

ಹರಿಸಮೋಜ್ವಲವೇಣಿಯಂ ಕೀರವಾಣಿಯಂ

ಹರಿಹಯಾತ್ಮಜಪಾಲೆಯಂ ನಾಗಲೋಲೆಯಂ ಗಿರಿಜೆಯಂ ಹಿಮಗಿರಿಜೆಯಂ

ಹರಿಸಹಸ್ರೋದ್ಭಾಸೆಯಂ ದುಷ್ಪನಾಶೆಯಂ

ಹರಿವಾಹನಾರಾಧ್ಯೆಯಂ ವೇದವೇದ್ಯೆಯಂ

ಹರಿಹಸ್ತನುತಿಪಾತ್ರೆಯಂ ಚಾರುವಕ್ತ್ರೆಯಂ ಸ್ಮರಿಸುವೆಂ ಮನನದೊಳು||

(ದೇವೀಮಹಾತ್ಮೆ- ದೇವಿದಾಸ)

ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ 'ಹರಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವ ಚಂದ್ರ, ಸರ್ಪ, ಆನೆ, ಸೂರ್ಯ, ಹಂಸ, ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ವಿವಿಧಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಪದ್ಯದ ಅರ್ಥ: "ಚಂದ್ರಶೇಖರನ ಅರ್ಧಾಂಗಿಯನ್ನು, ಮೋಹನಾಂಗಿಯನ್ನು, ನಾಗವೇಣಿಯನ್ನು, ಕೀರವಾಣಿಯನ್ನು, ಐರಾವತವು ವಾಹನವಾಗಿರುವ ದೇವೇಂದ್ರನ ಮಗನಾದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದಾಕೆಯನ್ನು, ನಾಗಪ್ರಿಯೆ ಯನ್ನು, ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು, ಶೈಲಪುತ್ರಿಯನ್ನು, ಸಾವಿರ ರವಿಕಾಂತಿಯಿರುವವಳನ್ನು, ದುಷ್ಟನಾಶೆಯನ್ನು, ಹಂಸವಾಹನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಪೂಜಿತಳಾದವಳನ್ನು, ವೇದವೇದ್ಯೆಯನ್ನು, ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಸಂಸ್ತುತೆಯಾದವಳನ್ನು, ಸುಂದರವದನೆಯನ್ನು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತೇನೆ."

ಕಾದಂಬನಿಕರ ಪಾರುತ್ಯಯಿ ತಮಗೆ ಬೇ
 ಕಾದಂಬನೀಕ್ಷಿಸುತ ನೆರೆ ಸೇರೆ ಲುಬ್ಧಕರ್
 ಕಾದಂಬನೇಯುತಿರಲರಿತು ಮುಂದೊತ್ತುತನಿಬರ ಪಿಡಿದು ಭಕ್ಷಿಸುತಲಿ
 ಕಾದಂಬನುಗ್ರದೊಳ್ ಮಡಿದು ಬಿದ್ದಿದ್ ಖಗ
 ಕಾದಂಬನದರ ಜೊತೆಗಿಕ್ಕಿ ಪಶುಗಳೆದು ತಾ
 ಕಾದಂಬಕುಟಿಯಡಿಯೊಳಲರಿಗೊಡ್ಡತ ತನುವ ಗಾಡಿಯಿಂ ಕುಳ್ಳಿದ್ಗಳು||
 (ಕುಮಾರವಿಜಯ- ಮುದ್ರಣ)

"ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳು ಹಾರಾಡುತ್ತ ತಮಗೆ ಬೇಕಾದ ನೀರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರಲು ಬೇಡರು ಕಾದ ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು. ಅದನ್ನು ಕಂಡು (ಅಜಮುಖಿಯು) ಮುಂದೊತ್ತಿ ಬಂದು ಆ ಬೇಡರನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಿಂದಳು. ಬಾಣಹತಿಯಿಂದ ಸತ್ತ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನೂ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಭಕ್ಷಿಸಿ ಹಸಿವನ್ನು ನೀಗಿಕೊಂಡು ಕದಂಬವೃಕ್ಷದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಮೆಯ್ಯನ್ನು ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿ ವೈಯ್ಯಾರದಿಂದ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದಳು"

ಜೀವನಿಂತೊರೆದಶ್ಚು | ಜೀವನ ಪೂಸಿ ರಾ |
 ಜೀವಾಕ್ಷಿ ಶಚಿಶಕ್ರನೊಡನೆ ||
 ಜೀವಕರೊಳು ಯಾವ | ಜ್ಞೇವವು ಮುನಿಸೆ ನಿ
 ಜೀವವಿದನಲೆಂದ ಸುರಪ ||

(ಕುಮಾರವಿಜಯ- ಮುದ್ರಣ)

"ದೇವಗುರುವಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಇಂದ್ರನ ಕಂಬನಿಯನ್ನು ಒರೆಸಿ, ಕಮಲಾಕ್ಷಿಯಾದ ಶಚಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರಿಗೆ ಹೀಗೆಂದನು: ಸೇವಕರು ಬದುಕಿರುವ ತನಕ ಅವರ ಮೇಲೆ ಒಡೆಯರು ಸಿಟ್ಟಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದೇ ನಿರ್ಜೀವ ವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು." ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ರುಜೀವನ,

ರಾಜೀವಾಕ್ಷಿ, ಜೀವಕ, ಯಾವಜ್ಜೀವ, ನಿರ್ಜೀವ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಪ್ರತಿಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ 'ಜೀವ' ಎಂಬುದನ್ನು ತಂದಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

ಗೃಹಗಳನುಗಿದು ಪೊಕ್ಕು | ಬಾಲರನು ಪ್ರ
ಗೃಹದಿಂದ ಬಿಗಿದು ನಕ್ಕು ||
ಗ್ರಹಿಸಿ ಸರ್ವಸ್ವ ನಿ
ಗೃಹಗೆಯ್ದರನಿತುಪ
ಗೃಹರಾದವೆಮ್ಮನು
ಗೃಹದಿ ರಕ್ಷಿಪುದಯ್ಯ ||

(ಕುಮಾರವಿಜಯ- ಮುದ್ದಣ)

“ನಮ್ಮ ಮನೆಗಳಿಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಬಾಲಕರನ್ನು ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟಿ ನಗಾಡಿದರು. ಇದ್ದುದನ್ನೆಲ್ಲ ದೋಚಿ ನಮ್ಮನ್ನು ದಂಡಿಸಿದರು. ನಮ್ಮವರು ಸೆರೆಯಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿ ಕಾಪಾಡಬೇಕು.”

ಕನ್ನಡದ ನುಡಿಯೆಂದುಪೇಕ್ಷಿಸ
ದಿನ್ನಿದನು ಪ್ರಾಚುರ್ಯಗೊಳಿಸುವ
ಕನ್ನಡಿಗರನು ಪೊರೆವ ಶಂಕರ
ಕನ್ನಡಿಗನು ||

(ಕುಮಾರವಿಜಯ- ಮುದ್ದಣ)

“ಇದನ್ನು ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯೆಂದು ಅಲಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಇದನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡುವ ಕನ್ನಡಜನರನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಕನ್ನಡಿಗನಾಗಿದ್ದಾನೆ!” (ಇಲ್ಲಿ 'ಶಂಕರ ಕನ್ನಡಿಗನು' ಎಂಬುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡಿಗ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಬಿಂಬೋಪಾಸನೆ'ಯ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಾರ್ಥ ಒಂದಾದರೆ, ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಕಣ್ಣೆಂಬ ಕಮಲದಿಂದ ಪೂಜಿತನಾದವನು (ಕಣ್ಣಡಿಗ) ಎಂಬ ಲಿಂಗಪುರಾಣದ ಕಥೆಯ ಸಮರ್ಥನೆ ಇನ್ನೊಂದು.

ಪುಷ್ಕರವನು ಪೊಕ್ಕು ಮತ್ತೆ | ಪುಷ್ಕರಿಗಳು ಭರದಿ ತಮ್ಮ
ಪುಷ್ಕರವನು ತಿರುಪುತದರ | ಪುಷ್ಕರವನು ಕದಡುವಂತೆ
ಪುಷ್ಕರೇಶರಲ್ಲರೊಗ್ಗುತ | ಪೊಕ್ಕಹಿತ ಬಲಕೆ
ನಿಷ್ಕರುಣೆಯ ತೋರುತೊಗ್ಗುತ | ತಿಂಥಿಣಿಯನೆಲ್ಲ
ಪುಷ್ಕಳದೊಳು ಸವರಿ ಹಿಗ್ಗುತ ||

(ಕುಮಾರವಿಜಯ- ಮುದ್ದಣ)

“ಸರೋವರ (ಪುಷ್ಕರ)ವನ್ನು ಹೊಕ್ಕ ಮದ್ದಾನೆ (ಪುಷ್ಕರಿ)ಗಳು ತಮ್ಮ ಸೊಂಡಿಲ(ಪುಷ್ಕರ)ನ್ನು ತಿರುಹುತ್ತಾ ನೀರ (ಪುಷ್ಕರ)ನ್ನು ಕಲಕುವಂತೆ ಯುದ್ಧವೀರ (ಪುಷ್ಕರೇಶ)ರೆಲ್ಲರೂ ಗುಂಪಾಗಿ ನುಗ್ಗಿದರು. ಸೇನಾಸಮೂಹ ವನ್ನು ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯೆ (ಪುಷ್ಕಳ)ಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಸಂತೋಷಿಸಿದರು.”

ನಾರಿಯೊಡನೆಂತು ಕಾದುವೆ ನೋಡಲೀತ ಮದ

ನಾರಿಯಂತಿಹ ವಿಕ್ರಮದೊಳೊರ್ಮೆ ಪೊಯ್ವೆನೆನೆ

ನಾರಿ ಜಿನುಗುವದಸ್ತ್ರ ಸಂಘಟನೆಯೊಳ್ ಖಿಳರ ಪೌರುಷಕೆ ಒಲಿದು ಜಯದ|

ನಾರಿ ಸೇರಿಹಳವರ ಯುದ್ಧರಂಗದೊಳು ತಾ

ನಾರಿಗೊರೆದಪೆನಸುರನೇನ್ ಗೆಯ್ಯನೆಂಬುದ

ನ್ನರಿಯೆನಾನೆಂತಿರಲಿ ಮತ್ತಾತ ಮತ್ತಾತನಂ ಗೆಲುವನರಿಯಲಿದನು ||

(ಕುಮಾರವಿಜಯ- ಮುದ್ದಣ)

“ನಾನು ವೈರಿಯೊಡನೆ ಹೇಗೆ ಕಾದಾಡಲಿ? ಇವನು ಪರಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮನ್ನಥರಿಪುವಾದ ಶಿವನಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಒಮ್ಮೆ ಶರವನ್ನು ಹೂಡೋಣ ವೆಂದರೆ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ ಜಾರುತ್ತಿದೆ. ರಾಕ್ಷಸರ ಪೌರುಷಕ್ಕೆ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯೇ ಒಲಿದು ಅವರ ಕಡೆ ಸೇರಿದ್ದಾಳೆ. ಈ ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಯಾರಿಗೆ ಹೇಳಲಿ? ಇವನು ಏನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿಯೆ. ನನ್ನ ತಂದೆ ಮುಂದೆ ಅವನನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವನು ತಿಳಿಯಲಿ.”

ಕವಿದು ಪರಸೈನ್ಯಮಂ ದೇವಬಲಗಣರೊಡನೆ

ಕವಿಕವಿದು ಮುಂದೊತ್ತಿ ಪೆರ್ಮೆಯಿಂ ಮಾರಾಂತ

ಕವಿಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರಂ ಗೆಲ್ಲು ಸೇನಾನಿಗಳ ಕಡುಹಿನಿಂ ಕೆಡಹಿ ಧರೆಗೆ |

ಕವಿತುರಗಸಂಕುಲವ ಮಡುಹಿ ಪ್ರಮಥಾದಿಗಣ

ಕವಿಬಳಗಕುಣಲಿಕ್ಕಿ ಮೆರೆಯುತಿರಲಿತ್ತ ಲೋ

ಕವಿಜಯಂ ಸಿಂಹಾಸ್ಯನಯ್ತಂದನಹಿತಸೇನಾಂಬುನಿಧಿಕುಂಭೋದ್ಭವಂ||

(ಕುಮಾರವಿಜಯ- ಮುದ್ದಣ)

“ಪ್ರಮಥರ ಗಡಣ ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿನೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ಮುತ್ತಿತು. ಮುಂದೆ ನುಗ್ಗಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೆಲ್ಲ ಗೆದ್ದು, ಸೇನಾಧಿಪತಿಗಳನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಕೆಡಹಿತು. ಲಗಾಮುಹಾಕಿದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಪಿಶಾಚಿಗಳಿಗೆ ಉಣಬಡಿಸಿ ಮೆರೆಯಿತು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದ ಲೋಕವಿಜಯಿಯೂ ಶತ್ರುಗಳ ಸೇನಾಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನಂತೆ ಇರುವವನೂ ಆದ ಸಿಂಹಾಸ್ಯನು ಬಂದನು.”

ನರಕಾಂತ ಕೇಳಿಂತು ನುಡಿದಾ ತತುಕ್ಷಣಂ
 ನರಕಾಂತಕಂ ಪುರದ ಸುವಿಧಾನಕಾ ಯದುಜ
 ನರಕಾಂತ ಬಲಭದ್ರನಂ ನಿಲಿಸಿ ಪೊರಟು ಖೇಚರಕಾಂತರೂಢನಾಗಿ॥
 ನರಕಾಂತಕಂ ಶಕ್ತಪ್ರಸ್ಥಕಯ್ಯರಲು ವಾ
 ನರಕಾಂತಕೇತಾದಿ ಪಾಂಡವರ್ ಹವಿಯಾಶ
 ನರ ಕಾಂತವಂದಿತನನುಪಚರಿಸಲಸುರಾರಿ ನರಕಾಂತಗಿಂತೆಂದನು ॥
 (ರಾಜಸೂಯ-ಕಲ್ಯಾಣಿ ಭೀಮರಾಯ)

“ರಾಜನೇ ಕೇಳು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪಟ್ಟಣದ ರಕ್ಷೆಗೆ ಯಾದವರ ಅರಸನಾದ ಬಲರಾಮನನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಗರುಡನನ್ನು ಏರಿ ಹೊರಟು ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಕಪಿಕೇತನನಾದ ಅರ್ಜುನನೇ ಮೊದಲಾದ ಪಾಂಡವರು ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಉಪಚರಿಸಿದರು. ಆಗ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಧರ್ಮರಾಯನಿಗೆ ಇಂತೆಂದನು.”

ಕಾಕುಧರಾರಿವರೂಢ | ಹವ
 ಕಾ ಕುಧರಾರಿಸಮೇತ ॥
 ಕಾಕುಧರಾಪಾಲರಾಕಟಕಟಕಿಸೆ
 ಕಾಕುಗೊಳಿಸುವೆನಹಿತ ಶಾರ್ವರಿ
 ಕೋಕಸಖ ತಾನೆಂಬುದರಿಯೆಯು ॥
 (ರಾಜಸೂಯ- ಕಲ್ಯಾಣಿ ಭೀಮರಾಯ)

[ಇಲ್ಲಿಯ ಮೊದಲ ಸಾಲು 'ಕಾಕೋದರಾರಿವರೂಢ' ಎಂದಾಗಬೇಕು. ಕಾಕೋದರ + ಅರಿ + ವರೂಢ = ಹಾವುಗಳಿಗೆ ವೈರಿಯಾದ ಗರುಡನನ್ನು ಏರಿದವನು, ಕುಧರಾರಿ = ಪರ್ವತಗಳಿಗೆ ವೈರಿಯಾದ ಇಂದ್ರ, ಕಾಕುಧರಾಪಾಲ = ದುಷ್ಟ ರಾಜರು, ಕಾಕುಗೊಳಿಸು = ನಾಶಗೊಳಿಸು, ಶಾರ್ವರಿ ಕೋಕಸಖ = ರಾತ್ರಿಗೆ ಸೂರ್ಯ]

“ಗರುಡಗಮನನೇ, ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಒಡಗೂಡಿ ದುಷ್ಟ ರಾಜರು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದರೂ ಅವರನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತೇನೆ. ಶತ್ರುಗಳೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಗೆ ಸೂರ್ಯನೇ ನಾನೆಂಬುದನ್ನು ನೀನು ತಿಳಿದಿಲ್ಲವೆ?” ಎಂಬುದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಭೀಮಸೇನನ ಮಾತು.

ನರಕನಂದನನಿಂತು
 ನರನ ಮನ್ನಿಸುತ ಜೀ
 ನರ ಕಟಕ ಬೋಟಕ ಕಿರಾತ

ನರಪತಿಗಳೊಡನೆ ವಾ
ನರಕೇತನನು ಕಳುಹೆ
ನರ ನರಕಹರನ ಧ್ಯಾನಿಸುತ ||

(ರಾಜಸೂಯ- ಕಲ್ಯಾಣಿ ಭೀಮರಾಯ)

“ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಹೀಗೆ ಮನ್ನಿಸಿದನು. ಜೀನರ, ಕಟಕ, ಬೋಟಕ, ಕಿರಾತರೇ ಮುಂತಾದವರ ರಾಜರೊಂದಿಗೆ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಆಗ ಅರ್ಜುನನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿದನು.”

ತಾಮರಸಬಾಂಧವಕುಮಾರನ
ತಾಮಸದ ನುಡಿ ಕೇಳುತ್ತ-
ತ್ಲಾಮ ರೋಷದೊಳಿಂದ ಪಲ್ಲೊನೆ
ತಾ ಮಸೆಯುತ ||

(ರಾಜಸೂಯ- ಕಲ್ಯಾಣಿ ಭೀಮರಾಯ)

“ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ಕರ್ಣನ ಸಿಡುಕಿನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ರೋಷದಿಂದ ಹಲ್ಲು ಮಸೆಯುತ್ತಾ ಇಂತೆಂದನು.”

ಮಾರವಿಮಾರಣಸೂನು ಕು
ಮಾರಂ ಸೇನಾನಿ ಷಣ್ಮುಖಂ ದೇವನುತಂ |
ಮಾರಮಣಾಪ್ತನುಮಾಸುಕು
ಮಾರಂ ಶಕ್ತಿಧರನೆಮ್ಮ ಸಲಹುಗೆ ಸತತಂ ||

(ದುರ್ಯೋಧನ ವಧೆ- ಕ.ಪು.ಸೀತಾರಾಮ ಕೆದಿಲಾಯ)

ಇದು ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಸ್ತುತಿ: “ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಭಸ್ಮಗೈದ ಶಿವನ ಸಂಜಾತನು. ಕುಮಾರ, ಸೇನಾನಿ, ಷಣ್ಮುಖ ಎಂಬವನು. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟವನು. ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಗೆ ಆಪ್ತನಾದವನು. ಪಾರ್ವತಿಯ ಕಂದನು. ಶಕ್ತಿಧರನು. ನಮ್ಮನ್ನು ಸದಾ ಕಾಪಾಡಲಿ.”

ಕಮಲಲೋಚನಮಿತ್ರ ಕಮಲನಿರ್ಮಲಗಾತ್ರ
ಕಮಲವನರಿಪುಚೂಡ ಕಮಲಾನುಜವಿಭಾಡ
ಕಮಲಭವನುತ ಗೌರಿ ಕಮಲಮುಖಿತಿಮಿರಾರಿ ಕಮಲಸಾಯಕವಿದಾರಿ
ಕಮಲಭಿದಜಿನವಾಸ ಕಮಲಾಪ್ತ ಶತಭಾಸ
ಕಮಲಾಕ್ಷಕೀನಾಶ ಕಮಲಬಂಧುಜನಾಶ
ಕಮಲನಾಮಸುಕೇತ ಜಗದೀಶ ಉದನೇಶ ಶರಣು ಸಲಹೆನ್ನನಿಶ ||

(ಯಾದವಾಭ್ಯುದಯ- ಪೆರಡಾಲ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯ)

ಇದು ಶಿವಸ್ತುತಿ: “ತಾವರೆಕಣ್ಣುಗಳಿರುವ ನಾರಾಯಣನ ಸಖಿನೆ! ತಾವರೆಯಂತಹ ಸುಂದರ ಶರೀರನೆ! ಚಂದ್ರಶೇಖರನೆ! ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದವನೆ! ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಪೂಜಿತನಾದವನೆ! ಪಾರ್ವತಿಯ ಮುಖವೆಂಬ ಕಮಲಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಸದೃಶನೆ! ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನೆ! ಗಜಚರ್ಮಾಂಬರಧರನೆ! ರವಿಶತತೇಜನೆ! ಶ್ರೀಹರಿಯ ಭಕ್ತನೆ! ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ಯಮನಿಗೆ ಭಯಂಕರನೆ! ವೃಷಭಧ್ವಜನೆ! ಜಗದೀಶನೆ! ಉದನೇಶನೆ! ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡು.”

ಹರಿಕುಲಜ ಕೇಳವನ ಹರಿಯಿತ್ತು ಸುಲಲಿತಲ
ಹರಿಯಡಿಗೆ ವಂದಿಸಲು ಹರಿಯವನ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು
ಹರಿವೇಗದಿಂದಾಗ ಹರಿಲಿಂಗನಗರಕ್ಕೆ ಹರಿತಂದು ಗುರುವಿನಡೆಗೆ |
ಹರಿಸದಿಂದೆರಗಿ ಬುಧ ಹರಿಸುತನನೀಯಲೈ
ಹರಿಜಾನ್ವಯರ ಪೊಗಳೆ ಹರಿಯದಾನಂದದಿಂ
ಹರಿತ ಪೀತಾಂಬರರ ಹರಿಸಿದಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹರಿಯಂತರೆಂದು ಬಗೆದು||
(ಯಾದವಾಭ್ಯುದಯ- ಪೆರಡಾಲ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯ)

ಇಲ್ಲಿ ಹರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ: “ಚಂದ್ರವಂಶದವನೆ, ಕೇಳು. ಅವನನ್ನು ಯಮನು ಮರಳಿನೀಡಿದನು. ಸಂತೋಷದಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು. ಕೃಷ್ಣನು ಯಮನನ್ನು ಬೀಳ್ಕೊಂಡನು. ವಾಯುವೇಗದಿಂದ ಅವನು ಕಾಶೀಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ಗುರುವಿಗೆ ಹರ್ಷದಿಂದ ವಂದಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠನ (ಬುಧಹರಿ= ಬುಧಚಂದ್ರ, ವಿಪ್ರಶ್ರೇಷ್ಠ) ಪುತ್ರನನ್ನು ನೀಡಿದನು. ಆಗ ಯದುಕುಲಬಾಲರನ್ನು ಹೊಗಳಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಆನಂದತುಂದಿಲನಾದ ಸಾಂದೀಪನಿಯು ಬಲರಾಮ ಕೃಷ್ಣರನ್ನು ಆಶೀರ್ವದಿಸಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅವತಾರಪುರುಷರೆಂದು ಭಾವಿಸಿದನು.”

ಹರಿಕುಲಜ ಕೇಳ್ವೆಲೈ ಹರಿಯಾತ್ಮಜಾತನೊಳ್
ಹರಿ ನಿರೂಪಿಸುತಿಂತು ಹರಿವೇಗದಿಂದಾಂತು
ಹರಿಗಳಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಹರಿಸಿದ ವರೂಥಮಂ ಹರಿಯತಿ ವಿಲಾಸದಿಂದ|
ಹರಿಬಲದಿ ನೃಪರ ಸಂಹರಿಸುತ ಧನಂಜಯಂ
ಹರಿಗಳಂ ಬಹಳ ಪರಿಹರಿಸುತಲಿ ರೋಷದಿಂ
ಹರಿ ಕರಿಯ ಹಿಂಡಿನೊಳು ಹರಿವಂತೆ ಕುರುಬಲದಿ ಹರಿಮೈದುನಂ ಧರದೊಳು||
(ಗದಾಪರ್ವ- ಅಜ್ಞಾತಕವಿ)

“ಚಂದ್ರವಂಶಜನೆ ಕೇಳು. ಇಂದ್ರಜಾತನಾದ ಅರ್ಜುನನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಬಹಳ ವೇಗದಿಂದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸಿ ರಥವನ್ನು

ಅತಿವಿಲಾಸದಿಂದ ಮುಂದೊಯ್ದನು. ಕೃಷ್ಣನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅರ್ಜುನನು ರಾಜರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸಂತವಿಸುತ್ತಾ, ಸಿಂಹವು ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಅರ್ಜುನನು ಕೌರವರೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿದನು.”

ಹರಿಸುತನ ವರವನುಂ ಹರಿವೈರಿ ಕೈಗೊಂಡು
ಹರಿದು ಮುಂದೈದಿ ತಾ ಹರಿಯಂತೆ ಗರ್ಜಿಸುತ
ಹರಿತೇಜದೊಳು ಮೆರೆವ ಹರಿಪುರಕೆ ನಡತಂದು ಹರಿವಿಷ್ಟರವನೇರುತ|
ಹರಿಸುರಾದ್ಯಖಿಳರಂ ಹರಿಯನುಂ ಸಹಿತ ಧುರ
ಹರಿಯೊಳೋಡಿಸುತಲಾ ಹರಿಪುರವು ವಶಗೊಳಲ್
ಹರಿಮುಖ ಬಲಗಳಂ ಹರಿಗಳಂ ಧರಿಸಿ ಪೊರಡುವೆನನುತ ಪೊರಮಟ್ಟನು||
(ಗಯಾಸುರ ಚರಿತೆ- ಕೆಮ್ಮಣ್ಣು ನಾರಣಪ್ಪಯ್ಯ)

“ಬ್ರಹ್ಮದೇವನಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದ ಗಯಾಸುರನು ಮುಂದೆ ನಡೆದು ಸಿಂಹನಾದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ರವಿತೇಜದಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಶೋಣಿತಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಿದನು. ದೇವೇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲರನ್ನು ನಾರಾಯಣನ ಸಹಿತವಾಗಿ ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ವಶೀಕರಿಸುವೆನೆಂದು ಆಶ್ವಾದಿ ಚತುರಂಗಸೇನೆಯನ್ನು ಕೂಡಿ, ರತ್ನಭೂಷಣ ಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಹೊರಡುತ್ತೇನೆಂದು ಸನ್ನದ್ಧನಾದನು.”

ಕಮಲಕುಲತಿಲಕ ಕೇಳ್ ಸೇನೆ ಕಡಿವಡೆದರುಣ
ಕಮಲಸರದಂತೆ ಕಣಮಿರಲುಳಿದ ಭಟರು ಬಳಿ
ಕಮಲಮೂರ್ತಿಗಳೊಡನೆ ಜೀವದಾನವ ಪಡೆದು ಕಮಲಗಳ ತೆರದೊಳೋಡೆ|
ಕಮಲಪತಿ ಬಲರುಬ್ಬಟಿಯ ಕಂಡು ಭೂಪಕುಲ
ಕಮಲಸಖ ಮಗಧ ರಥವನು ಮುಂದರಿಸಲಸಿತ
ಕಮಲಾಭಗಾತ್ರನಣ್ಣನೊಳೆಂದ ನಗುತ ಬಳಿಕಮಲದಂತಪ್ರಭೆಯೊಳು||
(ರೇವತೀಕಲ್ಯಾಣ- ವಾಮಂಜೂರು ಪರಮೇಶ್ವರಯ್ಯ)

“ಚಂದ್ರವಂಶಜನೇ ಕೇಳು. ಸೈನ್ಯವು ಗಾಯಗೊಂಡು ರಣಾಂಗಣವು ರಕ್ತದ ಸರೋವರದಂತೆ ಇದ್ದಿತು. ಉಳಿದ ಸೈನಿಕರು ನಿರ್ಮಲಮೂರ್ತಿಗಳಾದ ಕೃಷ್ಣಬಲರಾಮರಲ್ಲಿ ಜೀವದಾನವನ್ನು ಬೇಡಿ ಜಿಂಕೆಗಳಂತೆ ಓಡಿದರು. ಕೃಷ್ಣ ಬಲರಾಮರ ಸಾಹಸವನ್ನು ಕಂಡು ರಾಜಕುಲವೆಂಬ ತಾವರೆಗೆ ಸೂರ್ಯನಂತಿದ್ದ ಜರಾಸಂಧನು ರಥವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸಿದನು. ಆಗ ಕುಮುದದಂತೆ ನೀಲವರ್ಣನಾದ ಕೃಷ್ಣನು ಅಣ್ಣನಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇತದಂತಕಾಂತಿಯಿಂದ ನಗುತ್ತಾ ಇಂತೆಂದನು.”

ಹಂಸರಿಪುಕುಲಜ ಕೇಳ್ ಬಹುವಾದ್ಯಸಂಭ್ರಮದಿ
 ಹಂಸಡಿಬಿಕರಿಗೆ ನೃಪಪಟ್ಟವನು ವಿರಚಿಸುತ
 ಹಂಸಾದಿ ಚತುರಂಗ ಬಲವನೊಪ್ಪಿಸಿ ಪರಮಹಂಸಧ್ಯಾನದಿ ನೃಪನಿರೆ
 ಹಂಸಮತಿಯೆನಿಪ ಸತಿಯಳ ವರಿಸುತರಸರೊಳು
 ಹಂಸನೆನಿಸುತ ರಾಜ್ಯವಾಳುತೊಡ್ಡೊಲಗದಿ
 ಹಂಸತೇಜದೊಳಿರಲೊಂದು ದಿನ ವ್ಯಾಧಕುಲಹಂಸ ಮಣಿದಿಂತೆಂದನು॥
 (ರೇವತೀಕಲ್ಯಾಣ- ವಾಮಂಜೂರು ಪರಮೇಶ್ವರಯ್ಯ)

“ಚಂದ್ರವಂಶಜನೇ ಕೇಳು. ವಾದ್ಯಘೋಷದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಾದ
 ಹಂಸ-ಡಿಬಿಕರಿಗೆ ಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಕಿರಿದಾದಿ ಚತುರಂಗ ಬಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು
 ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಹಂಸನು ಹಂಸಮತಿ ಯೆಂಬವಳನ್ನು
 ಮದುವೆಯಾಗಿ ರಾಜರ್ಷಿಯಂತೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿನ ಅವನು
 ಒಡ್ಡೊಲಗದಲ್ಲಿ ರವಿತೇಜನಂತೆ ಮೆರೆಯುತ್ತಿರಲು, ಬೇಡರ ಕುಲದ ನಾಯಕನೊಬ್ಬನು
 ವಂದಿಸಿ ಹೀಗೆ ಬಿನ್ನೈಸಿಕೊಂಡನು.”

ಹರಿಯೆ ಶ್ರೀಸಾರ್ವಭೌಮ | ಪಾಲಯ ಮಾಂ |
 ಹರಿವದನ ಹರಿಭಯನಿವಾರಣ |
 ಹರಿಮಯಾಂಬರ ಹರಿನಿಭಾಂಗನೆ |
 ಹರಿವರದ ಹರಿಮಧ್ಯ ಹರಿಪಿತ |
 ಹರಿಶಯನ ನರಹರಿ ನಮೋ ನಮೋ ||

(ಇಂದ್ರವಿಜಯ- ಚೋರಾಡಿ ವೆಂಕಟರಮಣ ಭಟ್ಟ)

“ಶ್ರೀಹರಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ, ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. ಹಯಮುಖನೆ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಭಯವಿತ್ತವನೆ,
 ಪೀತಾಂಬರನೆ, ಕೌಸ್ತುಭರತ್ನಧರನೆ, ಗಜೇಂದ್ರವರದನೆ, ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವಾಸನೆ,
 ಬ್ರಹ್ಮನ ಪಿತನೆ, ನಾಗಶಯನನೆ, ನೃಸಿಂಹನೆ ನಿನಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ.”

ಹರಿ ವಿಶ್ವಂಭರ ಮುಕುಂದ | ದಾನವಕುಲ |
 ಹರಿ ಜನಾರ್ದನ ಗೋವಿಂದ ||
 ಹರಿನಯನ ಹರಿಶಯನ ಮಾಧವ |
 ಹರಿವದನ ಹರಿರೂಪ ಹರಿಧರ
 ಹರಿವರದ ಹರಿವಂದ್ಯ ಹರಿಸಖ
 ಹರಿರುಚಿರ ನರಹರಿ ನಮೋನಮೋ ||

(ಕುಮಾರವಿಜಯ- ಮುದ್ದಣ)

“ಶ್ರೀಹರಿಯೆ, ಲೋಕವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನೆ, ಮುಕುಂದನೆ, ರಾಕ್ಷಸಕುಲಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಸದೃಶನೆ, ಜನಾರ್ದನನೆ, ಗೋವಿಂದನೆ, ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರನ್ನು ಕಣ್ಣಾಗಿ ಹೊಂದಿದವನೆ, ಹಾವಿನ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದವನೆ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯೆ, ಹಯವದನನೆ, ನರಸಿಂಹಸ್ವರೂಪನೆ, ಸುವರ್ಣಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವನೆ, ಅಂಜನೇಯ ವರದನೆ, ಕಾಳಿಂಗನುತನೆ, ಸುಗ್ರೀವನ ಮಿತ್ರನೆ, ಚಂದ್ರನಂತೆ ಸುಂದರನೆ, ನರಹರಿಯೆ, ನಿನಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ.”

ನಾಗಭೂಷಣಗೆ ಗಂಗಾಧರಗೆ

ನಾಗಶಯನಮಿತ್ರನಿಗೆ ಹರಗೆ

ನಾಗವಾಹನಮುಖ್ಯ ಸುರನುತಚರಣಗೆ

ನಾಗದಾನವಸಂಹಾರನಿಗೆ ||

(ಬಾಣಾಸುರ ಕಾಳಗ- ವಿಷ್ಣು)

ಇಲ್ಲಿ ನಾಗ ಶಬ್ದದ ವಿವಿಧಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ: “ಸರ್ಪಭೂಷಣ ನಾದ ಶಿವನಿಗೆ, ಗಂಗೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನಿಗೆ, ಶೇಷಶಾಯಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸಖನಿಗೆ, ಐರಾವತವನ್ನೇರಿದ ಇಂದ್ರನಿಂದ ವಂದಿತನಾದವನಿಗೆ, ಗಜಾಸುರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನಿಗೆ ಮಂಗಲ.”

ಶಿವಜಾಯತಾಕ್ಷನಂ ಶರಣಜನರಕ್ಷನಂ

ಶಿವಚಾಪಮಿತ್ರನಂ ಪಾವನಚರಿತ್ರನಂ

ಶಿವಹಸ್ತತಾತನಂ ಗೋಪಸುತಸೂತನಂ ಶಿವದಾತನಂ ಖ್ಯಾತನಂ |

ಶಿವಧರವಿಭಾಂಗನಂ ಪುಣ್ಯಜನಭಂಗನಂ

ಶಿವಕರ ಚರಿತ್ರನಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಳತ್ರನಂ

ಶಿವಚಾಪಭಾಸನಂ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿವಾಸನಂ ನೆನೆದು ಮತಿಯಂ ಪಡೆವೆನು||

(ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಕಾಳಗ- ಬಾಯಾರು ಸಂಕಯ್ಯ ಭಾಗವತ)

ಇದು ಶಿವಶಬ್ದದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದ ಶ್ರೀಹರಿಸ್ತುತಿ. “ಕಮಲಾಕ್ಷನನ್ನು, ಭಕ್ತರಕ್ಷಕನನ್ನು, ಶಿವಶರಣರ ಮಿತ್ರನನ್ನು, ಪರಮಪುನೀತ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನನ್ನು, ಗಿಳಿಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ಮನ್ಮಥನ ತಂದೆಯನ್ನು, ಇಂದ್ರಸುತನಾದ ಅರ್ಜುನನ ಸಾರಥಿಯನ್ನು, ಶುಭಪ್ರದಾಯಕ ನನ್ನು, ಪ್ರಸಿದ್ಧನನ್ನು, ನೀಲಮೇಘಾಂಗನನ್ನು, ರಾಕ್ಷಸಸಂಹಾರಕನನ್ನು, ಮಂಗಲಕರ ಮಹಿಮನನ್ನು, ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಗಂಡನಾದವನನ್ನು, ಕಾಮನಬಿಲ್ಲಿನಂತೆ ಶೋಭಿಸುವವನನ್ನು, ಪಾಲ್ಗಡಲಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದವನನ್ನು, ನೆನೆದು ಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೇನೆ.”

ಮಿತ್ರಸುತನಿಂತೆನಲು ಕೇಳ್ವ ವಾನರರೆಲ್ಲ
 ಮಿತ್ರಜನ ಕೋಪವೆತ್ತವನಿಜಾನನಕಂಜ
 ಮಿತ್ರಗೊಂದಿಸಿ ಜೀಯ ನಿನ್ನಾಚ್ಛೆಯಾದರಾ ಖಳನ ವಂಶಾವಳಿಯನು
 ಮಿತ್ರಜನ ಬಳಿಗಟ್ಟಿ ದೇವಿಯರ ತಂದಭವ
 ಮಿತ್ರ ನಿನಗೊಪ್ಪಿಸುವೆವೆನಲು ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ
 ಮಿತ್ರನಂ ಕೊಲುವೆ ನಾ ನಿಮ್ಮಯ ಸಹಾಯದಿಂ ಸಹಿಸಿ ರೋಷವನೆಂದನು॥
 (ಕಾಲನೇಮಿ ಕಾಳಗ- ಪರಮೇಶ್ವರ)

ಇಲ್ಲಿ 'ಮಿತ್ರ' ಶಬ್ದದ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಇದ್ದರೂ ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥ ಕಡಿಮೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಮಿತ್ರಸುತ= ಸೂರ್ಯನ ಮಗನಾದ ಸುಗ್ರೀವ, ಮಿತ್ರಜ= ಕಾಲ, ಕಂಜಮಿತ್ರ= ಸೂರ್ಯ, ಮಿತ್ರಜ= ಯಮ, ಅಭವಮಿತ್ರ= ಶಿವಸಖನಾದ ಶ್ರೀರಾಮ, ಅಮಿತ್ರ= ವೈರಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಜಿಸಿದೆ. ಅರ್ಥ: "ಸುಗ್ರೀವನು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಕಪಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಕಾಲಪುರುಷನಂತೆ ಸಿಟ್ಟಾದರು. ಜಾನಕೀದೇವಿಯ ಮುಖವೆಂಬ ತಾವರೆಗೆ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ವಂದಿಸಿ, 'ಒಡೆಯ, ನಿನ್ನ ಅಪ್ಪಣೆಯಾದರೆ ರಾವಣನ ವಂಶವನ್ನೇ ಯಮರಾಯನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಸೀತಾಮಾತೆಯನ್ನು ತಂದು ಶಿವಸಖನಾದ ನಿಮಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ' ಎಂದರು. ಆಗ ಶ್ರೀರಾಮನು 'ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ನಾನು ವೈರಿಯಾದ ರಾವಣನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸುತ್ತೇನೆ, ರೋಷವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಿ' ಎಂದು ನುಡಿದನು."

ಸಾರಂಗನಗರಪತಿ ಲಾಲಿಸೀ ತೆರದಿಂದ
 ಸಾರಂಗ ಋಷಿಮುಖ್ಯ ಮುನಿಗಳಿಷ್ಟವನಿತ್ತು
 ಸಾರಂಗ ಮೊದಲಾದ ಚತುರಂಗ ಬಲದೊಡನೆ ಸಾನಂದದಿಂದ ಬರಲು
 ಸಾರಂಗರೂಢ ಗಜಮುಖ ಗೌರಿ ಶಿವ ಸಹಿತ
 ಸಾರಂಗವಾಹಾದಿ ಸುರರು ಜಯಜಯವೆನಲು
 ಸಾರಂಗಪತಿವರದ ಸಕಲ ಯಾದವರೊಡನೆ ದ್ವಾರಾವತಿಯ ಪೊಕ್ಕನು॥
 (ರೇವತೀಕಲ್ಯಾಣ- ವಾಮಂಜೂರು ಪರಮೇಶ್ವರಯ್ಯ)

'ಸಾರಂಗ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆನೆ, ಚಿಂಕೆ, ಸಿಂಹ, ಬೆಳಕು, ಕಪ್ಪುದುಂಬಿ, ಕೋಗಿಲೆ, ಕೊಡೆ, ಮೋಡ, ಹಂಸ, ಬಕಪಕ್ಷಿ, ಆಭರಣ, ಕೇಶ, ಶಿವ, ತಾವರೆ, ರಾತ್ರಿ, ನವಿಲು, ಶಂಖ, ಬಿಲ್ಲು, ಗಂಧ, ಚಿನ್ನ, ಭೂಮಿ, ವಾದ್ಯ, ಕರ್ಪೂರ ಮುಂತಾದ ನಾನಾರ್ಥಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪದ್ಯದ ಅರ್ಥ: "ಹಸ್ತಿನಾವತಿಯ ಅರಸನೆ ಕೇಳು, ಋಷ್ಯಶೃಂಗನೇ ಮೊದಲಾದ ಮುನಿಗಳ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿ

ಆನೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಚತುರಂಗಬಲವನ್ನು ಕೂಡಿ ಸಂತಸದಿಂದ ಬರುತ್ತಿರಲು, ಮಯೂರವಾಹನನಾದ ಸ್ಕಂದ, ಗಣಪತಿ, ಗಿರಿಜೆ, ಶಂಕರನೊಂದಿಗೆ ಮೇಘವಾಹನನಾದ ಇಂದ್ರನೇ (ಅಥವಾ ಹಂಸವಾಹನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ) ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಜಯಘೋಷ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು, ಗಜರಾಜನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ಭಗವಾನ್ ಕೃಷ್ಣನು ದ್ವಾರಕಾವತಿಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು.”

ಹರಿಹಯಾರ್ಚಿತ ಚರಣ ಜಯಜಯ

ಹರಿಶತೋಪಮಕಿರಣ ಜಯಜಯ

ಹರಿಶರಣ ಸಂಪ್ರೀತ ಜಯಜಯ ಹರಿವರೂಢ ಜಯ |

ಹರಿಜಠರ ವಾಗೀಶ ಜಯಜಯ

ಹರಿಜಭವ ಲೋಕೇಶ ಜಯಜಯ

ಹರಿರುಹಾಸನ ಜಯವೆನಲು ಲೋಕೇಶ ತಾ ನುಡಿದ ||

(ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಪ್ರತಾಪ- ಬವುಲಾಡಿ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆಬ್ಬಾರ)

“ದೇವೇಂದ್ರಪೂಜಿತ ಚರಣನೆ, ಸೂರ್ಯಸಂಕಾಶನೆ, ಹರಿಭಕ್ತರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನೆ, ಹಂಸವಾಹನನೆ, ಕನಕಗರ್ಭನೆ, ವಾಗೀಶನೆ, ಕಮಲಸಂಭವನೆ, ಕಮಲಪೀಠನೆ ನಿನಗೆ ಜಯಜಯವೆನಲು ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೀಗೆಂದನು.”

ಕಷ್ಟೋಡೆಯನನುವಯಕ್ಕೊಪ್ಪುವನೆ ಕೇಳ್ ಪಗಲ್

ಕಷ್ಟು ತಿಳಿಯದನ ಮಗ ಕಷ್ಟುಹಗೆಮಗನು ಸಹ

ಕಷ್ಟದಾಸೆಯೊಳು ಮುದುಕಷ್ಟನಿಂ ಪಾಂಡವರ ಕಷ್ಟಮನೆಗಟ್ಟಲಿಲ್ಲ |

ಕಷ್ಟುಹೊತ್ತಿಲಿ ಕಷ್ಟುಗೊರಳನಂತಿಹ ಭೀಮ

ಕಷ್ಟುರಿಸುತ್ತೈವರಂ ಕಷ್ಟುತಿರುಗನ ಕೊಂದು

ಕಷ್ಟುಮೈಮಗ ವ್ಯಾಸನಪ್ಪಣೆಯೊಳು ಹಿಡಿಂಬಿಗೊಪ್ಪ ಮದುವೆಯ ಗೈಸಿದಂ||

(ಬಾಲ ಘಟೋತ್ಕಚ- ಕೊರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ)

“ಚಂದ್ರವಂಶಕ್ಕೆ (ಕಷ್ಟೋಡೆಯ- ರಾತ್ರಿಯ ಅಧಿಪತಿ) ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಯ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯದ ಕುದುಡೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗನು ಶೋಭಿಸುತ್ತಾನೆಯೇ? ಸೂರ್ಯಪುತ್ರ (ಕಷ್ಟುಹಗೆಮಗ) ನಾದ ಕರ್ಣನೂ ಕಷ್ಟದಾಸೆಯಿಂದ ಮುದುಕನಾದ ಭೀಷ್ಮ (ಅಥವಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ) ನ ಮೂಲಕ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಸೆರೆಮನೆಗೆ ಅಟ್ಟಲಿಲ್ಲ. ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಶಿವ (ಕಷ್ಟುಗೊರಳ)ನಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭೀಮಸೇನನು ಐವರನ್ನು (ತಾಯಿ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಸಹೋದರರು) ಸಿಟ್ಟಾಗುವಂತೆ (ಕರ್ಪೂರದ ಹಾಗೆ ಸುಡುವಂತೆ ಅಥವಾ ಕಷ್ಟುಗಟ್ಟುವಂತೆ) ಮಾಡಿ ನಿಶಾಚರ (ರಾಕ್ಷಸನಾದ ಹಿಡಿಂಬ)ನನ್ನು ಕೊಂದು

ಕೃಷ್ಣವರ್ಣನಾದ (ಕಪ್ಪುಮೆಯ್ಯ ಮಗ) ವೇದವ್ಯಾಸರ ಆದೇಶದಂತೆ ಹಿಡಿಂಬಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗುವಂತೆ ಮದುವೆಯಾದನು.”

ಗೋಚರನಿಗೆ ಗೋಧರಧರಗೆ

ಗೋಚರಪಗೆ ವರಗೋಪತಿಗೆ

ಗೋಚರನನುಜಗೆ ಗೋಪಕುಮಾರಗೆ

ಗೋಚರಕುಲಜಗೆ ಗೋಪನಿಗೆ ||

ಶಿವಚರನಿಗೆ ವರ ಶಿವಧರಗೆ

ಶಿವಚೋರಾರಿಗೆ ಶಿವಹರಿಗೆ

ಶಿವಜಾತಗೆ ಶಿವರೂಪಗೆ ಶಿವನಿಗೆ

ಶಿವವನುಳಿದ ವೈಶಿವಬುಧಗೆ ||

ಹಂಸಗಮನ ಮುಖಹಂಸನಿಗೆ

ಹಂಸವದನ ದೃಗ್‌ಹಂಸನಿಗೆ

ಹಂಸತೇಜ ಹಂಸಾಲಯರಮಣಗೆ

ಹಂಸವೆಂಕಟ ಪರಹಂಸನಿಗೆ ||

(ಪದ್ಮಾವತೀಕಲ್ಯಾಣ- ಅಡೂರು ನಾರಾಯಣಯ್ಯ)

ಇದೊಂದು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮಂಗಲಪದ್ಯ. ಇದರ ಮೊದಲ ಚರಣದಲ್ಲಿ 'ಗೋಶಬ್ದ'ದ ಚೆಲುವಿದೆ. ಮತ್ಸ್ಯ (ಗೋಚರ=ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವ), ಕೂರ್ಮ (ಗೋಧರ=ಮಂದರಪರ್ವತವನ್ನು ಧರಿಸಿದ), ವರಾಹ (ಗೋಚರಪ= ಭೂದೇವಿಯ ಪತಿ), ನೃಸಿಂಹ (ಗೋಪತಿ=ಮೃಗರಾಜ), ವಾಮನ (ಗೋಚರನನುಜ= ಇಂದ್ರನ ಸಹೋದರ), ಪರಶುರಾಮ (ಗೋಪಕುಮಾರ= ವೇದವಿದನಾದ ಜಮದಗ್ನಿಯ ಪುತ್ರ), ರಾಮ (ಗೋಚರಕುಲಜ= ಸೂರ್ಯವಂಶಸಂಭೂತ), ಕೃಷ್ಣ (ಗೋಪ=ಗೋಪಾಲಕ) ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಎಂಟು ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಚರಣದಲ್ಲಿ 'ಶಿವ' ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವ ನೀರು, ಪರ್ವತ, ಭೂಮಿ, ಶಂಕರ, ಕಂಬ, ಮಂಗಲ, ವೇದ, ಜ್ಞಾನಿ ಎಂಬ ಎಂಟು ಅರ್ಥಗಳಿಂದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮತ್ಸ್ಯ, ಕೂರ್ಮ, ವರಾಹ, ಶಂಕರನಾರಾಯಣ, ನೃಸಿಂಹ, ಮಂಗಳಸ್ವರೂಪಿ, ವೇದಪುರುಷ, ಬುದ್ಧನೆಂದು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮೂರನೆಯ ಚರಣದಲ್ಲಿ 'ಹಂಸ' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಯು, ವಿರಾಗಿ, ಸುಂದರ, ಸೂರ್ಯ, ಶಿವ, ಯೋಗಿ, ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂಬ ಎಂಟು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ.

ಭಾನುಮತಿಯಳ ನೆತ್ತದಾಟದಿ |

ಭಾನು ಮತಿಯಂ ಚೋದಿಸಿರಲಾ |

ಭಾನುಮತಿಯರಸನಿಗೆ ಸ್ಫುರಿಸೆ ವಿನೂತನದ ತಂತ್ರ ||

ಭಾನುಸುತನ ಸಹಾಯಹಸ್ತದಿ |

ಭಾನುಸುತಸುತನಿರವ ಕೆಡಿಸಲು |

ಭಾನುಸುತನೊಲು ಮುನಿದು ಗೈದನು ದ್ಯೂತಸಂಕಲ್ಪ || 88 ||

(ಭಾನುಮತಿಯ ನೆತ್ತ- ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ)

“ಭಾನುಮತಿಯೊಂದಿಗೆ ಆಡಿದ ನೆತ್ತದಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಪ್ರಚೋದನೆ ದೊರೆತು, ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಹೊಸದೊಂದು ತಂತ್ರವು ಸ್ಫುರಿಸಿತು. ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ಕರ್ಣನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಧರ್ಮರಾಯನ ಸುಖವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶನಿಯಂತೆ ಕಾಡಲು ಜೂಜಾಟದ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿದನು.”

ಅರ್ಥಸಮ ಯಮಕ :

ಯಮಕಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಪದ್ಯದ ಎಲ್ಲಾ ಪಾದಗಳ ಮೊದಲು ಒಂದೇ ಪದ ಅಥವಾ ಪದಪುಂಜ ಬಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಪದ್ಯದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಭಿನ್ನ ಪದಗಳ ಆವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ನಾರಿಯೊಳ್ ಕಾಳಗವೆ ತನಗಕಟ ಪಿಂತೆ ಮದ

ನಾರಿಯೊಳ್ ಸೆಣಸಿದ ಪರಾಕ್ರಮಿಗೆ ಕೋದಂಡ

ನಾರಿಯೊಳ್ ಬಲವಿಲ್ಲದಲುಗುತಿದೆ ಸೋತರಪಹಾಸ್ಯ ಬಹುದೆನ್ನಧಟಿಗೆ|

ಮಾರಿಯಾಗಿಹಳೆಂದು ದ್ರುಪದಸುತೆಯಲ್ಲಿವಳ್

ಮಾರಿಸ್ವರೂಪಿಯೆಂಬುದ ಬಲ್ಲೆನೀಗ ಹೆ

ಮ್ಮಾರಿಗೌತಣ ಬಡಿಸುವೆನು ಸತಿಯ ಗರ್ವಮಂ ಹನುಮಂತನಿಂ ಮುರಿವೆನು||

(ದ್ರೌಪದೀಪ್ರತಾಪ-ಕಡಂದಲೆ ರಾಮರಾಯ)

“ಅಕಟಾತನಗೆ ಈ ಹೆಂಗಸಿನೊಡನೆ ಕಾಳಗವೆ? ಹಿಂದೆ ಮನ್ಮಥನ ವೈರಿಯಾದ ಶಿವನೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಿದವನು ತಾನು. ಈಗ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಲವೇ ಕುಂದಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸೋತರೆ ಅಪಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ನನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಇವಳು ಮಹಾಶತ್ರುವಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇವಳು ದ್ರೌಪದಿಯಲ್ಲ; ಮಹಾಮಾರಿಯೇ ಆಗಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವೆ. ಇವಳ ಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ಹನುಮಂತನಿಂದ ಮುರಿದು ಹೆಮ್ಮಾರಿಗೆ ಔತಣವನ್ನು ಬಡಿಸುತ್ತೇನೆ.”

ದೇವತತಿ ಭಾಪೆನಲು | ದೇವದುಂದುಭಿ ಮೊಳಗೆ
 ದೇವದೇವನ ರಮಣಿ | ದೇವಿಯಡಗಿದಳು
 ಜೀವಗಳೆದೊರಗೆ ಸಂ | ಜೀವನದೊಳೆಲ್ಲ ತೆರ
 ಜೀವಿಸಿದರವರು ರಾ | ಜೀವಮುಖಿ ದಯದೆ ||

(ವಿಷಯ ಕಲ್ಯಾಣ- ಮಾಲೆಕೊಡಲು ಶಂಭುಗಣಪತಿ ಭಟ್ಟ)

“ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವು ಭಳಿರೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರಲು ದೇವದುಂದುಭಿ ಮೊಳಗಿತು. ಮಹಾದೇವ ಶಂಕರನ ಅರ್ಧಆಂಗಿಯಾದ ಚಂಡಿಕೆಯು ಅದೃಶ್ಯಳಾದಳು. ಮರಣಹೊಂದಿದ ಜೀವಿಗಳು ಸಂಜೀವಿನಿಯಿಂದ ಮರಳಿ ಬದುಕುವಂತೆ ಅವರು ಕಮಲಮುಖಿಯಾದ ಪಾರ್ವತಿಯ ಕರುಣೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸಿದರು.”

ರಾಜ ಕೇಳೈ ಬಳಿಕ ಮುನಿಕುಲ

ರಾಜನುಗ್ರತಪಃಪ್ರಭಾವವ

ರಾಜನಂಗಜ ಮಾರುತರ ಕರೆದುಸುರಿ ಕೌಶಿಕನ |

ತೇಜವಳಿದೀ ಮೇನಕೆಯ ತನು

ತೇಜಕವನೊಲಿವಂತೆ ನಿಮ್ಮಯ

ತೇಜವನು ನೀ ಮೆರೆಯಬೇಕೆನೆ ಕಾಮನಿಂತೆಂದ ||

(ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಪ್ರತಾಪ- ಬವುಲಾಡಿ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆಬ್ಬಾರ)

“ಅರಸ, ಮುನಿಕುಲರಾಜನ ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕೇಳು. ಋತುರಾಜ ವಸಂತ, ಮನ್ಮಥ ಮತ್ತು ಮಂದಮಾರುತರನ್ನು ಕರೆದು ಕೌಶಿಕನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಅವನು ಮೇನಕೆಯ ದೇಹಕಾಂತಿಗೆ ಮರುಳಾಗುವಂತೆ ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತೋರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲು, ಮನ್ಮಥನು ಹೀಗೆಂದನು.”

ಹೀಗೆ ‘ಯಮಕಾಲಂಕಾರ’ ಯಕ್ಷಗಾನಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿದ್ದು ಅರ್ಥಸ್ವಾರಸ್ಯದಿಂದ ಮನಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ: 4

ವರ್ಣಚಿತ್ರ

ಪದ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕೆಲವು ವ್ಯಂಜನಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದಿಂದಾಗಿ ಪದ್ಯದ ನಾದಮಯತೆಗೆ ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು 'ವರ್ಣಚಿತ್ರ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳು ಲಘುವಾಗಿಯೋ ಅಥವಾ ದೀರ್ಘವಾಗಿಯೋ ಇರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದೋ, ಎರಡೋ, ಮೂರೋ ವ್ಯಂಜನಗಳಾಗಿರಬಹುದು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಏಕಾಕ್ಷರಿ, ದ್ವಿಕ್ಷರಿ, ತ್ರಿಕ್ಷರಿ ಎನ್ನಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆ ಕಂಠ್ಯ, ದಂತ್ಯ, ನಿರೋಷ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಾನಚಿತ್ರಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಯಕ್ಷಗಾನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಇಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಆದರೆ ಬೇರೆ ಕೆಲವು ರೀತಿಯ ವಿಶೇಷ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯ.

ಅಧಿಕಲಘಾ :

ಜಗಳಗಲಿಗಳನುಳಿದು ತೊಗಲು ಸಡಲಿದ ಮುದುಕ
ನಿಗೆ ದಳಪತಿತ್ವವನುಕರಿಸಿ |
ಹಗೆಯವರು ನಗುವವೊಲು ಎಸಗಿದೆಯ ಎನೆ ನದಿಯ
ಮಗನೆಂದ ಕನಲುತಾರ್ಭಟಿಸಿ ||

(ಭೀಷ್ಮಪರ್ವ- ದೇವಿದಾಸ)

ಬಿಡಿರೊ | ಈ ದಡಿಗರ ಭಯ | ಬಿಡಿಬಿಡಿರೊ ||
ದುರುಳರವರು ಧುರದಿರವರಿವರೆ ಕರಿ
ಹರಿಗೆರಗಿದ ತೆರ ನೆರೆನೆರೆದರು ಸರಿ ||

(ಕುಮಾರವಿಜಯ- ಮುದ್ದಣ)

ಹಿಡಿರೊ | ಈ ಮಡದಿರತುನ | ಹಿಡಿಹಿಡಿರೊ ||
ಪಡೆ ಗಡಬಿಸದೆ | ಬಿಡದೆ ದುಡುಕುತಲಿ

ಕಡುಬೆಡಗಿನವಳ | ಹಿಡಿ ಹಿಡಿರೊ ||
 ಸ್ಮರಶರದುರಿ ತರ | ಹರಿಸದೆ ಮರೆಮರೆ
 ದಿರದುರವಣಿಸುತ | ಸರಸದಿ ಸೆರಗನು ||

(ಸಮುದ್ರಮಥನ- ಮಟ್ಟಿ ವಾಸುದೇವ ಪ್ರಭು)

ದಿಗಧಿಪರನಿಮಿಷರುಗಳೆನ್ನಯ ಪದ | ಯುಗಕೆರಗದೆ ಭಲದಿ |
 ಹಗೆತನದಿಂದಲಿ ಮಿಗುವರಿದರೆ ಬಿಡೆ | ಮುಗಿಸಿಯೆ ಸಂಗರದಿ ||

(ಶ್ರೀದೇವೀ ಮಹಾತ್ಮೆ- ರಾಮಯ್ಯ ಭಟ್ಟ, ಎಡನಾಡು)

ಈ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಘು ಅಕ್ಷರಗಳ ಅಧಿಕವಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಪದ್ಯದ ನಾದಮಯತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಪರಿಣಾಮ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕವಿಗಳು ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಇಂತಹ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರ ಬಾಹುಳ್ಯ :

ಈ ಕರ್ಣತಾಟಂಕಮೀ ಮೌಕ್ತಿಕಾಭರಣ
 ಮೀ ಕೊರಳೊಳಿಹ ಸೂತ್ರಮೀ ಕೇಶಮೀ ಕುಸುಮ
 ಮೀ ಕುಂಕುಮಾಕ್ಷತಂ ಈ ಕಜ್ಜಳಂ ಬಳಿಕಮೀ ಕಡಗ ಬಳೆಹಿಂಬಳೆ |
 ಈ ಕುಪ್ಪಸಂ ಸಹಿತ ಜನನಿಗೇಕೆಂದು ನೀ
 ಸಾಕುಮಾಡಿದೆ ಹೋಗುಹೋಗೆಂದು ಬೈದವನ
 ನಾ ಕಮಲದಳನಯನೆ ಮರುಗಲು ಉಲೂಪಿ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯೊಳಿಂತೆಂದಳು||
 (ಬಭ್ರುವಾಹನ ಕಾಳಗ- ಬಾಯಾರು ಸಂಕಯ್ಯ ಭಾಗವತ)

ಇಲ್ಲಿಯ 'ಈಕಾರ' ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗೇಯತೆಗೆ ಇಂಬುನೀಡುತ್ತದೆ. ಆಲಾಪನಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ರಸಾಭಿವ್ಯಂಜನೆಗೆ ಇದು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಸಾಹಿತ್ಯವು ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗುವುದರ ಕಡೆಗೂ ಕವಿದೃಷ್ಟಿ ಇತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದು ಸಾಕ್ಷಿ.

ವ್ಯಂಜನಮಾಲೆ :

ಕರಸುದರ್ಶನದಿಂದ ಖಳರ ಸಂಹರಿಸಿದಗೆ
 ಗರುಡವಾಹನ ಕೃಷ್ಣ ಘನ್ನಮಹಿಮನಿಗೆ
 ಚರಣದಿಂ ಧರೆಯಳೆದ ಭತ್ತಧರ ವಾಮನಗೆ
 ಜರೆಯ ಕಂದನ ಕೊಲಿಸಿದಂಥ ಝಷಹರಗೆ ||

ತರುಣಚಂದಿರಧರಗೆ ಪ್ರಮಥನುತ ಶಂಕರಗೆ
 ವರದಯಾಕರಗೆ ವಿಷಧರಗೆ ತ್ರಿನಯನಗೆ
 ಪರಮೇಶ ಪಾವನಗೆ ಘಣಿಭೂಷಣಗೆ ದಿಗಂ
 ಬರಗೆ ಭದ್ರಗೆ ಶಿವಗೆ ಮಂಗಲಂ ಸಲುಗೆ ||
 ಮಂಗಲಂ ಜಯ ಮಂಗಲಂ ||

(ವೃಷಾಲೀವಿವಾಹ- ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ)

ಇಲ್ಲಿ 'ಕಚತಪ' ವರ್ಗದ ವ್ಯಂಜನಗಳು ಪ್ರಥಮಸ್ವರಸಹಿತವಾಗಿ ಸಾಲಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಎರಡು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿ-ಹರರಿಗೆ ಮಂಗಲಹಾಡಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ವಳಿ ಅಥವಾ ವಡಿ:

ಪದ್ಯದ ಪಾದಾದಿಯ ವ್ಯಂಜನವೇ ಮತ್ತೆ ಮುಂದಿನ ಗಣಾದಿಯಲ್ಲೂ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ವಡಿ ಅಥವಾ ವಳಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ತೆಲುಗು ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ ಹೆಚ್ಚು. ಯಕ್ಷಗಾನಕವಿಗಳಿಗೂ ಈ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.
 ಮಾಳವಾಧೀಶ್ವರನ ಮದವ ಮುರಿದಿಹನು
 ಗೌಳವಾಧೀಶ್ವರನ ಗರ್ವಗೆಡಿಸಿಹನು ||
 ಆಂಧ್ರಾದಿರಾಜನ ಅಧಟ ನೆಗ್ಗಿಹನು
 ಸಿಂಧುರಾಜನ ಸದೆದು ಸಿಗ್ಗುಗೆಡಿಸಿಹನು ||

(ಕರಿಯ ಚರಿತ್ರೆ- ಕೆಂಪಣ್ಣ ಗೌಡ)

ಇಲ್ಲಿ ಮಾ-ಮ, ಗೌ-ಗ, ಆ-ಅ, ಸಿ-ಸಿ ಅಕ್ಷರಗಳು ಗಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಪನ್ನೀರ ರಾಮನಿಗೆ | ಪಂಕಜಾಕ್ಷಿಯರೆರೆದು
 ಚಿನ್ನಗಳ ತೊಡಿಸಿದರು | ಚಿನುಮಯಾತ್ಮಕಗೆ ||
 ಸಿಂಹಾಸನವನೇರು | ಶ್ರೀರಾಮ ನೀನೆನುತ
 ಬ್ರಾಹ್ಮರಾಶೀರ್ವಾದ | ಬಹಳ ಪರಸಿದರು ||

(ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ- ಪಾರ್ಥಿಸುಬ್ಬ)

ಇಲ್ಲಿ ಪ-ಪಂ, ಚಿ-ಚಿ, ಸಿ-ಶ್ರೀ, ಬ್ರಾ-ಬ ಎಂಬ ವ್ಯಂಜನಸಮತೆಯನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ನೀಲಮೇಘಾಂಗನಿಗೆ ನಿಜಶರಣ ಸಾಂಗನಿಗೆ
 ಕಾಲಭಯಶಿಕ್ಷನಿಗೆ ಕಮಲಾಕ್ಷಗೆ
 ಬಾಲಾರ್ಕಚಂದ್ರನಿಭ ಬಲಕೋಟಿತೇಜನಿಗೆ
 ಮೂಲೋಕದೊಡೆಯನಿಗೆ ಮುರವೈರಿಗೆ ॥

(ಸುಧನ್ವ ಕಾಳಗ- ಮೂಲ್ಕಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣ)

ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನೀ-ನಿ, ಕಾ-ಕ, ಬಾ-ಬ, ಮೂ-ಮು ಎಂಬ ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ಎಲವೊ ಸಂಜಯ ಕೇಳು | ಏನ ಪೇಳಲಿ ನಿನಗೆ
 ತಲೆಯ ಕಡಿವೆನು ಪಾಂಡು | ತನಯರನು ನಾಳೆ ॥
 ನರನ ಶಿರವನು ಹೊಡೆದು | ನಳಿನಬಾಂಧವಸುತನ
 ಹರಿಬವನು ತೆಗೆವೆ ನಾ | ಹದನವನು ನೋಡು ॥
 ಮರುತಸುತನೊಡಲಿಂದ | ಮಮ ಸಹೋದರರನ್ನು
 ಭರದಿಂದ ತೆಗೆವೆನೈ | ಬದ್ಧವಿದು ಕೇಳು ॥

(ಗದಾಪರ್ವ- ಅಜ್ಞಾತಕವಿ)

ಇಲ್ಲಿ ಎ-ಏ, ತ-ತ, ನ-ನ, ಹ-ಹ, ಮ-ಮ, ಭ-ಬ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳು ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಮಾರಾರಿವರಪುತ್ರ | ಮೊದಲ ಪೂಜೆಗೆ ಪಾತ್ರ
 ಧಾರಿಣೀಧರವಕ್ತ್ರ | ಧರ್ಮಚಾರಿತ್ರ
 ವಾರಿರುಹದಳನೇತ್ರ | ವಾಸವಾದಿಸ್ತೋತ್ರ
 ನೀರಜಾಸನಮಿತ್ರ | ನಿರ್ಮಲಸುಗಾತ್ರ ॥

(ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರ ಕಾಳಗ- ಪಾಂಡೇಶ್ವರ ವೆಂಕಟ)

ಇಲ್ಲಿ ಮಾ-ಮೊ, ಧಾ-ಧ, ವಾ-ವಾ, ನೀ-ನಿ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳಿವೆ. ಜೊತೆಗೆ ಪಾದಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಸಪಾಲನೆಯಾಗಿರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀನಾಥಂ ಮಧುಕೈಟಭಾಸುರಹರಂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮೋಕ್ಷಪ್ರದಂ
 ಮೀನಾಂಕಾರಿಮುಖಾಮರೌಘವರದಂ ಮಾಯಾಂಗನಾನಾಯಕಂ
 ಭೂನಾರೀಶಮುದಾರ ಕೌಸ್ತುಭಧರಂ ಭೀಮಂ ಖಿಗೇಂದ್ರಧ್ವಜಂ
 ಸಾಂದ್ರಾನಂತಮನಂತಸೂರ್ಯಸದೃಶಂ ಶ್ರೀ ಪದ್ಮನಾಭಂ ಭಜೇ ॥

(ಶ್ರೀದೇವೀ ಮಹಾತ್ಮೆ - ಕೆ. ರಾಮಯ್ಯ ಭಟ್ಟ, ಎಡನಾಡು)

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲೂ ಶ್ರೀ-ಸಾ, ಮೀ-ಮಾ, ಭೂ-ಭೀ, ಸಾ-ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಮಾವಂ ಕೇಳದರಿಂದ ನೀ ಕೃಪೆಯನುಂ ಮಾಡೆಮ್ಮನುಂ ಪ್ರೇಮದಿಂ
ಕಾವಂಥಾ ತೆರನಿದರ್ಡೀ ಕ್ಷಣದೊಳುಂ ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ಪೇಳು ನೀ
ನೀ ವೀರಂ ಸುಭಟೋತ್ತಮಂ ಕಲಿಯಲೈ ನಿರ್ಮೋಹಕಾ ಯುದ್ಧದೀ
ಸೇವಾವೃತ್ತಿಯಿದಲ್ಲ ದಿಗ್ವಿಜಯಮಂ ಸೇರ್ವಂತೆ ಮಾಡೆಮ್ಮನುಂ ||

(ಕರ್ಣಪರ್ವ-ಗೇರುಸೊಪ್ಪೆ ಶಾಂತಪ್ಪಯ್ಯ)

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಮಾ-ಮಾ, ಕಾ-ಕಾ, ನೀ-ನಿ, ಸೇ-ಸೇ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಪರಮಪಾವನನಿಗೆ ಪಂಚವದನನಿಗೆ
ಕರುಣಾಸಾಗರನಿಗೆ ಕಾಲಾಂತಕಗೆ
ದುರಿತವಿದೂರಗೆ ದುಷ್ಟಸಂಹಾರಗೆ
ಶರಣವತ್ಸಲಗೆ ಶಶಾಂಕಶೇಖರಗೆ ||

(ಭಾನುಮತಿ ಕಲ್ಯಾಣ- ಬವುಲಾಡಿ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆಬ್ಬಾರ)

ಇಲ್ಲಿ ಪ-ಪಂ, ಕ-ಕಾ, ದು-ದು, ಶ-ಶಾ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳಿವೆ. ಪಾದಾಂತ್ಯದಲ್ಲೂ 'ಗೆ' ಎಂಬ ಸಮಾನಾಕ್ಷರವೇ ಬಂದಿದೆ.

ಮಾರಸಂಹಾರನಿಗೆ ಮಂಗಲಾಕಾರನಿಗೆ
ಮೂರು ಜಗದಾಣ್ಯನಿಗೆ ಮುಕ್ತಾಣ್ಯಗೆ
ಕಾರುಣ್ಯವಾರಿಧಿಗೆ ಕಲ್ಪಾಂತಭೈರವಗೆ
ಚಾರುಚಾರಿತ್ರನಿಗೆ ಚಂದ್ರಧರಗೆ ||

(ದುಷ್ಯಂತ ಚರಿತ್ರೆ- ಬವುಲಾಡಿ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆಬ್ಬಾರ)

ಇಲ್ಲಿ ಮಾ-ಮಂ, ಮೂ-ಮು, ಕಾ-ಕ, ಚಾ-ಚಂ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳಿವೆ. ಪಾದಾಂತ್ಯದಲ್ಲೂ 'ಗೆ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವೇ ಬಂದಿದೆ.

ಅಮೃತಶುಭಾಗಾತ್ರ ಆನಂದಮಯಪಾತ್ರ
ಅಮೃತಬ್ಬದಳಾಕ್ಷ ಅಖಿಳಸುಜನಕಟಾಕ್ಷ
ಅಮೃತಕರಮುಖಿತೇಜ ಅಮರಸಂಕುಲಭೂಜ ಅರಿಗಜಮೃಗಾಧಿರಾಜ
ಅಮೃತನಿಧಿ ಗಂಭೀರ ಅಚ್ಯುತ ದಯಾಕಾರ
ಅಮೃತನಿಧಿ ವಸನೇಶ ಅಮಿತ ಖಿಳಕುಲನಾಶ

ಅಮೃತನಿಧಿ ಮಂದಿರನೆ ಅಣುಮಹದ್ವಾಶಪಕನೆ ಅನವರತ ಸಲಹೆಮ್ಮನು ||

(ರಾವಣ ಮುಕ್ತಿಪದ- ತೋಟಿ ತಿಮ್ಮಯ ಭಟ್ಟ)

ಇಲ್ಲಿ 'ಅಮೃತ' ಪದಾರಂಭದಿಂದಾಗಿ ಅನುಪ್ರಾಸದ ಚೆಲುವಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಮೃತ, ನೀರು, ಚಂದ್ರ ಎನ್ನುವ ವಿಭಿನ್ನಾರ್ಥವೂ, ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರ ಎನ್ನುವ ಏಕಾರ್ಥವೂ ಧ್ವನಿಸಿದೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದದ ವಿಷಮಗಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಅ'ಕಾರದ ಸಂಯೋಜನೆಯಿಂದ 'ವಳಿ'ಯ ಸೊಬಗೂ ಇಮ್ಮಡಿಸಿದೆ.

ಕುಶಲವರು ಕೇಳಿರೈ ಕೂಡಿದುದು ದಶಶಿರನಿ

ಗಸುರಬಲ ಗಣನೆಗಷ್ಟಾದಶಾಕ್ಷೋಹಿಣಿಯು

ಕೊಸರುಗಹಳೆಯ ಭೇರಿ ಕೊಂಬುಚಂಬಕ ಕೊಳಲ ಕೊಸರಿತೆಯ ಶ್ವಾಸಗತಿಗೆ

ಬಿಸಜಭವನಂಡಘಟ ಬಿಸಿಯಾಗೆ ಕಹಳೆಯಿಂ

ದುಸುರಿದುದು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ ಧುರವಿಜಯ ದಲ್ಲಣನ

ಮಸಕಗಳು ತರವಲ್ಲ ಮಾರಿರೈ ಜನರೆಲ್ಲ ಸಸಿನವಾಗುವುದೆನ್ನುತ ||

(ರಾವಣ ಮುಕ್ತಿಪದ- ತೋಟಿ ತಿಮ್ಮಯ ಭಟ್ಟ)

ಇಲ್ಲಿ ಕು-ಕೂ, ಗ-ಗ, ಕೊ-ಕೊಂ-ಕೊ-ಕೊ, ಬಿ-ಬಿ, ದು-ಧು, ಮ-ಮಾ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಯೋಜನೆ ಗಮನಾರ್ಹ.

ಗುಣಿತಾಕ್ಷರಿ :

ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವ್ಯಂಜನವೊಂದರ ಕಾಗುಣಿತಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ರಚಿಸಿದ ಪದ್ಯಗಳಿಗೆ 'ಗುಣಿತಾಕ್ಷರಿ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನ ಜೈಮಿನಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿ "ಕಮಲದಳನಯನ ಕಾವನ ಜನಕ ಕಿಸಲಯೋಪಮಚರಣ ಕೀಶಪತಿ ಸೇವ್ಯ" ಎಂಬ ವಾರ್ಧಕಷಟ್ಪದಿಯೊಂದು ಈ ತೆರನಾದ ವರ್ಣಚಿತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನಕವಿಗಳು ಇಂತಹ ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ದೇವಿದಾಸ, ಹಟ್ಟಿಯಂಗಡಿ ರಾಮಭಟ್ಟ, ಮೂಲ್ಕಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮುಂತಾದ ಕವಿಗಳು ಪ್ರಮುಖರು.

ಜಯಕರಿವದನಜನಕ ಕಾಲಕಾಲ ಸುಶೀಲ

ಜಯಕಿರೀಟೋಜ್ವಲಿತ ದಿವ್ಯಕೀರ್ತಿವಿಲಲಿತ

ಜಯಕುಮುದಸಖಿಕಿರಣ ಭವಕೂಪಸಂಹರಣ ಜಯ ಕೇಶವಪ್ರಿಯ ಶಿವ |

ಜಯತುಕೈಲಾಸಗಿರಿವಾಸ ಕೋಮಲವೇಷ

ಜಯತುಕೌತುಕಚರಿತ ಮದನಾರಿ ನಿರ್ದುರಿತ
 ಜಯ ಕದನಕರ್ಕಶಮಹಾಭೀಮ ನಿಸ್ಸೀಮ ಜಯವೆಂದು ಸ್ತುತಿಗೈದನು ||
 (ಚಿತ್ರಸೇನ ಕಾಳಗ- ದೇವಿದಾಸ)

ಇದೊಂದು ಶಿವಸ್ತುತಿ. ಇಲ್ಲಿ ಕಕಾರದ ಬಳ್ಳಿಯ ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ.
 (ಕೃ ಮತ್ತು ಕಂ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿದೆ. ಕೆ-ಕೇ, ಮತ್ತು ಕೊ-ಕೋ ಯುಗ್ಮಗಳಲ್ಲಿ
 ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಕ್ರಮದಂತೆ ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ.)
 ಸರಸಿಜಾಯತನಯನ ಸಾರಸೋಪಮಚರಣ
 ಸಿರಿಧರಾಂಬುಧಿಶಯನ ಸೀತಾವಧೂರಮಣ
 ಸುರಕುಲಾರ್ಚಿತದೇವ ಸೂರ್ಯವಂಶಪ್ರಭವ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ನಿಖಿಳಕರ್ತೃ
 ಸೆರೆವಿಡಿದು ನಿನ್ನಡಿಯ ಸೈರಿಸುತ ಚಳಿಮಳೆಯ
 ಸೊರಗದನುದಿನ ತಪಃಸೌಭಾಗ್ಯದಿಂದಿರ್ಪ
 ಸರುವಜನರೀಪ್ಸಿತವ ಸಂನಿಧಿಯೊಳೊಲಿದೀವ ಹೇ ಸನಾತನ ಕೇಶವ||
 (ಶ್ರೀರಾಮಪರಂಧಾಮ- ಅಜ್ಞಾತಕವಿ)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸೇ, ಸೋ-ಗಳು ಕಾಣೆಯಾಗಿವೆ.
 ಜಯಜಯ ಜಗನ್ನಾಥ ಜಾನಕೀಸುಪ್ರೀತ
 ಜಯ ರಘುಕುಲಾಧ್ಯಕ್ಷ ರಾಕ್ಷಸಕುಲವಿಪಕ್ಷ
 ಜಯಜಯ ಸುರಾಧೀಶ ಸೂರ್ಯಶತಸಂಕಾಶ ಜಯ ಘನಶ್ಯಾಮ ರಾಮ|
 ಜಯಜಯ ದಯಾಸಾರ ದೀನಕುಲವುದ್ಧಾರ
 ಜಯ ವಿನಿರ್ಜಿತಪಾಪ ವಿದ್ಯತಮಾರ್ಗಣಚಾಪ
 ಜಯಜಯ ಚಿದಾಭಾಸ ಚಿನ್ಮಯ ಚಿದಾಕಾಶ ಜಯತೆಂದನಾ ಹನುಮನು ||
 (ಸುಭದ್ರಾಕಲ್ಯಾಣ- ಹಟ್ಟಿಯಂಗಡಿ ರಾಮಭಟ್ಟ)

ಇಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವ್ಯಂಜನದ ಎಲ್ಲ ಗುಣಿತಗಳ ಬದಲಿಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ
 ಜ-ಜಾ, ರ-ರಾ, ಸು-ಸೂ, ದ-ದೀ, ವಿ-ವಿ, ಚಿ-ಚಿ ಎಂಬ
 ಜೋಡಿಗುಣಿತಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. (ಇದರಲ್ಲಿ ವಳಿಯ ಸೌಂದರ್ಯ
 ವನ್ನೂ ನೋಡಬಹುದು.)
 ಗರಿಕೆಯೊಲುಮೆಯ ಸ್ವಾಮಿ ಗಾನನಾಟ್ಯಪ್ರೇಮಿ
 ಗಿರಿಜಾತ್ಮಸಂಭವನೆ ಗೀರ್ವಾಣವಂದಿತನೆ
 ಗುರು ನೀನೆ ಗೂಢವಿದ್ಯಾವಿಶಾರದನಿಕ್ಷುಗ್ಗಹವಾಸ ಶರಣು ಶರಣು |

ಗರಸೆಕಿವಿಯವನೆಂದು ಗೇಲಿಗೈಯೆನು ದೇವ
 ಗೂರವ ನಾನಿಹನೆನ್ನ ಗೋಳು ಪರಿಹರಿಸಯ್ಯ
 ವರ ಗೌತಮಾದಿನುತ ಗಂಭೀರ ಗಃಪತಿಯ ವಾಹನನ ಸುತನೆ ಜಯತು॥
 (ಶಿವಸಂಧಾನ- ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ)

[ಇಕ್ಷುಗೃಹ= ಕಬ್ಬಿನ ಮನೆ, ಗೂರವ= ಶಿವಭಕ್ತ, ಗಃಪತಿ= ವೃಷಭ]
 ಸರಸಿಜಾಂಬಕಿ ವಾಣಿ ಸಾರಸೋದ್ಭವರಾಣಿ
 ಸಿರಿದಾತೆ ವಿಖ್ಯಾತೆ ಮಾತೆ ಸೀಮಾತೀತೆ
 ಸುರನರೋರಗವಂದೈ ಸೂತಶೌನಕಪೂಜೈ ಸೃಜನಶೀಲತೆಯ ದಾತೆ
 ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡಿ ಸೇವಿಸುವೆ ಸೈಗರೆ ವರವ
 ಸೂರಗಳೇಳರ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸೂತು ಬಾ ಸೌರಂಭೆ
 ಸ್ಮರಿಸುವೆಂ ಸಂಗೀತದಿಂದ ಶಾರದೆಯೆ ಸಚ್ಚರಿತೆ ದಯತೋರೆ ಬಾರೆ॥
 (ಕಿನ್ನರ ಕನ್ನಿಕಾ- ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತಭಾರದ್ವಾಜ)

[ಸೈಗರೆ= ಮಳೆಗರೆ, ಸೂರ=ಸ್ವರ, ಸೌರಂಭೆ= ಸಂಭ್ರಮಿತೆ]

ಇಲ್ಲಿಯ ಗಣಪತಿಸ್ತುತಿ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತೀಸ್ತುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ 'ಗಕಾರ' ಮತ್ತು 'ಸಕಾರ'ಗಳ ಎಲ್ಲ ಕಾಗುಣಿತಗಳನ್ನೂ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿಸರ್ಗದ ಪಾಲನೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ತುಸು ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕವಿಗಳು 'ಪ್ರತಿಭೆ'ಯನ್ನು ಮೊರೆಹೊಕ್ಕು ಪ್ರಕಾರಾಂತದಿಂದ ಅದನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮೇಲಿನ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳು ಬಳಸಿದ 'ಕರ್ಕಶ', 'ಚಕ್ರಧರ', 'ಸರ್ವಜನ', 'ಸಚ್ಚರಿತೆ' ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗಗಳು ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಮನಾರ್ಹ. (ಜೈಮಿನಿಭಾರತದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶಕವಿಯೂ 'ಕಸ್ತೂರಿಕಾತಿಲಕ' ಎಂದು ಬಳಸಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದು.)

ಅಧ್ಯಾಯ : 5

ಶ್ಲೇಷಚಿತ್ರ

ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷಯ ಸೊಬಗು ವಿಶೇಷವಾದುದು. ಒಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವ ನಾನಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಈ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳು ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರದ ಅನೇಕ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದು ಅವರ ಪಾಂಡಿತ್ಯಪ್ರೀತಿಗೆ ನಿದರ್ಶನ.

ಹರನಂತೆ ಶಿವೆಯುಕ್ತಿಯಾಗಿ ಕಾಂತಾರದಂ

ತುರೆ ಪುಂಡರೀಕರಂಜಿತೆಯಾಗಿ ಭೂದಿವಿಜ

ವರನಂತೆ ಘೋಷಶೋಭಿತೆಯಾಗಿ ಸಿರಿಯಂತೆ ಹರಿಗೆ ತಾಂ ಪ್ರೀತಿಯಾಗಿ |

ಅರಳಿರ್ಪ ಸುಮದಂತೆ ಸುರಭಿಯುತೆಯಾಗಿಯಂ

ಬರದಂತೆ ಹಂಸರಾಜಿತಳಾಗಿ ಜನಕಜಾ

ವರನ ಮನೆಯಂತೆ ಕುಶಸಂಯುಕ್ತಿಯಾಗಿ ತಾನಿರುತ್ತಿದಳಾ ಗೋಮತಿ||

(ಬಾಣಾಸುರ ಕಾಳಗ- ಅಜಪುರದ ವಿಷ್ಣು)

ಇದು ಗೋಮತೀನದಿಯ ವರ್ಣನೆ. ಶಿವೆ (ಪಾರ್ವತಿ-ಹುಲ್ಲುಪೊದೆ), ಪುಂಡರೀಕ (ಸರ್ಪ-ಕಮಲ), ಘೋಷ (ವೇದ-ಧ್ವನಿ), ಹರಿ (ವಿಷ್ಣು-ಕಪ್ಪೆ-ಹಾವು), ಸುರಭಿ (ಪರಿಮಳ-ಸುಂದರ), ಹಂಸ (ಪಕ್ಷಿ-ಸೂರ್ಯ), ಕುಶ (ಶ್ರೀರಾಮಪುತ್ರ-ದರ್ಭೆ) ಎನ್ನುವ ವಿವಿಧಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಆಗ "ಗೋಮತಿಯು ಹುಲ್ಲುಪೊದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಪಾರ್ವತೀಧವನಾದ ಶಿವನಂತೆಯೂ, ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸಿ ಹಾವುಗಳಿರುವ ಅರಣ್ಯದಂತೆಯೂ, ಪ್ರವಾಹಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ವೇದಘೋಷದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಂತೆಯೂ, ಕಪ್ಪೆ-ಹಾವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಮಡದಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆಯೂ, ಪರಿಮಳಭರಿತ ಹೂವಿನಂತೆ ಸುಂದರವಾಗಿಯೂ, ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ರವಿಯಿರುವ ಆಕಾಶದಂತೆಯೂ, ದರ್ಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಕುಶನಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮನ ಗೃಹದಂತೆಯೂ ಶೋಭಿಸಿದಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹರಿಯಂತೆ ತಮಹರಂ ಸುರಕುಲೇಶ್ವರನಂತೆ
 ಹರಿಹಯಂ ಹರನಂತೆ ಪಂಚಮುಖಮೂರ್ತಿಯುಂ
 ಹರಿಯಂತನಂತರತ್ನಂ ಪರಶುಧರನಂತೆ ರಾಜಪ್ರಭಾಹರಣನು |
 ಹರಿಯಷ್ಟಮವತಾರದಂತೆ ಗೋಗಣಯುತಂ
 ಹರಿಯಂತೆ ಕಾಶ್ಯಪಂ ಹರನೋಲ್ಗಿಗಂಬರಂ
 ಹರಿಯಾಗಿ ಹರಿದೆಸೆಯೊಳುದಯಿಸಲು ಸೇನೆಸಹ ಹರಿಯು ನಗರವ ಪೊಕ್ಕನು||
 (ರೇವತೀಕಲ್ಯಾಣ- ವಾಮಂಜೂರು ಪರಮೇಶ್ವರಯ್ಯ)

ಇಲ್ಲಿ ಹರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೂರ್ಯ, ಇಂದ್ರ, ರತ್ನ, ವಿಷ್ಣು, ಸರ್ಪ, ಸೂರ್ಯ, ಪೂರ್ವದೇವ, ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಪದ್ಯದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ: “ಸೂರ್ಯನು ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆದರೆ ಇವನು ತಮನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದವನು. ಇಂದ್ರನು ಐರಾವತವನ್ನು ಏರಿದವನಾಗಿದ್ದರೆ, ಇವನು ಗರುಡನನ್ನೇ ಏರಿದವನು. ಶಿವನು ಐದುಮುಖದವನಾಗಿದ್ದರೆ, ಇವನು ಉಗ್ರನರಸಿಂಹನು. (ಪಂಚಮುಖ ಎಂದರೆ ಸಿಂಹ ಎಂದರ್ಥ) ಶೇಷನು ಅನಂತರತ್ನಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಇವನು ಸುವರ್ಣಾಭರಣಭೂಷಿತನು. ಪರಶುರಾಮನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದರೆ ಇವನು ಚಂದ್ರಕಾಂತಿಯನ್ನು ತನ್ನದಾಗಿಸಿಕೊಂಡವನು. ಗೋಪಾಲನು ಹಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ, ಇವನು ಕುದುರೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಇರುವವನು. ಸರ್ಪನು ಕಶ್ಯಪನ ಮಗನಾಗಿದ್ದರೆ, ಇವನು ಕಶ್ಯಪನ ಸುತನೇ ಆಗಿರುವ ವಾಮನನು. ಶಂಕರನು ದಿಗಂಬರನಾಗಿದ್ದರೆ, ಇವನು ಬುದ್ಧಾವತಾರಿಯು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪೂರ್ವದೇಸೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಲು, ಸೇನಾಸಹಿತನಾಗಿ ನಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು.” ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಮತ್ಸ್ಯ, ನರಸಿಂಹ, ಪರಶುರಾಮ, ಕೃಷ್ಣ, ವಾಮನ, ಬುದ್ಧ ಮುಂತಾದ ಅವತಾರಗಳೂ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ.

ಹರಿಯಂತೆ ಹರನಂತೆ ದ್ರುಹಿಣನಂತಿಂದ್ರನಂ
 ತರುಣಪೂಷಣನಂತೆ ರಥದಂತೆ ಸಗ್ಗದಂ
 ತಿರೆ ಕಮಲ ಶಿವ ಹಂಸವರ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷ ಶಿಖೀಚಕ್ರ ಸುರಭೀಚಯದೊಳು|
 ಶರಧಿಯಂತುದ್ಯುತವಾಳಯುತವಾಗಿದುರ್
 ತರಣಿಯೊಲ್ಲುಂಡರೀಕೋಲ್ಲಾಸಕರಮಾಗಿ
 ಸುರನಗರಿಯಂದದಿಂದ್ರಾಣಿಯಮರೀವಾಸಮೆನಿಸೆ ಗೋಮಂತನಗವು||
 (ರೇವತೀಕಲ್ಯಾಣ- ವಾಮಂಜೂರು ಪರಮೇಶ್ವರಯ್ಯ)

ಇದು ಗೋಮಂತಪರ್ವತದ ವರ್ಣನೆ. “ಶ್ರೀಹರಿಯು ಕಮಲನಾಭನಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಪರ್ವತವು ಜಿಂಕೆ (ಕಮಲ)ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಹರನಂತೆ ಮಂಗಲಕರ (ಶಿವ)ವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಹಂಸಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನಂತೆ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಾವಿರಾರು ಗುಹೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಸೂರ್ಯನು ಅಗ್ನಿಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೆ, ಇದು ನವಿಲು (ಶಿಖಿ)ಗಳ ಆವಾಸಸ್ಥಾನ ವಾಗಿದೆ. ರಥದಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವಾಹಿಗಳಿವೆ. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಾಮಧೇನುವಿದ್ದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಸುಗಂಧಭರಿತ (ಸುರಭಿ)ವಾದ ಪುಷ್ಪಗಳಿವೆ. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹವಳದ ಲತೆಗಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಚಂದನವೃಕ್ಷಗಳಿವೆ. ಸೂರ್ಯನು ತಾವರೆಗಳಿಗೆ ಉಲ್ಲಾಸವೀಯುವಂತೆ ಇದು ಹಾವು (ಪುಂಡರೀಕ)ಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಚಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವಕನ್ಯೆಯಿರುವಂತೆ ಇದೂ ಕೂಡ ಅಪ್ಸರೆಯರ ವಿಹಾರತಾಣವಾಗಿದೆ.”

ಹರಿಣಾಂಕನಾನನವು ಹರಿಪೆಡೆಯ ತೆರ ಜಡೆಯು
 ಹರಿಜದಳದಂತಕ್ಷಿ ಹರಿಯಂತೆ ನಡು ದಿಟ್ಟಿ
 ಹರಿಣಿಯಾ ತೆರನಂತೆ ಹರಿವಾಲಕವ ಪಿಡಿದು ಹರಿತರಲಿಕಾಗ ಮುಂದೆ
 ಹರಿವರೂಥಾಧಿಪತಿಗಮನೆಯನ್ನೀಕ್ಷಿಸುತ
 ಹರಿಸಿದಂ ನೃಪ ಮನವನಾಕೆಯೊಳ್ ಮೋಹದಿಂ
 ಹರಿಯಣುಗ ಕಂಡು ಪೂಬಾಣಮಂ ಹೊಡೆಯಲೈ ಹರಿಯೆಂದು
 ಮೂರ್ಛೆಗೊಳಲು||

(ಕಲಾವತಿ ಪರಿಣಯ- ಜಾಣ ಮಂಜಪ್ಪ ಕೆರೆಕೊಪ್ಪ)

“ಚಂದ್ರನಂತಹ ಮುಖ, ನಾಗರ ಹೆಡೆಯಂತೆ ಜಡೆ, ಕಮಲದ ದಳದಂತೆ ಕಣ್ಣು, ಸಿಂಹದಂತೆ ಕಟಿ, ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ನೋಟ, ಚದುರಿದ ಕೇಶರಾಶಿಯನ್ನು ಸರಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಮಂದಗಾಮಿನಿಯನ್ನು ಕಂಡು, ರಾಜನು ತನ್ನ ಮನವನ್ನು ಆಕೆಯ ಮೇಲೆ ಮೋಹದಿಂದ ಹರಿಸಿದನು. ಮನ್ಮಥನು ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಓ ದೇವರೇ ಎಂದು ಅವನು ಮೂರ್ಛಿತನಾದನು.”

ಹರಿಯಂತೆ ಶ್ರೀಯುತಂ ನಭದಂತೆ ಕವಿಯುತಂ
 ಸರಸಿರುಹಸಖನಂತಮಿತ ಸುತೇಜಾನ್ವಿತಂ
 ವರ ಸರಿತ್ವತಿಯಂತೆ ಹರಿದರುಶನೋತ್ಸಾಹದೀ ಘೋಷಭರಿತಮಾಗಿ
 ಸುರಲೋಕದಂತೆ ಸುಮನಸಯುತಂ ಕೈಲಾಸ
 ಗಿರಿಯಂತೆ ಶಿವಯುತಂ ತಾನಾಗಿ ಸೊಬಗಿನಿಂ
 ಮೆರೆವ ನೃಪನಾಸ್ಥಾನಮಂಟಪಂ ಕಂಡು ಹರಿ ನಗುತ ಭೂಮಿಪಗೆಂದನು ||

(ಅನುಸಾಲ್ಪಗರ್ವಭಂಗ- ಅಜ್ಜನಗದ್ದೆ ಶಂಕರನಾರಾಯಣ)

“ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಂತೆ ಸಂಪತ್ತಿ (ಸಿರಿ)ನಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆಕಾಶದಂತೆ ವಿದ್ವಾಂಸರ (ಕವಿ) ನಡುವೆ ಇರುವವನೂ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಭಾಪೂರ್ಣನೂ ಭಗವಂತನ ದರ್ಶನಾಕಾಂಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಮೊರೆಯುವ ಸಮುದ್ರದಂತೆ ವೇದಘೋಷಯುತನೂ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಂತೆ ಸುಮನಸರಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತದಂತೆ ಮಂಗಳಯುಕ್ತನೂ ಆಗಿರುವ ಧರ್ಮರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನವನ್ನು ನೋಡಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೀಗೆಂದನು.”

ಹರಿಕುಲಜಗಭಿನಮಿಸಿ ಹನುಮಂತ ಗುಣವಂತ

ಹರಿನಾದವಂ ಗೈದು ಹೂಂಕರಿಸಿ ಭೋಂಕರಿಸಿ

ಹರಿದ ಬಳಿಕಾಕಾಶ ಹಯದೊಳುಂ ದಯದೊಳುಂ ಭರದಿಂದ ಭಾವದಿಂದ

ಹರಿ ದ್ರೋಣಗಿರಿಯನುಂ ಹತ್ತಿದಂ ಎತ್ತಿದಂ

ಹರಿಭಾಸಲಿರುವ ಸಂಜೀವನದ ಪಾವನದ

ಹರಿಸೂನು ಕರದೊಳುಂ ಹಿಡಿಯುತಂ ನಡೆಯುತಂ ನೆಗೆದನಂಬರಮಾರ್ಗಕೆ॥

(ರಾವಣ ಮುಕ್ತಿಪದ- ತೋಟಿ ತಿಮ್ಮಯ ಭಟ್ಟ)

“ಸೂರ್ಯವಂಶಸಂಜಾತನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ ಆಂಜನೇಯನು ಸಿಂಹನಾದವನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೂಂಕರಿಸಿದನು. ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅವನು ಹಾರಿದನು. ಆ ಕಪಿವೀರನು ದ್ರೋಣಾಚಲವನ್ನು ಏರಿ, ರತ್ನತೇಜದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ ಸಂಜೀವನಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಿದನು. ಆ ವಾಯುಕುಮಾರನು ಅದನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲೇ ಹಿಡಿದು ಮತ್ತೆ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಜಿಗಿದನು.”

ವಿಧುಕುಲಾಗ್ರಣಿಯೆ ಸಂಜೆಯ ಸಮಯ ಶಕುನಿಸುತ

ವದರಲಾ ದ್ರೋಣ ಭೀಷ್ಮಾಕಾರದೊಳ್ ಕರ್ಣ

ಮದ ಕೇಳ್ವೊಡಂ ಕೃಪಾವನಧಿಯರ್ಚನೆಗೆಡರ ತರೆನೆಂದು ಮುಂದರಿವುತಾ ।

ವಿದುರನಾಗುತ ಕುಲದಿ ದುರ್ನೀತಿವಂತನಂ

ಮುದಗೊಳಿಸಲಡಗಿಕೊಂಡಿಹರ ದುಶ್ಯಾಸನಾ

ಸ್ವದನಾದನೇ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯ ಗುರುಜನರ ಹರಿಯ ಮತವಿಲ್ಲದಿಹುದೆ ॥

(ವಿಷಯಕಲ್ಯಾಣ- ಮಾಲೆಕೋಡಲು ಶಂಭುಗಣಪತಿ ಭಟ್ಟ)

ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತದ ಪಾತ್ರಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಅನ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪದ್ಯದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ: “ಚಂದ್ರವಂಶಸಂಭೂತನೆ, ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲವಾಗಲು ಪಕ್ಷಿ (ಶಕುನಿ)ಯೊಂದು ಬೃಹದಾಕಾರ (ಭೀಷ್ಮ)ದ ಮರ (ದ್ರೋಣ)ದಲ್ಲಿ ಕೂಗಿತು. ಕಿವಿ (ಕರ್ಣ)ಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದರೂ, ದಯಾಮಯಿ

(ಕೃಪಾವನಧಿ)ಯಾದ ದುರ್ಗಯ ಪೂಜೆಗೆ ತೊಂದರೆಯಾಗ ಬಾರದೆಂದು, ವಂಶದಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಜಾಣ (ವಿದುರ)ನಾಗಿ, ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲು ಮುಂದುವರಿದನು. ಅಡಗಿಕುಳಿತವರಿಗೆ ಕೆಟ್ಟ ಶಾಸನ (ದುಶ್ಯಾಸನ)ವನ್ನು ಕಾರ್ಯಗತಗೊಳಿಸಲು ಅವಕಾಶ ನೀಡಿದನೇ? (ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ). ಅಂತಹ ಕೌಶಲವು ಗುರುಗಳ ಮತ್ತು ದೇವರ ಅನುಮತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸಾಧ್ಯವಾದೀತೆ?”

ಸುರಲೋಕದಂತೆ ದಿಶಿಸುತರಿಪುಬಲಾನ್ವಿತಂ

ಹರವಕ್ತ್ರದೋಲ್ ಹಂಸಹರಿಶಿಖ್ಯಲಂಕೃತಂ

ಸರಸಿಯೋಲ್ ಶರಜಾತಸಂಘಾತ ಸಂಯುತಂ ನೆರೆ ಮಹಾರಣ್ಯದಂತೆ

ಕರವೀರವಾರಣ್ಯಸ್ಯಂದನಾದ್ಯಾಶೃತಂ

ಸರಸಿರುಹವನದೋಲ್ ಶಿಳೇಮುಖಿದ್ವನಿಯುತಂ

ಶರನಿಧಿಯವೋಲ್ ಭಯಾನಕಘೋಷಯುತಮಾಗಿ ತದ್ರಣಾಂಗಣಮೆಸೆದುದು||

(ಭಾನುಮತಿ ಕಲ್ಯಾಣ- ಬವುಲಾಡಿ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆಬ್ಬಾರ)

ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯ ವರ್ಣನೆಯಿದು: “ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಸೇನೆಯು ತುಂಬಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಸೇನೆಯು (ದಿಶಿಸುತರಿಪು) ನೆರೆದಿತ್ತು. ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರ- ಅಗ್ನಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಶಿವನ ಮುಖದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಆನೆ-ಕುದುರೆ-ಬಾಣ (ಹಂಸ- ಹರಿ-ಶಿಖಿ)ಗಳು ಕಂಗೊಳಿಸಿದವು. ಕಮಲಗಳು ಅರಳಿದ ಸರೋವರದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳು (ಶರಜಾತ) ಮೆರೆದವು. ಆನೆ-ನವಿಲುಗಳಿರುವ ಮಹಾರಣ್ಯದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಆನೆ-ರಥಗಳು (ವಾರಣ-ಸ್ಯಂದನ) ಕಂಡುಬಂದವು. ತಾವರೆಯ ಕೊಳದಲ್ಲಿ ದುಂಬಿಗಳು ರೈಂಕರಿಸಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳ (ಶಿಳೇಮುಖಿ) ಧ್ವನಿ ಅನುರಣಿಸಿತು. ಸಮುದ್ರದ ಅಬ್ಬರದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಭಯಂಕರ ಘೋಷ ಕೇಳಿಸಿತು.”

ಹರನಂತೆ ಗೋಮಿನೀವರನಂತೆ ವರದಿವಾ

ಕರನಂತೆ ಪೂರ್ಣಹಿಮಕರನಂತೆ ಶಚಿಮನೋ

ಹರನಂತೆ ಮೃಗಪುಂಡರೀಕಪ್ರಭಾಶುಕ್ಲಧೇನುಸಂಯುಕ್ತನಾಗಿ |

ಸ್ಮರನಂತೆ ಮೆರೆವ ಸಾಗರನಂತೆ ನಾಗೇಂದ್ರ

ಪುರದಂತೆ ನೃಪನ ಮಂದಿರದಂತೆ ನಿರುತ ಸುಂ

ದರ ರತ್ನಘಣಿ ವಿರಾಜಿತನು ತಾನಾಗಿ ಕೈಲಾಸಗಿರಿ ಮೆರೆದಿರ್ದುದು ||

(ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಕಾಳಗ- ಬಾಯಾರು ಸಂಕಯ್ಯ ಭಾಗವತ)

ಇದು ಕೈಲಾಸಪರ್ವತದ ವರ್ಣನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯಗಳ ಸಾಲು ಬೇರೆಬೇರೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಉಪಮಾನಗಳು ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥನಿಬಿಡವಾಗಿರುವುದು

ವಿಶೇಷ. “ಹರನಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಾರಂಗ (ಮೃಗ)ವಿದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕಮಲ (ಪುಂಡರೀಕ)ವಿದೆ. ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ದಿವ್ಯಪ್ರಭೆಯಿದೆ. ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಚಂದಿರನಂತೆ ಧವಳಕಾಂತಿಯಿದೆ. ಇಂದ್ರನಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ವನಧೇನುಗಳಿವೆ. ಮನ್ಮಥನಂತೆ ಸೌಂದರ್ಯವಿದೆ. ಸಮುದ್ರದಂತೆ ರತ್ನನಿಧಿಯಿದೆ. ನಾಗಲೋಕದಂತೆ ಸರ್ಪಗಳು ಇವೆ.”

ಇಂದುಶೇಖರನಂತೆ ಸರ್ಪಭೂಷಣನಾಗಿ

ಇಂದ್ರನಂದದಿ ವಜ್ರಧರನಾಗಿ ಕಮಲಾಪ್ತ

ನಂದದಿಂ ರವಿಕಾಂತಿ ಚಂದ್ರನೊಲು ಚಂದ್ರಕಾಂತಿಯ ಶಿಲೆಗಳೊಪ್ಪಿದರ್ವು |

ಕಂದರ್ಪನಂತೆ ಪೂಶರಮಾಗಿ ನೃಪಗೇಹ

ದಂದದಿಂ ಮಾಹಿಷಿವಿಲಾಸಕರಮಾಗಿ ಸಾ

ನಂದದಿಂ ಸರ್ವಶೃಂಗಾರಭೂಷಿತಮಾಗಿ ವನದೇವಿಯೆಸೆದಿದರ್ವು ||

(ಬಭ್ರುವಾಹನ ಕಾಳಗ- ಬಾಯಾರು ಸಂಕಯ್ಯ ಭಾಗವತ)

ವನವೊಂದರ ವರ್ಣನೆಯಿದು. “ಈ ವನದಲ್ಲಿ ಹಾವುಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ಪಭೂಷಣ ಶಿವನಂತೆ! ವಜ್ರದ ಗಣಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ವಜ್ರಧರನಾದ ಇಂದ್ರನಂತೆ! ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರ ಸಂಕಾಶ! ಹೂವುಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಮನ್ಮಥನಂತೆ! ಕಾಡೆಮ್ಮೆಗಳ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದುದರಿಂದ ಪಟ್ಟದ ಮಹಿಷಿಯಿರುವ ರಾಜನ ಮನೆಯಂತೆ ! ಹೀಗೆ ಸರ್ವಾಲಂಕಾರದಿಂದ ಆ ವನವು ಕಂಗೊಳಿಸಿತು.”

ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಾಲಂಕಾರದ ಪದ್ಯಗಳಿಂದ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ಪಾಂಡಿತ್ಯವು ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕನ್ನಡದ ಮಾರ್ಗಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಚೆಲುವಿಗೆ ಸರಿಸಮಾನವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

ಅಧ್ಯಾಯ : 6

ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ

ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ ಎಂದರೆ ಒಗಟು ಎಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥ. ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಡಗಿಸಿ, ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪ್ರಭೇದವಿದು. ಇದನ್ನು ಅರ್ಥವಿಸಲು ಎಂಟಿದೆಯೇ ಬೇಕು. ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಈ ಅರ್ಥಗೋಪನದ ಕೋಟಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ದಂಡಿ, ರುದ್ರಟ, ಭೋಜದೇವ ಮುಂತಾದವರು ಇದರ ಕುರಿತು ಚರ್ಚೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕನ್ನಡದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ, ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಯ ಕುರಿತ ಲಕ್ಷ್ಯ-ಲಕ್ಷಣ ಪದ್ಯಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಭಾವೆ, ನುಸುಳ್, ಬಿಂದುಚ್ಯುತಕ, ವರ್ಣಚ್ಯುತಕ, ಸಮಂತಕ, ನಾಮಾಂತರಿತ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ. ಪೊನ್ನನ 'ಶಾಂತಿಪುರಾಣ', ನಾಗಚಂದ್ರನ 'ರಾಮಚಂದ್ರಾಭ್ಯುದಯ', ಶಾಂತಕವಿಯ 'ಸತ್ಯೇಂದ್ರಚೋಳನ ಸಾಂಗತ್ಯ', ರೇವಣಸಿದ್ದನ 'ಮರುಳಸಿದ್ಧ ದೇವರ ಚರಿತ್ರೆ' ಮುಂತಾದ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ ರೀತಿಯ ಪ್ರಹೇಳಿಕಾರೂಪಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುವಿನ 'ಬೆಡಗಿನ ವಚನಗಳು', 'ಸರ್ವಜ್ಞ ಒಗಟುಗಳು', ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂದರ್ಭದ 'ಮುಂಡಿಗೆಗಳು', ಶಿಶುನಾಳ ಷರೀಫರ ರಚನೆಗಳು ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಎನ್ನಬಹುದು. ಯಕ್ಷಗಾನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹ ಹಲವಾರು ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಗಳು ದೊರೆಯುವುದು ಸಂತೋಷದ ಸಂಗತಿ.

ವರಕುಲಾಲ ಗೃಹದೊಳಾ ಹಸ್ತಿನಾಪುರದೊ

ಳಿರುವರಂ ಕೂಡಲೊಂದಾದ ಪೆಸರುಳ್ಳ ದು

ರ್ಥರದೈತ್ಯನಣ್ಣನಂ ಕೊಲಲನೈರೂಪಮಂ ಧರಿಸಿದಾತನ ಕಿವಿಯೊಳು|

ಭರದಿಂದಲೊಗೆದು ಹೊಕ್ಕುಳ ಶಿಶುವನಂಜಿಸಿದ

ದುರುಳರೀವರೊಳು ಹಿರಿಯವನ ಪೆಸರೀ ವನಕೆ

ಬರುವುದೆಂದೆನುತ ತಲೆದೂಗುತ್ತೈತರುತಿದನಾ ಧ್ರುವಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ||

(ಧ್ರುವಚರಿತ್ರೆ - ಹಟ್ಟಿಯಂಗಡಿ ರಾಮಭಟ್ಟ)

ಇಲ್ಲಿ ವನವೊಂದರ ಹೆಸರನ್ನು ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕುಲಾಲಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇರುವ ವಸ್ತು ಮಡಕೆ ಅಥವಾ ಕುಂಭ. ಹಸ್ತಿನಾಪುರದಲ್ಲಿ ಇರುವಾತನೆಂದರೆ ಕರ್ಣ. ಈ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದಾಗ 'ಕುಂಭಕರ್ಣ'ನೆಂಬ ಭಯಂಕರ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಅಣ್ಣನಾದ ದಶಕಂಠ ರಾವಣಾಸುರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದವನೇ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ, ಅವನ ಕರ್ಣಮಲದಿಂದ ಜನಿಸಿದವರೇ ಮಧು-ಕೈಟಭರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರು. ಇವರೀರ್ವರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯವನೇ ಮಧು ಎಂಬವನು. ಅವನ ಹೆಸರಿನ 'ಮಧುವನ'ವಿದು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಬಳಸುಮಾತು.

ಬಾಲಂಗಳೆರಡು ಕೈತೋಳುಗಳು ಹನ್ನೆರಡು
ಲೀಲೆಯಾಗಿರುವ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳು ಒಂಬತ್ತು
ಸಾಲಾಗಿ ರಂಜಿಸುವ ಕರ್ಣಂಗಳಾರು ಮಹಸ್ಥೂಲ ದಂತಂಗಳೊಂದು |
ಕಾಲುಗಳು ನಾಲ್ಕರಿಂ ಮೂಷಿಕನ ಪೆಗಲೇರ್ಡ
ಬಾಲನೆನಿಸಿದ ಶಕ್ತಿಯೋಲ ಗಣಪತಿಗೆರೆಗೆ
ಲೀಲೆಯೆಂದುಸುರುವೆನು ಕೇಳ್ವರಿಗೆ ವನವೊಲಿವ ಶ್ರೀಲೋಲನನುದಿನದಲಿ ||
(ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಕಾಳಗ - ಹಳೆಮಕ್ಕಿ ರಾಮ)

ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಗೂಢವಾಗಿದ್ದು ಸುಲಭದಿಂದ ಒಡೆಯಲಾಗದ ಒಗಟಿನಿಸಿವೆ. ಗಣಪತಿಯ ಸ್ತುತಿಯೆಂದು ತಿಳಿದರೂ ಎರಡು ಬಾಲ, ಹನ್ನೆರಡು ಕೈ, ಒಂಬತ್ತು ಕಣ್ಣು, ಆರು ಕಿವಿ, ಒಂದು ದಂತ, ನಾಲ್ಕು ಕಾಲು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ: "ಗಣಪತಿಯ ವಾಹನವಾದ ಇಲಿ ಮತ್ತು ಅವನ ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿದ ಹಾವು, ಇವುಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟು ಎರಡು ಬಾಲಗಳು! ಗಣಪತಿಯ ಎಂಟು ಕೈಗಳು ಮತ್ತು ಅವನ ಪತ್ನಿಯ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೆರಡು ಕೈಗಳು! ಗಣಪತಿಯ ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳು (ಸಿಂಧೂರಾಭಂ ತ್ರಿನೇತ್ರಂ ಪೃಥುವರಜಠರಂ-ಧ್ಯಾನಶ್ಲೋಕ), ಅವನ ಪತ್ನಿಯ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳು, ಹಾವು ಮತ್ತು ಇಲಿಯ ಎರಡೆರಡು ಕಣ್ಣುಗಳು- ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ಒಂಬತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳು! ಗಣಪತಿ, ಅವನ ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಇಲಿಯ ಒಟ್ಟು ಆರು ಕಿವಿಗಳು! ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಗಣಪತಿಯ ಒಂದೇ ಒಂದು ದಂತ! (ಅವನು ಏಕದಂತನಲ್ಲವೆ?) ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳಿರುವ ಇಲಿಯ ಮೇಲೆ ಅವನು ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ! ಅಂತಹ ಶಕ್ತಿಯೋಲನಾದ ಗಣಪತಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆಂಬುದು ಕವಿಯ ಆಶಯ.

ಶೂರತನದಿಂದ ನಾಲ್ಕರ ಕುಮಾರಕನೆನಿಸಿ

ಸಾರಿಯೈದರ ಪಥದಿ ಮೊದಲೊಳೊಗೆದಳ ಕಂಡು
 ಮೂರನೆಯದಂ ಮುಗಿಸುತಲ್ಲಿಂದ ಧುಮುಕಿ ಮಗುಳೆರಡನುತ್ತರಿಸಿ ಬಂದ |
 ಕಾರಣಿಕಪುರುಷನಂ ಬಲಗೊಂಡು ಶುಕಮುನಿಯ
 ಚಾರುಪದಯುಗ್ಮಕಂ ತಲೆವಾಗಿ ಸಕಲಮುನಿ
 ವಾರವಂ ನೆನೆದು ಶೇಷಾಧಿಪಗೆ ಕೈಮುಗಿದು ಪೇಳ್ವೆನೀ ಸತ್ಕಥೆಯನು||
 (ಧ್ರುವಚರಿತೆ - ಹಟ್ಟಿಯಂಗಡಿ ರಾಮಭಟ್ಟ)

ಇದು 'ಸಂಖ್ಯಾತ'ವೆಂಬ ಪ್ರಹೇಳಿಕಾಪ್ರಭೇದ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಇನ್ನಾವುದನ್ನೋ ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಇಲ್ಲೊಬ್ಬ ಕಾರಣಿಕ ಪುರುಷನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ತಿಳಿದರೂ ಅವನಾರೆಂಬುದು ಒಗಟಾಗಿದೆ. ಅದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪೃಥ್ವಿ, ಅಪ್, ತೇಜ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳೆಂಬ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದು, ಎರಡು, ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ಪದ್ಯದ ಅರ್ಥ ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ. 'ನಾಲ್ಕರ ಕುಮಾರಕ' ನೆಂದರೆ ವಾಯುಪುತ್ರನಾದ ಹನುಮಂತ. 'ಐದರ ಪಥ'ವೆಂದರೆ ಆಕಾಶಮಾರ್ಗ. 'ಮೊದಲೊಳೊಗೆದವಳು' ಎಂದರೆ ಭೂದೇವಿಯ ಮಗಳಾದ ಸೀತೆ. 'ಮೂರನೆಯದು' ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿ. 'ಎರಡು' ಎಂದರೆ ಸಮುದ್ರ. ಅರ್ಥಾತ್ ವಾಯುಕುಮಾರನಾಗಿ ಜನಿಸಿ, ಗಗನಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾರಿ, ಭೂಜಾತೆಯಾದ ಸೀತೆಯನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿ, ಲಂಕಾನಗರಿಯನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟು, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಾಲವನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮಸನ್ನಿಧಿಗೆ ಬಂದ ಕಾರಣಿಕಪುರುಷನಾದ ಅಂಜನೇಯಸ್ವಾಮಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಇದನ್ನೇ ಹೋಲುವ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ ಕವಿನಾಮಸೂಚನೆಗಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ:

ಪ್ರಥಮಜೆಯನೊಲಿಸಲಾಕೆಯನೋರ್ವನಪಹರಿಸೆ
 ದ್ವಿತೀಯವಂ ದಾಟಿ ದುರುಳನ ಜವನ ಪುರಕಟ್ಟಿ
 ತೃತೀಯದಿಂ ಸತಿಯಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ಚತುರ್ಥಜನನೊಡಗೂಡುತ|
 ಹಿತದಿ ಪಂಚಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಪುರಕೈದ ಭೂ
 ಪತಿಯ ನಾಮವನಾಂತ ವಸುಧೆಸುರನ ದ್ವಿತೀಯ
 ಸುತನು ಮುದ್ರಾಡಿ ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯನಿದನು ಶ್ರೀಪತಿಯ ದಯದಿಂದೆಸಗಿದ||
 (ಭೂಕೈಲಾಸ- ಮುದ್ರಾಡಿ ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯ)

“ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ ರಾವಣನನ್ನು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಿ ಸಂಹರಿಸಿ, ಮಡದಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಪರೀಕ್ಷೆಯ ಮೂಲಕ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ವಾಯುಕುಮಾರನಾದ ಹನುಮಂತನೊಂದಿಗೆ ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬಂದ ಶ್ರೀರಾಮನ ಹೆಸರುಳ್ಳ ವಿಪ್ರನ ದ್ವಿತೀಯಪುತ್ರ” ತಾನೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಕವಿ ಹೇಳಿಕೆ.

ಸಂಖ್ಯಾಸೂಚನೆಯ ಮೂಲಕವೇ ಕಟ್ಟಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ ಹೀಗಿದೆ:

ಆರು ಮೂರನು ತಿಳಿದು

ಆರು ಮೂರನ್ನುಳಿದು

ಆರು ಮೂರರ ಬಲಿವುತೇರಬೇಕು |

ಆರೊಂದನಾರರೊಳು

ಮೂರು ಕೋಣೆಯ ನಡುವೆ

ತೋರುವುದು ಲಿಂಗದಾಕಾರದೊಳು ನೋಡೆ ||

(ಶ್ರೀರಾಮಪರಂಧಾಮ - ಪಂಚಲಿಂಗನ ಭಕ್ತ)

ಇದೂ ‘ಸಂಖ್ಯಾತ’ವೆಂಬ ಓಗಟಿಯೇ. ‘ಆರು ಮೂರನು ತಿಳಿದು’ ಎಂದರೆ ಆರು ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯ (ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಉಪನಿಷತ್ತು ಮತ್ತು ಭಗವದ್ಗೀತೆ)ಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಅರ್ಥ! ‘ಆರು ಮೂರನ್ನುಳಿದು’ ಎಂದರೆ ಕಾಮ, ಕ್ರೋಧ, ಲೋಭ, ಮೋಹ, ಮದ, ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳೆಂಬ ಷಡ್ವೈರಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಧನ, ದಾರಾ, ಪುತ್ರರೆಂಬ ಈಷಣತ್ರಯವನ್ನು ವರ್ಜಿಸಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥ! ಇನ್ನು ‘ಆರು ಮೂರರ ಬಲಿಯುವುದು’ ಎಂದರೆ ಶ್ರವಣ, ಕೀರ್ತನ, ಸ್ಮರಣ, ಪಾದಸೇವನ, ಅರ್ಚನ, ವಂದನ, ದಾಸ್ಯ, ಸಖ್ಯ ಮತ್ತು ಆತ್ಮನಿವೇದನಗಳೆಂಬ ಒಂಬತ್ತು ವಿಧವಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು! ‘ಆರೊಂದನು’ ಎಂದರೆ ಸಪ್ತಮದೈವತವನ್ನು ‘ಆರರೊಳು’ ಎಂದರೆ ಆಧಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ಷಟ್ಪಕ್ಗಳ ಯೋಗಸಾಧನೆಯಿಂದ ‘ಮೂರು ಕೋಣೆಯ ನಡುವೆ’ ಎಂದರೆ ಶಿಖಿ, ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮವೆಂಬ ಮಂಟಪತ್ರಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಪರತತ್ವವನ್ನು ನೋಡಬೇಕು ಎಂದರ್ಥ.

ಇದೇ ಪ್ರಸಂಗದ ಇನ್ನೊಂದು ಪದ್ಯ :

ಒಂದರಿಂದೆರಡಾಗಿ ಮೂರದ

ರಿಂದಲೈದಾರೇಳು ಎಂಟಾ

ಯ್ತಂದು ಒಂಬತ್ತೆನಿಸಿ ಕಡೆ

ಗೊಂದೆ ನಿಂದಿಪುದೆಂದನು | ರಾಮಚಂದ್ರ ||

ಏಕೈಕವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಪ್ರಕೃತಿ-ಪುರುಷ ಎಂದು ಎರಡಾಗಿ ಅನಂತರ ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ತಮಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆಮೇಲೆ ಪಂಚಭೂತಗಳು, ಷಡ್ರಸಗಳು, ಸಪ್ತಸಾಗರಗಳು, ಅಷ್ಟದಿಕ್ಕುಗಳು, ನವನಿಧಿಗಳು..... ಹೀಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಿಯೆ ವಿಕಾಸಗೊಂಡು ಕೊನೆಗೆ ಒಂದೇ ಆಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾತ್ಮನಿರೂಪಣೆ ಇಲ್ಲಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

ನೆರೆವನೆಯನಂ ಕೂಡಿ ನಷ್ಟಕರನೆನಿಸಿ ಹಿಂ

ದಿರುಕನೊಡನಾತಗಪಮಾನಗೈಸುತ ಮುಂದೆ

ಸರಿವುತಾಹೀನ ಲಕ್ಷಣವಳಿದು ದೂರದೊಳ್ ವೃದ್ಧನಾಗುತ ಜಗದೊಳು|

ದುರಿತಕಾರಿಯಕೆ ಪ್ರತಿಕೃತಿಯವೊಲ್ ತಿರುಗಿ ಹಿಂ

ದಿರುಕನೊಳ್ ಮಾನಹಾನಿಯನಾಂತು ಕಪ್ಪಿನೊಳ್

ನರಳುತಿರ್ಪಾತನಂ ಪೊತ್ತು ಕುಣಿವನ ಕಂದನಂ ಮಗುಳೆ ವಂದಿಸುವೆನು||

(ಭಾನುಮತಿ ಕಲ್ಯಾಣ - ಬವುಲಾಡಿ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆಬ್ಬಾರ)

ಇದು ಜ್ಯೋತಿಷಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ಪದ್ಯಪುಷ್ಪ. ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ವಗೃಹವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಇದನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕರ್ಕಾಟಕರಾಶಿಯು ಸ್ವಂತಗೃಹವಾದರೆ, ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಿಂಹರಾಶಿಯು ಸ್ವಗೃಹ. ಅವೆರಡೂ ರಾಶಿಗಳು ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ನೆರೆಮನೆಗಳು! ಚಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಾಗ, ಅವನು ನಷ್ಟಕರನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಪ್ರಕಾಶಹೀನನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಯಂದು ಕಾಣದೇ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.) ಇವನು 'ಹಿಂದಿರುಕ'ನಿಗೆ ಅರ್ಥಾತ್ ರಾಹುವಿಗೆ ಅಪಮಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಇಲ್ಲಿ ರಾಹುವಿನ ಅಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥವನ್ನು ಅನುಲಕ್ಷಿಸಿ ಹಿಂದಿರುಕ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ.) ಇದು ಸಮುದ್ರಮಥನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಭಾನುವು ಅಮೃತಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುದನ್ನು ಕಂಡು ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರು ಚಾಡಿಹೇಳಿದ ಪ್ರಸಂಗ. ಇನ್ನು 'ಅಹೀನಲಕ್ಷಣವಳಿದು' ಮತ್ತು 'ದೂರದೊಳ್ ವೃದ್ಧನಾಗುವುದು' ಎಂದರೆ ಚಂದ್ರನು ಕ್ಷಯ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಇಂತಹ ಚಂದ್ರನು ಚಾಡಿಹೇಳಿದ ದುಷ್ಟಕಾರ್ಯದ ಪರಿಣಾಮವೆಂಬಂತೆ ರಾಹು ಕೇತುಗಳ ಮುನಿಸಿಗೆ ಈಡಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ಗ್ರಹಣಬಾಧೆಗೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಾನೆ! ಹೀಗೆ ಕತ್ತಲೆಯ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಗಾದ ಚಂದ್ರನನ್ನು (ಕಪ್ಪು ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಕಾಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು) ಶಿರದ ಮೇಲೆ ಧರಿಸಿದವನು ಶಿವ. ಆ ಶಿವನ ಸುಕುಮಾರನಾದ ಗಣಪತಿಯನ್ನು (ಅಥವಾ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನನ್ನು) ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ವಂದಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ಆಶಯ.

ಅವನಿಪತಿ ಕೇಳು ಬಳಿಕವನಂದು ಚಿತ್ರಕೇ
 ತುವಿಗಿಭಸಹಸ್ರಬಲದವಳುದಿಸೆ ಹೇತುವಾ
 ದವನೋರ್ವನಿಳೆಗೆ ಶಾಪವನಿತ್ತ ಸತಿಯಗ್ರಭವೆಯನಾಂತವನೋರ್ವನು|
 ಕವಿಯವ್ವೆಯಂ ಮಧಿಸಿದವನೋರ್ವನಂತಿವರ್
 ಭುವನದೊಳ್ ಗಣ್ಯರುಳಿದವರ ಭಯವೇನೆಂದು
 ತವಕದಿಂ ಬೆನ್ನಿಗಾ ಕುವರಿಯಂ ಬಿಗಿದುಕೊಂಡವರ ಧುರಕಿದಿರಾದನು||
 (ಭಾನುಮತಿ ಕಲ್ಯಾಣ - ಬವುಲಾಡಿ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆಬ್ಬಾರ)

ಇದು ಕಥಾಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡ ಪದ್ಯ. ನಿಕುಂಭಾಸುರನು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲದ ಉಳಿದವರಿಗೆ ತಾನು ಬೆದರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮೂರು ಒಗಟುಗಳಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮ-ರುದ್ರ-ವಿಷ್ಣುಗಳನ್ನು ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. 'ಚಿತ್ರಕೇತುವಿಗಿಭಸಹಸ್ರಬಲದವಳುದಿಸೆ ಹೇತುವಾದವನು' ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ. ಚಿತ್ರಕೇತು (ಅಥವಾ ಸುಕೇತು) ಎಂಬ ಯಕ್ಷನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಸಾವಿರ ಆನೆಯ ಬಲವುಳ್ಳ ಮಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅವಳೇ ತಾಟಕಿ. (ಪುರಾಣನಾಮಚೂಡಾಮಣಿ: ಪುಟ-243) ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ವರವನ್ನು ನೀಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬುದು ಮೊದಲ ಒಗಟಿನ ಅರ್ಥ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ 'ಇಳಿಗೆ ಶಾಪವನಿತ್ತ ಸತಿಯಗ್ರಭವೆಯನಾಂತವ' ಎಂದರೆ ಶಿವ. ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ. ಇಳಾ ಎಂಬ ವೈವಸ್ವತಮನುವಿನ ಮಗಳು ವಸಿಷ್ಠಮುನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪುರುಷತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾಳೆ. ಸುದ್ಯುಮ್ಮರಾಜನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಿದ ಅವನು ಒಮ್ಮೆ ಬೇಟೆಗೆ ಹೋದಾಗ ಪಾರ್ವತಿಯ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದ ಶರವಣವನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಮರಳಿ ಹೆಣ್ಣಾಗುತ್ತಾನೆ! ಈ ಇಳಿಗೆ ಚಂದ್ರಪುತ್ರನಾದ ಬುಧನಿಂದ ಪುರೂರವನೆಂಬ ಮಗನು ಜನಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಪುರಾಣನಾಮಚೂಡಾಮಣಿ: ಪುಟ-48) ಪ್ರಕೃತ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಇಳಿಗೆ ಶಾಪವನಿತ್ತ ಸತಿ' ಎಂದರೆ ಪಾರ್ವತಿ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು. ಅವಳ ಅಗ್ರಭವೆ ಎಂದರೆ ಗಂಗೆ! (ಅಗ್ರಭವೆ ಎಂದರೆ ಅಕ್ಕ. ಗಂಗೆ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವಳು. ಪಾರ್ವತಿ ಅನಂತರದವಳು. ಆದುದರಿಂದ ಗಂಗೆ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಅಕ್ಕ. ಅಗ್ರಭವೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಜನಿಸಿದವಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಶಿವನ ಜಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳೆಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥ. ಪಾರ್ವತಿಯು ಹಿಮಾಲಯದ ಮಗಳಾದರೆ, ಗಂಗೆಯು ಕೈಲಾಸಗಿರಿಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಶಿವನ ಶಿರದಿಂದ ಧುಮುಕಿದವಳು ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು!) ಹೀಗೆ ಪಾರ್ವತಿಯ ಅಗ್ರಭವೆಯಾದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಶಿವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ 'ಕವಿಯವ್ವೆಯಂ

ಮಧಿಸಿದವನೊರ್ವ' ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣು. ಕರ್ಮಮಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಗಳಾದ ಖ್ಯಾತೀದೇವಿ ಭೃಗುಮುನಿಯ ಮಡದಿ. ಗಂಡನಿಲ್ಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಸರೆಬೇಡಿ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದ ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ಅವಳು ಅಭಯನೀಡುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತಪೋಬಲದಿಂದ ಸ್ತಂಭೀಭೂತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಬೇರೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲದೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಬಂದು ತನ್ನ ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರದಿಂದ ಅವಳ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಪುರಾಣನಾಮ ಚೂಡಾಮಣಿ: ಪುಟ-441) ಹೀಗೆ ಮಹಾಮಹಿಮರಾದ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳ ಹೊರತು ಅನ್ಯರಿಗೆ ಹೆದರಲಾರನೆಂಬ ನಿಕುಂಭಾಸುರನ ಮಾತು ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ.

ಮಾಸದ್ವಯದಭಿಧಾನವದಕೆ ಪ
 ಲಾಶದಾಹ್ವಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ
 ಲೇಸಿನಿದ್ಯೈತರುವುದಾಖ್ಯೆಯ ಭೂಮಿಪಾಲಕನ |
 ತೋಷದಿಂ ತೆಗೆದಪ್ಪಿ ಮನ್ನಿಸು
 ತೀಶಪದವನು ಮನದಿ ನೆನೆದು ಕು
 ಶೇಶಯಾತ್ಮಜಭವನು ಪೇಳಲು ತೊಡಗಿದನು ಕಥೆಯ ||

(ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಚರಿತ್ರೆ- ಅದೃಪಾಡಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣಯ್ಯ)

'ಮಾಸದ್ವಯ' ವೆಂದರೆ ಋತು. 'ಪಲಾಶದಾಹ್ವಯ' ಎಂದರೆ ಪರ್ಣ. ಇವೆರಡನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದಾಗ ಬರುವ ಶಬ್ದವೇ 'ಋತುಪರ್ಣ'. ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ರಾಜನಾದ ಈ ಋತುಪರ್ಣನನ್ನು ಆಲಿಂಗಿಸಿ, ಭಗವಂತನ ಪಾದವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ, ಬ್ರಹ್ಮಮಾನಸಪುತ್ರರಾದ (ಕುಶೇಶಯ= ವಿಷ್ಣು, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಗನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರು ಅತ್ರಿಮುನಿ) ಅತ್ರಿಮುನಿಗಳು ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳತೊಡಗಿದರೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ.

ಸುರಲೋಕಪಾಲಾಹ್ವಯಾಳಿಯಚ್ಯುತನಕ್ಷಿ
 ಯರಿಯ ರಮಣಿಯರಾಖ್ಯೆಯೋಳಿ ವ್ರತನಾಮಗಳ
 ಸರಣಿ ದೇಶಾಂಕಿತಾವಳಿಯೇ ಚತುಷ್ಟದಿಂ ತ್ರ್ಯಕ್ಷರಾಹ್ವಯ ನಾಲ್ಕನು |
 ಅರಸಿ ನಾಲುಕು ಪಂಕ್ತಿಯಿಂ ಬರೆದು ಮಧ್ಯದ
 ಕ್ಷರಗಳನ್ನೋದಲಾಗುವ ಪೆಸರೊಳಿಹ ಪುರಿಗೆ
 ಸರಿದರಾ ಷಟ್ಪುರದೊಳುದಲ್ಪ ರಾಕ್ಷಸರ್ ಸ್ವಕುಟುಂಬಯುಕ್ತರಾಗಿ ||

(ಭಾನುಮತಿ ಕಲ್ಯಾಣ - ಬವುಲಾಡಿ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆಬ್ಬಾರ)

ಇದೊಂದು ಶುದ್ಧಾಂಗ ಒಗಟು. ಪುರವೊಂದರ ಹೆಸರನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಡಲೆಯಂತೆ ಮಾಡಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಆ ಪುರದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಿವೆ ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ಸೂಚನೆ. ಆ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳು ಬೇರೆ ನಾಲ್ಕು ಪದಗಳ ಮಧ್ಯಾಕ್ಷರಗಳೆಂದೂ, ಆ ನಾಲ್ಕು ಪದಗಳು ಮೂರಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿವೆ ಎಂದೂ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ! ಹಾಗಾದರೆ ಆ ನಾಲ್ಕು ಪದಗಳು ಯಾವುವು? ಮೊದಲನೆಯದು 'ಸುರಲೋಕ ಪಾಲಾಹ್ವಯಾಳಿ', ಎರಡನೆಯದು 'ಅಚ್ಯುತನಕ್ಷಿಯರಿಯ ರಮಣಿಯರಾಖ್ಯೆಯೋಳಿ', ಮೂರನೆಯದು 'ವ್ರತನಾಮಗಳ ಸರಣಿ', ನಾಲ್ಕನೆಯದು 'ದೇಶಾಂಕಿತಾವಳಿ'. ಅರ್ಥಾತ್ ದೇವತೆಗಳ ವಂಶನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಶ್ರೀಹರಿಯ ನೇತ್ರಗಳಂತಿರುವ ಕಮಲಗಳಿಗೆ ವೈರಿಯಾದ ಚಂದ್ರನ ಹೆಂಡದಿರಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದವೊಂದು, ವ್ರತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ತು ದೇಶಗಳ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು! ಹೀಗೆ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ದಿವಿಜ, ಖರೋಚಿ, ಪ್ರಚಯ (ಸಕಲಮಧುವ್ರತಪ್ರಚಯಮೆಂಬ-ಶಾಂತಿಪುರಾಣ) ಮತ್ತು ಜನಧಿ (ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಜನ ಎಂದರೂ ದೇಶವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ-ಆಪ್ತೆ ನಿಘಂಟು) ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪರ್ಯಾಯನಾಮಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬರೆದು ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸಿದಾಗ 'ವಿರೋಚನ' ಎಂಬ ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಸರು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಇದರ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರೇ 'ಶೋಣಿತಪುರ'. ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಮಗನಾದ ವಿರೋಚನನಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ಅವನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ (ಬಲಿಯ ಮಗನಾದ) ಬಾಣಾಸುರನೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡುವಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಉಳಿದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನೆಂದು ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.)

ಕಿರೀಟವರದನಂ ಗಿರಿಜೆ ಮಾರನ ಶಿವನ

ಪರಮನಾಮಂಗಳಂ ಬರೆದು ಮೂರಕ್ಷರದಿ

ಪರಿಕಿಸಲ್ ಮಧ್ಯವರ್ಣದಲಿ ತೋರುತ್ತಿಹುದು ನಿರುತಮೀ ವನದ ಪೆಸರು |

ತರುಣಿ ನೀ ಕೇಳೆಂದು ಒರೆದಳೊರ್ವಳು ಬಂದು

ಬರೆದು ನೋಡಲು ನಿಂದು ಇರಲು ಸ್ಮರನೈತಂದು

ಸರಳ ಬಿಡಲವರಂದು ವಿರಹವೆಗ್ಗೊಳಿಸುತ್ತ ತರತರದಿ ಸತಿಯರರಿತು ||

(ದ್ರೌಪದೀಸ್ವಯಂವರ - ದೇವೀದಾಸ)

ಭೀಮಸೇನ ಬಕಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದ ಬಳಿಕ ಧರ್ಮರಾಯನಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೂಲಕ ದ್ರೌಪದಿಯ ಸ್ವಯಂವರ ನಡೆಯುವುದೆಂಬ ವಾರ್ತೆ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಪಾಂಡವರೆಲ್ಲರೂ ಪಾಂಚಾಲನಗರದ ಕಡೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಂಗಾತಟದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಡುರಾತ್ರೆಯ ಹೊತ್ತು ನಡೆಯುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರರಥನೆಂಬ ಗಂಧರ್ವನೊಬ್ಬನು

ಸಖಿಯರೊಂದಿಗೆ ಕ್ರೀಡೆಯಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದ ಪದ್ಯವಿದು. ಅವರಿರುವ ವನವು ಯಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ಕವಿಯು ಹೇಳುವ ಚಿತ್ರಕವಿತೆಯಿದು. ಆ ವನದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಿವೆಯೆಂದೂ, ಅವುಗಳು ಮೂರಕ್ಷರದ ನಾಲ್ಕು ಹೆಸರುಗಳ ಮಧ್ಯಾಕ್ಷರಗಳ ಸಂಯೋಜನೆಯೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಸುಲಭದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಕಿರಾಜವರದನಾದ ವಿಷ್ಣು, ಪಾರ್ವತಿ, ಮನ್ಮಥ ಮತ್ತು ಶಿವನ ಮೂರಕ್ಷರದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶೋಧಿಸಿ ಅನಂತರ ಈ ವನದ ಹೆಸರನ್ನು ಹುಡುಕಾಡಬೇಕು.

ಶಿವನಿಗಿರುವ 'ಸೋಮ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು 'ಶ್ರೀಸೋಮ' ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳೋಣ. ಪಾರ್ವತಿಗೆ 'ಶ್ಯಾಮಾಂಗಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ 'ಆಶ್ರಮ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. (ಆಶ್ರಮಃ ಶ್ರಮಣಃ ಕ್ಷಾಮಃ-91) ಇನ್ನು ಮನ್ಮಥನಿಗೆ 'ಕಾಯಜ' ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗ. ಈ ನಾಲ್ಕು ಪದಗಳ ಮಧ್ಯಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗ 'ಸೋಮಾಶ್ರಯ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ! ಇದೇ ಆ ವನದ ಹೆಸರೆಂಬುದನ್ನು ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಗಟಿನಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ! ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರರಥನಿದ್ದ ವನಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ 'ಸೋಮಾಶ್ರಯಾನಿಶೀರ್ಥ' ವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದು. (ಭಾರತದರ್ಶನದವರ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತಃ ಸಂಪುಟ-2, ಪುಟ-1086)

ಉರಗನ ಮಹೀಶನ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಭಾಸ್ವರನ
 ಕರೆವ ಪೆಸರಂ ಬಲ್ಲವರು ನಾಲ್ಕು ಪಂತಿಯೊಳು
 ಬರೆದೊಂದೆಯೈಕ್ಕದಕ್ಷರಕೆ ಬಂದಿಹ ನಾಮವೀ ವನಕೆ ರಮ್ಯವೆಂದು |
 ಸುರಪಸುತ ಪೆಸರಿಟ್ಟು ವನಮಂ ಕಳೆದು ಪಾಂಡ
 ವರ ಚತುರ್ಬಲ ಮಹಾಂಭೋನಿಧಿಯ ಘೋಷದಿಂ
 ಮೆರೆವ ಕಹಳಾರವದಿ ಪಾರ್ಥನದ್ಧರದ ಹಯ ಮಣಿನಗರಮಂ ಪೊಕ್ಕುದು ||
 (ಬಭ್ರುವಾಹನ ಕಾಳಗ- ಬಾಯಾರು ಸಂಕಯ್ಯ ಭಾಗವತ)

ಇಲ್ಲಿ ಫಣಿ, ಭೂರಮಣ, ಜೀವ ಮತ್ತು ದಿನಪ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಂದೊಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಆಯ್ದು 'ಮಣಿವನ' ಎಂಬ ಸಾರ್ಥಕಹೆಸರನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸಬೇಕೆಂಬ ಸೂಚನೆಯಿದೆ. "ಅರ್ಜುನನು ಆ ವನಕ್ಕೆ ಚಿಲುವಾದ ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಅದನ್ನು ದಾಟಿದನು. ಚತುರಂಗಸೇನೆಯು ಸಮುದ್ರದಂತೆ ಅಬ್ಬರಿಸುತ್ತಿರಲು, ಕಹಳಾರವದೊಂದಿಗೆ ಅಶ್ವಮೇಧದ ಕುದುರೆಯು ಮಣಿಪುರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕಿತು" ಎಂಬುದು ಪದ್ಯದ ಭಾವಾರ್ಥ.

ಅನಿಮಿಷೋದರನಣುಗೆಯುದರದೊಳು ಜನಿಸಿದರ್
 ಘನಮಹಿಮನೆಸಗಿದುರುತರ ಕಥಾಕೌತುಕದೊ
 ಳನಿತು ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದೊಪ್ಪುವಾನಂದದೊಳಗುತ್ತಮೋತ್ತಮ ಪುರುಷನಿ
 ಸನುಮಾನಿಸುವ ಸನ್ಮತಾಭಿಧಾನದೊಳೆಸೆವ
 ವನವಿದೆಂದಬುಜಾಕ್ಷಿಯರ್ ತಾವೆ ತಮ್ಮೊಡನೆ
 ವಿನಯದಿಂ ಮಾತಾಡುತ್ತೈದಿದರ್ ಕುರುರಾಯನೊಡನೆ ಜಲಕೇಳಿಗಾಗಿ||
 (ಚಿತ್ರಸೇನ ಕಾಳಗ - ದೇವೀದಾಸ)

ಇದು ಪಾಂಡವರ ವನವಾಸದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೌರವನ ಘೋಷಯಾತ್ರೆಯ ಸಂದರ್ಭ. ಸಖೀಜಾಲದೊಡನೆ ಕೌರವಾದಿಗಳು ಒಂದು ವನದಲ್ಲಿ ಸುಂದರ ಸರೋವರದ ತಟಕ್ಕೆ ಬಂದು ಜಲಕೇಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆ ವನದ ಹೆಸರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ: “ಅನಿಮಿಷ ಎಂದರೆ ಮತ್ಸ್ಯ ಮೀನಿನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವಳು ಮತ್ಸ್ಯಗಂಧಿ ಅಥವಾ ಸತ್ಯವತಿ. ಅವಳಿಗೆ ಪರಾಶರಮುನಿಯ ಸಂಗಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗನೇ ವೇದವ್ಯಾಸ. ವ್ಯಾಸಮಹಾಮುನಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಪುರುಷೋತ್ತಮನಾದ ಭಗವಂತನ ಲೀಲಾಮಹಿಮೆಯಿದೆ. ಆ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಮತವೇ ಮಧ್ವಮತ ಅರ್ಥಾತ್ ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ. ಈ ವನಕ್ಕೆ ‘ದ್ವೈತವನ’ವೆಂದೇ ಹೆಸರಿದೆ ಎಂದು ಜಲಜಾಕ್ಷಿಯರೆಲ್ಲಾ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಾ ಕೌರವನೊಂದಿಗೆ ಜಲಕೇಳಿಗೆ ಬಂದರು.” (ಇದನ್ನು ಮಧ್ವಮತದ ಬಗೆಗೆ ವಿಶೇಷಗೌರವವಿದ್ದ ದೇವಿದಾಸ ಕವಿಯ ಕಲ್ಪನೆಯೆಂದಷ್ಟೇ ಭಾವಿಸಬೇಕು.)

ನಳಿನಾಪ್ತನಂ ನಾಗನಂ ವೃಷಭರಾಜನಂ
 ಪೊಳೆವ ದರಹಸ್ತನಂ ಶಿವವೈರಿಜಾತನಂ
 ನಲವಿಂದ ಲೋಕದೊಳು ಕರೆವ ಪೆಸರಯ್ಯುಗಳನನುವಿನಿಂ ಕಡುಜಾಣರು |
 ಘಳಿದಯ್ಯು ಪಂಕ್ತಿಯಂ ಬರೆದೋದಲಕ್ಷರಂ
 ಗಳನಿರದೆ ವಾಚಿಸಲ್ ತೋರುವಭಿಧಾನಮೀ
 ಚೆಲುವ ಹಿಮಗಿರಿಯ ದಕ್ಷಿಣದೆಸೆಯ ವನಕೆ ಬರುತಲಿ ಹೇಮದುಯ್ಯಲೆಯೊಳು||
 (ದೇವೀಮಹಾತ್ಮೆ- ದೇವಿದಾಸ)

ಕಮಲಸಖಿ (ನಳಿನಾಪ್ತ- ಸೂರ್ಯ), ದಂತಿ (ನಾಗ-ಆನೆ), ಬಸವೇಶ (ವೃಷಭರಾಜ-ನಂದಿ), ವನಜಾಕ್ಷ (ದರಹಸ್ತ- ಶಂಖಧರನಾದ ಶ್ರೀಹರಿ) ಮತ್ತು ನನೆಗೋಲಕಂದ (ಶಿವವೈರಿಜಾತ- ಮನ್ಮಥನ ಮಗನಾದ ಅನಿರುದ್ಧ) ಎಂಬ ಐದು ಹೆಸರುಗಳ ಪ್ರಥಮಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಕಂಡುಬರುವ ‘ಕದಂಬವನ’ಕ್ಕೆ ಶ್ರೀದೇವಿಯು

ಬಂದು ಬಂಗಾರದ ಜೋಕಾಲಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಳು ಎಂಬುದು ಪದ್ಯದ ಅರ್ಥ.

ಹರಿಗೆ ಹಾಸಿಗೆಯಾದ ಮಹಿಮನಾರ್? ಶಿಷ್ಯರುಂ

ಗುರುವಿನಂ ಕಂಡರೇಂ ಗೈವರುಂ? ರತ್ನಮಂ

ಮೆರೆವರಿದರಾಧಾರಮೆಂದು ಮೂರಭಿಧಾನದೋಳ್ ತ್ರಿಯಕ್ಷರದ ಪೆಸರ!

ನೆರೆ ಮೂರು ಪಂಕ್ತಿಯಿಂ ಬರೆದೋದೆ ಮಧ್ಯದ

ಕ್ಷರಕೆ ಬಂದಿಹ ನಾಮಮೀ ವನಕ್ಕಾಪುದೆಂ

ದರವಿಂದನೇತ್ರೆಯರ್ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮೋಳ್ ಮಾತನಾಡುತ್ತವೇಳ್ತಂದರು ||

(ಬಾಣಾಸುರ ಕಾಳಗ - ಅಜಪುರದ ವಿಷ್ಣು)

ಇದೊಂದು ಪ್ರಶೋತ್ತರದ ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ. ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳಾದ ಉಷಾದೇವಿ ಸಖಿಯರೊಂದಿಗೆ ಶಿವಪೂಜೆಗಾಗಿ ಬರುವ ಸಂದರ್ಭ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ವನದ ಹೆಸರನ್ನು ಒಗಟಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಹರಿಗೆ ಹಾಸಿಗೆಯಾದವನು ಯಾರು?', 'ಗುರುವನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಶಿಷ್ಯರು ಏನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ?' ಮತ್ತು 'ರತ್ನದ ಆಧಾರ ಯಾವುದು?' ಎಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಉತ್ತರಗಳು ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಅವುಗಳ ನಡುವಿನ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ವನದ ಹೆಸರು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಸೂಚನೆ. ಇದರ ಪರಿಹಾರ ಹೀಗಿದೆ: ಇಲ್ಲಿಯ ಮೂರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಅನಂತ, ವಂದನ ಮತ್ತು ಕನಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಪದಗಳನ್ನು ಉತ್ತರವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿದಾಗ, ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯಾಕ್ಷರ ಸಂಯೋಜನೆಯಿಂದ 'ನಂದನ' ಎಂಬ ಹೊಸಪದ ಹೊಳೆಯುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಈ ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಯ ಅಂತಿಮ ಉತ್ತರ! ಉಷೆಯು ಸಖಿಯರೊಂದಿಗೆ ನಂದನವನಕ್ಕೆ ಹೊರಟಳು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯ!

ಕರೀಜನಂ ಬಾಧಿಸಿದುದೇನು ಪುಷ್ಕರದಿ

ಪರಿಶೋಭಿಸುವುದಾವುದಾವಧೂತನವನಿಯೋಳ್

ತಿರುಗುವನದಾರೋಡನದೆಂತಿರ್ಪ ಗೋರಕ್ಷನಂ ಪಿರಿಯನಾರ್ ತಿಳಿವುತೆ!

ಬರೆದು ಮೂರಕ್ಷರದಿ ನಾಲ್ಕು ಪಂಕ್ತಿಯನಯ್ನೆ

ನೆರೆ ಶೋಭಿಸುತದರೋಳ್ ಮಧ್ಯದಕ್ಷರವೋದ

ಲುರುತರದ ಪೆಸರಿನಬಲೆಯನನುಜಿಯಣುಗಗಂ ಧಾರೆಯನ್ನೆರೆದ ಹರಿಯು||

(ಕನಕಾಂಗಿ ಕಲ್ಯಾಣ- ನಿತ್ಯಾನಂದ ಅವಧೂತ)

ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿವೆ. ಆನೆಯನ್ನು ಬಾಧಿಸಿದುದು ಯಾವುದು? ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಶೋಭಿಸುವುದು ಯಾವುದು? ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸದಾ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಹೇಗಿರುತ್ತಾನೆ? ಗೋರಕ್ಷನ ಹಿರಿಯವನು ಯಾರು? ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ 'ಮಕರ', 'ವನಜ',

‘ಏಕಾಂಗಿ’ ಮತ್ತು ‘ಯೋಗೀಂದ್ರ’ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಉತ್ತರಗಳು. ಅವುಗಳ ನಡುವಿನ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗ ‘ಕನಕಾಂಗಿ’ ಎಂಬ ಬಲರಾಮನ ಮಗಳ ಹೆಸರು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಅವಳನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ತಂಗಿಯಾದ ಸುಭದ್ರೆಯ ಮಗ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಸಿದನೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಪದ್ಯಾರ್ಥ.

ಚವರೀವನಾಲಯಾಖ್ಯವನೀ ನಾರಾಯಣ
ಭುವಿವೇದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕನ
ಕುವರನಾಗಿಹನು ಬಿಂದುಸುಯೋಗ ತ್ರಿಂಶತಿ
ಗವತರಿಸಿದ ವರ್ಣಕೆ ||

ಶೃಂಗಸಂಯುತ ಮಾತೃಕಾಂಗದಿ ತೋರ್ಪ ವ-
ರ್ಣಂಗಳ ತಿಳಿದಳೆದು
ಸಂಗಡೇಕಾದಶ ಭಂಗಿಸೆ ಶಿರದಿಂದ
ಮುಂಗಡೆ ವರ್ಣಗೊಂಡು ||

(ಕುಮುದಾಕ್ಷಿ ಕಲ್ಯಾಣ- ಚವರ್ಕಾಡು ಶಂಭು ಜೋಯಿಸ)

ಕವಿಯು ಚವರ್ಕಾಡಿನವನು ಎಂದೂ, ಜೋಯಿಸನೆಂದೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಗೂಢವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಇರುವ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮುನ್ನಡೆಯಬೇಕು. ಮೊದಲ ಅಕ್ಷರವು ಅನುಸ್ವಾರಸಹಿತ (ಬಿಂದುಸುಯೋಗ) ವಾಗಿದ್ದು, ಮೂವತ್ತನೆಯ (ತ್ರಿಂಶತಿ) ವರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಅದು ‘ಶಂ’ (25+5) ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಎರಡನೆಯ ಅಕ್ಷರ ಅಕ್ಷರಮಾಲೆಯ ಕೊನೆಯಿಂದ ವಿಲೋಮವಾಗಿ ಎಣಿಸುವಾಗ (ಭಂಗಿಸೆ ಶಿರದಿಂದ) ಹನ್ನೊಂದನೆಯದು! ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅದು ಕೊಂಬಿನಿಂದ (ಶೃಂಗಸಂಯುತ) ಕೂಡಿದೆ. ಅದು ‘ಭು’ ಎಂದು ಗಣನೆಯಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕವಿಯ ಹೆಸರು ‘ಚವರ್ಕಾಡು ಶಂಭು ಜೋಯಿಸ’ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಹರಿಯ ನಾಮದೊಳೊಂದಕ್ಷರವ ರಾಜಿಸುವ ಶಂ
ಕರನ ನೇತ್ರದೊಳೊಂದಕ್ಷರವ
ಬರೆದೋದಲೆಸೆವ ನಾಮದ ಪುರದೊಳಗೆ ಸು
ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರ್ಪ ದ್ವಿಜನ ||
ವರನಾಮವೆಂತೆನೆ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದೊರೆದೆನು
ನೆರೆ ಜಾಣರಿದ ಗ್ರಹಿಸುವುದು
ಮೆರೆವಜಾಮಿಳನೆಂಬ ಭೂಸುರೋತ್ತಮನನು
ದ್ಧರಿಸಿದ ನಾಮವುದ್ಭವಿಸಿ ||

ಗೋಕರ್ಣಮಂದಿರ ಪೆಸರೊಡನವಗೈದ
 ಲೋಕಪಾವನ ಕಥೆಗಳಿಗೆ
 ಏಕನಾಯಕನನುಜನ ಪೆಸರಿಂದ ವಿ-
 ವೇಕದಿ ಮೆರೆವಾತ ಸಹಿತ ||
 ತವಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುರಾರೋಗ್ಯಾದಿ ಸಂಪದ
 ವವರಿಂದ ಮೆರೆಯಲಂಬಿಕೆಯ
 ನವವಿಧ ಮಹಾತ್ಮೆಗಳನು ಕನ್ನಡದಿಂದ
 ವಿವರಿಸೆಂದುಸುರೆ ಭಕ್ತಿಯಲಿ ||

(ದೇವಿದಾಸ - ದೇವೀಮಹಾತ್ಮೆ)

ಈ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ತನಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹನೀಡಿದ ಇಬ್ಬರು ಮಹನೀಯರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅವನ ಗುರುವಿರಬಹುದು. ಅವನ ವಾಸಸ್ಥಳವು ಎರಡಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ ಎಂಬ ಸೂಚನೆಯಿದ್ದು, ಮೊದಲ ಅಕ್ಷರವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ, ಎರಡನೆಯದು ಶಿವನ ಕಣ್ಣಿನಿಂದಲೂ ಬಂದಿದೆಯೆನ್ನುವುದು ಪದ್ಯದ ಆಶಯ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಸರು 'ಕೇಶಿಹಾ' (ಕೇಶವಃ ಕೇಶಿಹಾ ಹರಿಃ- ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮ-69) ಮತ್ತು ಶಿವನ ನೇತ್ರವು 'ವಿವಸ್ವಾನ್' (ಸೂರ್ಯ ಎಂದರ್ಥ. ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳೇ ಶಿವನ ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳು ಎಂಬುದು ಪುರಾಣಚಿತ್ರಣ) ಎಂದು ತಿಳಿದು 'ಶಿವ' ಎಂಬ ಪುರದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. (ವಾಸುದೇವ ಮತ್ತು ಶಶಿನೇತ್ರ ಎಂಬುದರಿಂದಲೂ ವಾಮಗತಿಯಿಂದ 'ಶಿವ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಹುದು) ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳದೆ, ಪುರದ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಜಾಣರಾದವರು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆನ್ನುವುದು ಒಗಟಿನ ಮಾತು. ಹಾಗಾದರೆ ಶಿವಪುರದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಶಿವನಾಮಕನೇ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ ಹೀಗೆ 'ಶಿವಪುರ'ವೆನಿಸಿದ ಉಡುಪಿ (ಶಿವಳ್ಳಿ) ಅಥವಾ ಧರ್ಮಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ (ಅಥವಾ ಹೆಬ್ಬಿ ಹತ್ತಿರದ ಶಿವಪುರದಲ್ಲಿ) 'ಶಿವಭಟ್ಟ'ನು ವಾಸವಾಗಿದ್ದನು ಎಂದ ಹಾಗಾಯಿತು! (ಶಿವಳ್ಳಿ ಎಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಿದಾಸ ಕವಿಯು ಹಲವು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ವಾಸವಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅವನ ಆರಾಧ್ಯದೇವಿಯ ದೇಗುಲವಿರುವ ಕುಂಜಾರುಗಿರಿ ಉಡುಪಿಯ ಸಮೀಪವೇ ಇರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಈ ಪುರವು ಉಡುಪಿಯಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು.)

ಇನ್ನೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ 'ಏಕನಾಯಕನ ಅನುಜನ ಪೆಸರಿನ ವಿವೇಕಿ' ಅರ್ಥಾತ್ ಗಣಪತಿಯ (ಏಕನಾಯಕ = ಯಕ್ಷನಾಯಕ = ಗಣಪತಿ) ಸಹೋದರನಾದ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯ

ಹೆಸರುಳ್ಳವನು. (ಇಲ್ಲಿ 'ಏಕನಾಯಕನ ಅನುಜ' ಮತ್ತು 'ಏಕನಾಯಕನು ಅನುಜನಾಗಿರುವ' ಎಂದು ಎರಡೂ ರೀತಿಯಿಂದ ತರ್ಕಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ.) ಇವರೇ ಧರ್ಮಸ್ಥಳದ ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಕುಮಾರಯ್ಯ ಹೆಗ್ಗಡೆಯವರು (1785-1830) ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ದೇವಿದಾಸನ ಒಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕುಮಾರಯ್ಯ ಹೆಗ್ಗಡೆಯವರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದು. ಇದು ಕವಿಯ ಕಾಲನಿರ್ಣಯದಲ್ಲೂ ಸಹಕಾರಿ. ಅಜಮಿಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ರಾಮಾವತಾರ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಾವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಮತ್ತು ಬಲರಾಮರ (ಗೋಕರ್ಣಮಂದಿರ = ಹುತ್ತದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ ಆದಿಶೇಷನ ಅಂಶ) ಜೊತೆಗೂಡಿ ತೋರಿದ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವಂತೆ ಈ ಇಬ್ಬರು ಸೇರಿ ಕವಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಆಶಯ.

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕವಿಮುದ್ರಿಕೆ:

ವಾರಿನಿಧಿಯಾತ್ಮಜೆಯ ಪೆಸರಾದಿಯುಳಿದ ಪರ

ಮೂರುಮಾತ್ರಗೆ ಗೇಹವೆನಿಪಿನಿತು ರಂಜಿಸುವ

ಚಾರು ಚತುರಾಕ್ಷರದ ನಾಮದೊಳಗೊಗೆದು ವರಧಾರಿಣೀಸುರರ ಕುಲದಿ

ವಾರಾಹಿತಟಿನಿಯೊಳು ಕ್ಷೀರಪುರದೊಳಗೆಸೆವ

ನಾರಸಿಂಹನ ದಯದಿ ನಾರಿಸುತರೊಡಗೂಡಿ

ಪ್ರಾರಬ್ಧಫಲದಿಂದ ದಾರಿದ್ರ್ಯತನವನುರೆ ಸೇರಿ ಜೀವಿಸುತಿರ್ಪೆನು ||

(ಕಲಾವತೀಕಲ್ಯಾಣ- ಮಾರ್ವಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಉಪ್ಪೂರ)

ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಹೆಸರು ಆದಿಯಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀ' ಎಂದಿದೆ. ಅನಂತರ ಮೂರು ಮಾತ್ರಾಪೌಲ್ಯದ ಮನೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥದ 'ನಿವಸ'(ನಿವಾಸ) ಎಂಬುದು ಸೇರಿದೆ. ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳ 'ಶ್ರೀನಿವಾಸ' ನಾಮಾಂಕಿತ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ಸೂಚನೆ. ವಿಪ್ರಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಈ ಕವಿ ವಾರಾಹಿನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿರುವ 'ಹಾಲಾಡಿ' (ಕ್ಷೀರಪುರ)ಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ರೆಂಬುದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಹರಪುಷ್ಪ ಸುರಪಾಗ್ನಿ ಸಾಂತ ವರುಣರ್ ಗಣಾ

ಕ್ಷರದಿ ನಿಂದಮೃತದಕ್ಷಯದಾ

ವರದ ಸೆಲೆಯೊಟ್ಟಿ ಪದದಾದ್ಯಂತದಕ್ಷರದ

ಪರಕಿಯಾಂತವನದೀ ಕೃತಿಯು ||

(ರಾಜಮುದ್ರಿಕೆ - ಎನ್. ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ)

ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ಬಿಡಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. "ಹರಪುಷ್ಪ = ಗುರು ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವ (ನಯದಿಂ ಗುರುವೆಂಬುದು ಕೇಳ್ ತ್ರಿಯಂಬಕಂ-ನಾಗವರ್ಮನ

ಭಂದೋಂಬುಧಿ), ಸುರಪಾಗ್ನಿ = ಸುರಪ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಣ ಅರ್ಥಾತ್ ನಗಣ ಮತ್ತು ರಗಣಗಳ ಆದ್ಯಕ್ಷರಗಳು (ನಾ ಮತ್ತು ರಾ) ಮತ್ತು ವರುಣಗಣ ಅರ್ಥಾತ್ ಯಗಣದ ಆದ್ಯಂತ ಅಕ್ಷರಗಳು (ಯ ಮತ್ತು ಣ), 'ಸೆಲೆಯೊಟ್ಟಿ' ಪದದ ಆದ್ಯಂತ ಅಕ್ಷರಗಳು (ಸೆ ಮತ್ತು ಟ್ಟಿ) - ಈ ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಯೋಜನೆಯಿಂದ 'ನಾರಾಯಣ ಸೆಟ್ಟಿ' ಎಂಬ ಕೃತಿಕರ್ತನ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದಾಗಿದೆ!

ಇಂತಹ ಪದ್ಯಗಳು ಕೃತಿಚೌರ್ಯವನ್ನು ತಡೆಯಬಲ್ಲವು ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಇಂತಹ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಮಾತೇ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿತವಾಗಿದೆ.

ಏಳು ಐದೆಂಬ ತಾಳದ ಗತಿ ದೊರೆಯೆ
ತಾಳು ಪದದ ಮೊನೆ ಕೊನೆಯಕ್ಕರಿಯೆ
ಮೇಲೆ ಮಲೆಯಲಿಪ್ಪನರಸ ಬಂದಪನು
ನಾಳೆ ಗೆದ್ದರೆ ನಾವೆ ಸೋತಂತೆ ಹದನು ||
ಕರುಣೆಯಿಂ ಹರ ಕಾವನರಿಮಥನದಳವಿಯೊಳು
ವರವಿಜಯಸಿರಿಯೊಲಿವಳೆಮಗೆ
ಕುರಿಯವನ ಬಲಿಗೊಂಬೆ ಸೇಡಿನೆದುರಿವೆತ್ತ
ಗರಳದಿಂ ದೆಸೆಗೆಸೆದು ಬಾಡಂ ||

(ರಾಜಮುದ್ರಿಕೆ - ಎನ್. ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ)

“ಮಲೆಯಲು ಇಷ್ಟ ಅರಸನು ನಾಳೆ ಬಂದು ಗೆದ್ದರೆ ನಾವು ಸೋತವರಾಗುತ್ತೇವೆ. ಏಳು, ಹೊರಡು ಎಂಬ ದಯನೀಯ ಸ್ಥಿತಿ ಒದಗುತ್ತದೆ. 'ಅರಸ' ಎಂಬ ಪದದ ಆದ್ಯಂತ ಅಕ್ಷರಗಳೇ ತಿಳಿಯದವನು ನೀನು ಎಂಬುದು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ. ಐದು ಮಾತ್ರಾತಿಯ ರುಂಪೆತಾಳದ ಲಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಏಳು ಗಣಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಕೃತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕವಿಯ ಹೆಸರು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕೃತಿಚೌರ್ಯ ಮಾಡಿದರೆ, ನಾಳೆ ಅವನು ಎದ್ದುಬಂದು ನಮ್ಮನ್ನು ಸೋಲಿಸುತ್ತಾನೆ!” ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಸೂಚ್ಯಾರ್ಥ!

ಎರಡನೆಯ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ “ಶಿವನು ಕೃಪೆಯಿಂದ ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೆ. ಶತ್ರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆಲುವು ನಮಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಸೇಡಿನಿಂದ ವೈರಿಯ ಮಾಂಸವನ್ನು ಚೆಲ್ಲುತ್ತೇನೆ” ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳ ಆದ್ಯಂತ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸಿದರೆ 'ಕಳುವಗೆ ಕುತ್ತಗಡಂ' ಎಂಬ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ನುಡಿ ಕಾಣಿಸುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ.

ಮತ್ತೊಂದು ಕವಿಮುದ್ರಿಕೆ :

ಸ್ವರ್ಣೋದರನ ಬೆದರಿಸಿದ

ಕರ್ಣಜನ ತರಿದನ ಪೆಸರ ಬುಧನ ಪಿರಿಸುತಂ

ವರ್ಣಂಗಳೇಳನು ಪಡೆದ

ಪರ್ಣಾನಂದಕ ಕುಂಭಜಪಿತನ ಪೆಸರು ತಾಂ ||

(ಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ವಯಂವರ - ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ)

‘ಸ್ವರ್ಣೋದರ’ ಎಂದರೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೆನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮ. ಅವನನ್ನು ಹೆದರಿಸಿದವರು ಮಧುಕೈಟಭರು. ಅವರು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕರ್ಣಮಲದಿಂದ ಜನಿಸಿದವರು. ಆ ‘ಮಧು’ ಎಂಬ ದಾನವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು ಮಧುಸೂದನ ಅರ್ಧಾತ್ ಶ್ರೀಹರಿ. ಕವಿಯ ತಂದೆಯ ಹೆಸರು ‘ಮಧುಸೂದನ’ ಎಂಬುದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಕವಿಯ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಕ್ಷರಗಳಿವೆ ಎಂಬ ಸೂಚನೆಯಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳು ಗಿಡಮರಗಳ ಚಿಗುರಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ‘ವಸಂತ’ನನ್ನೂ, ಅನಂತರದ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳು ದ್ರೋಣನ ತಂದೆಯಾದ ‘ಭಾರದ್ವಾಜ’ನನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ!

ಇನ್ನು ಹಲವಾರು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕಾವ್ಯಗಳ ರಚನಾಕಾಲವನ್ನು ಕವಿಗಳು ಗೂಢವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು ವಿಶೇಷ.

ಶಾಲಿವಾಹನಶಕವು ತೋರುವುದು ಸಾವಿರದ

ಮೇಲೆ ಎಂಟೆರಡು ಮೂರನ್ನೆ ಸಾಲ್ಕೊಳಿಸೆ ಮ-

ತ್ತೇಳರಿದ್ದೆದು ಗುಣಿಸಲ್ ಬರ್ಪ ಸಂಖ್ಯೆಯೊಳಗಿರ್ಪ ವತ್ಸರವೆಣಿಸುದು||

ಕೇಳಿ ನೀವೆರಡೆ ಸಾರಿಯೊಳ್ ನಾಲ್ಕನು ಕೂಡೆ

ತೇಲಿ ಬಹುದೀ ಮಾಸ, ತಿಥಿಯಾರಕೀ ಕೃತಿಯು

ಮೇಳವಿಸಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಗೈಸಿ ಮೆರೆಸಿದ ಹರಿಗೆ ಪೇಳುವೆನು ಮಂಗಳವನು||

(ಶಶಿಪ್ರಭಾ ಪರಿಣಯ- ಪೆರ್ಡೂರು ರಘುರಾಮ ಮಲ್ಯ)

ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕ 1823 ಎಂಬುದು ಸುಲಭಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಪ್ಲವನಾಮ ಸಂವತ್ಸರದ ಎಂಟನೆಯ ತಿಂಗಳಾದ ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದ ಷಷ್ಠೀತಿಥಿಯಂದು ಈ ಕೃತಿ ಮುಗಿಯಿತು ಎಂಬುದು ಗಣಿತದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳು ಕೃತಿರಚನಾಕಾಲವನ್ನು ಸಂಜ್ಞಾಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ಸಂಜ್ಞೆಗಳ ಮೂಲಕ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ

ಈ ಲೇಖಕನೇ ರಚಿಸಿದ ಒಂದು 'ಸಂಕೇತಸೂತ್ರ'ದ ನೆರವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅದು ಇಂತಿದೆ:

ಜಗದೋಳ್ ನಭಶಶಿಭುಜಪುರ
ಯುಗಶರ ರಸಶೈಲ ಮತ್ತದಿಗ್ಗಜನಿಧಿಯಿಂ
ಬಗೆ ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೊಂಬ
ತ್ತುಗಳಂ ಸಂಕೇತಸೂತ್ರಮಿದು ಕಮಲಾಕ್ಷೀ ||

ಇಲ್ಲಿ ಸೊನ್ನೆಯಿಂದ ಒಂಬತ್ತರವರೆಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಭ, ಶಶಿ, ಭುಜ, ಪುರ, ಯುಗ, ಶರ, ರಸ, ಶೈಲ, ದಿಗ್ಗಜ, ನಿಧಿಗಳೆಂಬ ಸಂಕೇತಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ, ವಾಮಗತಿಯಿಂದ (ಅಂಕಾನಾಂ ವಾಮತೋಗತಿಃ) ಕೃತಿರಚನಾಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಅಳಿಯಲಿಂಗರಾಜನ ಯಕ್ಷಗಾನಕೃತಿಗಳ ಕಾಲಸೂಚಕ ಕಂದಪದ್ಯಗಳು:
ತುರಗಂ ಸರತ್ನ ರತ್ನಾ
ಕರಸಮ್ಮಿತಿ ತಿಷ್ಯವತ್ಸರಂಗಳ್ ಕಳೆಯಲ್
ಸುರಥ ಸುಧನ್ವರ ಗೆಲ್ದಾ
ನರನ ಚರಿತ್ರೆಯನು ಲಿಂಗನೃಪತಿಯುಸುರ್ದಂ ||

(ಸುಧನ್ವ ಕಾಳಗ)

ತುರಗ (4), ರತ್ನ (9), ರತ್ನಾಕರ (4), ಸಮ್ಮಿತಿ (3) ಇವುಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕಲಿವರ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು 3100ನ್ನು ಕಳೆದಾಗ (4943-3100) ಕ್ರಿ.ಶ. 1843 ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಕಲಿಯೋಳ್ ಶಿಖಿ ವಿಶಿಖಿಗ್ರಹ
ಜಲನಿಧಿ ಮಿತಿ ವತ್ಸರಾಂತ ಮಾಸದೆ ರಾಕಾ
ವಿಲಸಿತ ದಿನದೊಳುಸುರ್ದಂ
ನಳಕೂಬರ ಚರಿತಮನ್ನು ಲಿಂಗಮಹೀಂದ್ರಂ ||

(ನಳಕೂಬರ ವಿಲಾಸ)

ಶಿಖಿ (1), ವಿಶಿಖಿ (5), ಗ್ರಹ (9), ಜಲನಿಧಿ (4) ಇವುಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಾಮಗತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದು ಅದರಿಂದ 3100 ನ್ನು ಕಳೆದಾಗ (4951-3100) ಕ್ರಿ.ಶ. 1851 ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಶಾಲೀವಾಹ ಶಕಾಬ್ಧಿ

ಫಾಲಾಕ್ಷ ಮುಖಾಶ್ಚ ಶೈಲ ಶಶಿಮಿತಮಾಗಲ್
 ಶ್ರೀಲಿಂಗರಾಜನುಸುರ್ದಂ
 ಲೀಲೆಯೋಳೀ ವರ ಮದಾಲಸಪರಿಣಯಮಂ ||

(ಮದಾಲಸಾಪರಿಣಯ)

ಫಾಲಾಕ್ಷಮುಖ (5), ಅಶ್ಚ (4), ಶೈಲ (7), ಶಶಿ (1) ಇವುಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿದಾಗ 1745ನೆಯ ಶಾಲೀವಾಹನಶಕ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ 1853ಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹುತವಹ ವಸು ಹಯ ವಿಧು ಪರಿ
 ಮಿತ ಶಾಲೀವಾಹನಶಕದ ವತ್ಸರದೊಳು ಸಂ
 ಗತ ಕಾರ್ತೀಕದ ಮಾಸದಿ
 ಕೃತಿಯಂ ಪೇಳಿದನು ಶೂರ ಲಿಂಗಮಹೀಂದ್ರಂ ||

(ಜಲಂಧರನ ಕಾಳಗ)

ಹುತವಹ (3), ವಸು (8), ಹಯ (7), ವಿಧು (1) ಇವುಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗೊಳಿಸಿದಾಗ 1783ನೆಯ ಶಾಲೀವಾಹನಶಕ ವಾಗುತ್ತದೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಕ್ರಿ.ಶ. 1861 ಎಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕರರಸ ರಂಧ್ರ ಪಯೋನಿಧಿ
 ಪರಿಮಿತ ಕಲಿವರ್ಷರಂಜಿ ಕಳೆಯಲ್ಯಾಗವ
 ತರಿಸಿದ ದುರ್ಮತ್ಯಾಬ್ಧದಿ
 ವರ ಗುಹಚರಿತೆಯನು ಲಿಂಗರಾಜನುಸುರ್ದಂ ||

(ತಾರಕವಧ)

ಕರ (2), ರಸ (6), ರಂಧ್ರ (9), ಪಯೋನಿಧಿ (4) ಇವುಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗೊಳಿಸಿದಾಗ 4962 ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಕಲಿವರ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು 3100 ನ್ನು ಕಳೆದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1862 ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಹರಿಬಾಹು ಸಿದ್ಧಿ ರವಿಹಯ
 ವರ ವಿಧುಮಿತ ದುಂದುಭಿಯೊಳಗೆಳನೆ ಮಾಸಂ
 ತೆರಳುವನಿತರೊಳೆ ಪೇಳ್ವಂ
 ಹರುಷದೊಳೀ ಕಥೆಯನೊಲಿದು ಲಿಂಗನರೇಂದ್ರಂ ||

(ದ್ರೌಪದೀಸ್ವಯಂವರ)

ಹರಿಬಾಹು (4), ಸಿದ್ದಿ (8), ರವಿಹಯ (7), ವಿಧು (1) ಇವುಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳಿಸಿದಾಗ 1784 ನೆಯ ಶಾಲೀವಾಹನಶಕ ಅರ್ಧಾತ್ ಕ್ರಿ.ಶ. 1862ನೆಯ ದುಂದುಭಿ ಸಂವತ್ಸರ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರರಸ ರಂಧ್ರ ಪಯೋನಿಧಿ
ಪರಿಮಿತ ಕಲಿವರ್ಷ ರಾಜಿ ಕಳೆಯಲ್ಕಾಗವ
ತರಿಸಿದ ದುರ್ಮತ್ಯಾಬ್ಧಿ
ವರ ಗುಹಚರಿತೆಯನು ಲಿಂಗರಾಜನುಸುರ್ದಂ ||

(ಗುಹಚರಿತೆ)

ಇಲ್ಲಿರುವ ಕರ, ರಸ, ರಂಧ್ರ, ಪಯೋನಿಧಿಗಳನ್ನು ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದಾಗ 2694 ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು 4962ನೆಯ ಕಲಿವರ್ಷವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಕಲಿವರ್ಷ 3100ರಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಆರಂಭ ವಾದುದರಿಂದ ಈ ಕೃತಿಯ ರಚನೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1862 ಎಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಬಹುದು.

ತುರಗ ರಸ ರಂಧ್ರ ಸಾಗರ
ಪರಿಮಿತ ಕಲ್ಯಾಬ್ಧಿಮರರೆ ಪಿಂದಾಗುತಿರಲ್
ವಿರಚಿಸಿದಂ ಲಿಂಗನೃಪಂ
ಸರಸೋಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕುಶಲ ಕುಶಲವ ಕಥೆಯಂ ||

(ಕುಶಲವರ ಕಾಳಗ)

ತುರಗ (4), ರಸ (6), ರಂಧ್ರ (9), ಸಾಗರ (4) ಇವುಗಳಿಂದ ದೊರಕುವ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ 3100 ನ್ನು ಕಳೆದಾಗ ಕ್ರಿ.ಶ. 1864 ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಶರ ಋತು ಭಕ್ತಿ ಪಯೋನಿಧಿ
ಪರಿಮಿತ ಕಲಿವತ್ಸರಂಗಳೆಯೊಳ್ ಕಳೆಯಲ್
ವರ ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಚರಿತೆಯ
ವಿರಚಿಸಿ[ದಂ ಮೋದದಿಂದ] ಲಿಂಗನರೇಂದ್ರಂ ||

(ರುಕ್ಮಾಂಗದ ಚರಿತೆ)

ಶರ (5), ಋತು (6), ಭಕ್ತಿ (9), ಪಯೋನಿಧಿ (4) ಇವುಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ 3100 ನ್ನು ಕಳೆದಾಗ ಕ್ರಿ.ಶ. 1865 ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಋತು ರಸ ರಂಧ್ರಾಂಬುಧಿ ಪರಿ
ಮಿತ ಕಲಿ ಸಂವತ್ಸರಂಗಳೆಯೊಳ್ ಕಳೆಯಲ್

ನುತ ಲಿಂಗರಾಜನುಸುರ್ದ

ಸತಿ ಚಂದ್ರಾವಳಿಯ ಕಥೆಯ ಸಂತಸದಿಂದಂ ||

(ಚಂದ್ರಾವಳಿವಿಲಾಸ)

ಇಲ್ಲಿರುವ ಋತು (6), ರಸ (6), ರಂಧ್ರ (9), ಅಂಬುಧಿ (4) ಇವುಗಳಿಂದ
(6694-3100) ಕೃತಿರಚನಾಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ 1866 ಎಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರಿ ರಸ ಭಕ್ತಿ ಪಯೋನಿಧಿ

ಪರಿಮಿತ ಕಲಿವತ್ಸರಂ ತೆರಳಲ್ವೀ

ಮೆರೆಯುವ ವಿರಾಟಪರ್ವವ

ನೊರೆದಂ ಲಿಂಗೇಂದ್ರನೊಲಿದುಘೇಯೆನೆ ಲೋಕಂ ||

(ವಿರಾಟಪರ್ವ)

ಕರಿ (8), ರಸ (6), ಭಕ್ತಿ (9), ಪಯೋನಿಧಿ (4) ಇವುಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ
ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಾಮಗತಿಯಿಂದ 4968 ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸಿ, ಅದರಿಂದ 3100 ನ್ನು
ಕಳೆದಾಗ ಕ್ರಿ.ಶ. 1868 ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಕರಿರಸಭಕ್ತಿ ಪಯೋನಿಧಿ

ಪರಿಮಿತ ಕಲಿವತ್ಸರಂ ಕರಂ ತೆರಳಲ್ವೀ

ಹರನ ಧುರದ ಪರಿಯಂ ತಾ

ನೊರೆದಂ ಲಿಂಗೇಂದ್ರನೊಲಿದುಘೇಯೆನೆ ಲೋಕಂ ||

(ಇಂದ್ರಕೀಲ)

ಕರಿ (8), ರಸ (6), ಭಕ್ತಿ (9), ಪಯೋನಿಧಿ (4) ಇವುಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ
ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಾಮಗತಿಯಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿ, ಕಲಿವತ್ಸರ 4968 ಎಂದು ತಿಳಿದು ಅದರಿಂದ
3100 ನ್ನು ಕಳೆದಾಗ ಕ್ರಿ.ಶ. 1868 ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಗ್ರಹ ರಸ ರಂಧ್ರ ಪಯೋನಿಧಿ

ಸಹಿತಾಬ್ದಂ ಕಳೆಯೆ ಕಲಿಗಳಾ ಸೂರಿಗಳೊ

ಲ್ದಹುದೆನಲು ಪಾರಿಜಾತಾ

ಪಹರಣವಂ ಲಿಂಗರಾಜನೋಜೆಯೊಳುಸುರ್ದಂ ||

(ಪಾರಿಜಾತ)

ಗ್ರಹ (9), ರಸ (6), ರಂಧ್ರ (9), ಪಯೋನಿಧಿ (4) ಇವುಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಾಮಗತಿಗೊಳಿಸಿದಾಗ 4969 ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ 3100 ಕಳೆದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1869 ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶರನಿಧಿ ಭೂಧರ ಶಶಧರ

ಪರಿಮಿತ ಸಂವತ್ಸರಂಗಳಿಳೆಯೊಳ್ಳೆಯೇ

ವರ ಲಿಂಗರಾಜನುಸುರ್ದಂ

ಪರಮಾಖ್ಯಾನ ಸ್ಯಮಂತಕಮಣಿಯಂ [ಮುದದಿಂ] ||

(ಸ್ಯಮಂತಕೋಪಾಖ್ಯಾನ)

ಶರ (4), ನಿಧಿ (9), ಭೂಧರ (7), ಶಶಧರ (1) ಇವುಗಳಿಂದ 4971 ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ (4971-3100) ಕೃತಿಯ ಕಾಲವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1871 ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

[ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚನಾಕಾಲದ ಕ್ರಮಾಗತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದೆ.]

ಇದೇ ರಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಯಕ್ಷಗಾನಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಸೂಚಕ ಪದ್ಯಗಳು ಸಂಚ್ಛಾಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿವೆ.

ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕದ ನಭನಿಗ

ಮಾಳಿ ದಿಕ್ಚಂದ್ರಮರ ಸಂಖ್ಯೆಯು

ಕಾಲಯುಕ್ತಿಯ ವತ್ಸರದೊಳಾಷಾಢಮಾಸದಲಿ |

ನೀಲಪಕ್ಷ ದ್ವಾದಶಿಯೊಳಿದ

ಪೇಳಿ ಮುಗಿಸಿದೆ ಶಿವದಯದಿ ಹರಿ

ಲೀಲೆಯನು ಪೊರೆಗನವರತ ಸಜ್ಜನರ ನಿತ್ಯಾತ್ಮ ||

(ಯಾದವಾಭ್ಯುದಯಂ- ಪೆರಡಾಲ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯ)

ನಭ (0), ನಿಗಮಾಳಿ (4), ದಿಕ್ಕು (8), ಚಂದ್ರಮ (1) ಇವುಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗೊಳಿಸಿದಾಗ 1840ನೆಯ ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ. 1917ನೆಯ ಕಾಲಯುಕ್ತಿ ಸಂವತ್ಸರದ ಆಷಾಢಮಾಸ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ ದ್ವಾದಶಿಗೆ ಸರಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಶರಧಿಯಂಬರ ಹಸ್ತಿ ಚಂದ್ರಮ

ರಿರವು ನೃಪ ಶಕ ಶಾಲಿವಾಹನ
 ಕಿರಲು ಪಾರ್ಥಿವನಾಮವತ್ಸರ ಮಾಸ ಧನುವಿನೊಳು |
 ಸರಿದ ದಿನವೇಳೆನಿಪ ರವಿವಾ
 ಸರದಿ ರೋಹಿಣಿ ಧವಳ ಶುಭತಿಥಿ
 ವರ ಚತುರ್ದಶಿ ಶುದ್ಧಪಕ್ಷದ ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷದೊಳು ||

(ಸಾಹಸಭೀಮವಿಜಯ- ಕೆ.ಪಿ.ವೆಂಕಪ್ಪ ಶೆಟ್ಟಿ)

ಶರಧಿ (4), ಅಂಬರ (0), ಹಸ್ತಿ (8), ಚಂದ್ರ (1) ಇವುಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗೊಳಿಸಿದಾಗ 1807 ನೆಯ ಶಾಲಿವಾಹನಶಕ ಪಾರ್ಥಿವನಾಮ ಸಂವತ್ಸರದ ಧನುರ್ಮಾಸ ಏಳು ಸಲುವ ಭಾನುವಾರ ರೋಹಿಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷದ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ಚತುರ್ದಶಿಯಂದು (ಕ್ರಿ.ಶ. 1885) ಈ ಕೃತಿ ರಚನೆಯಾಯಿತು.

ಇದು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ಪ್ರಹೇಳಿಕಾಪದ್ಯಗಳ ಸೌಂದರ್ಯ. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸ್ತುತಿಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆ ಕಥಾಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವೆಡೆ ಪ್ರಸಂಗದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ರಚನೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಲ್ಪಕತೆ ಬುದ್ಧಿಭಾವಗಳಿಗೆ ಗ್ರಾಸವಾಗುವಂತಹದು.

ಅಧ್ಯಾಯ : 7

ಗೂಢಚಿತ್ರ

ಗೂಢಚಿತ್ರವೂ ಒಂದು ತೆರನಾದ ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಯೇ. ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗದ ದ್ವಿತೀಯ ಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ ಇದರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನಕಾರನೂ 'ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯೆ' ಎಂಬ ಗೂಢಚಿತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಪಾದಗೂಢ, ಕ್ರಿಯಾಗುಪ್ತ, ಕಾರಕಗುಪ್ತ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರೆ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ 'ಪದ ವಾಕ್ಯಾದಿ ಗೂಢಚಿತ್ರಗಳು' ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಉದ್ದೇಶಿತ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೋ ಅಥವಾ ವಿಷಯವನ್ನೋ ಪದ್ಯದ ಪಾದಘಟಕಗಳ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸುವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಚಮತ್ಕೃತಿ ಇಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ.

ಸೂಕರಾದ್ಯವತಾರವಂ ಗೈದು ಬರ್ದಿಲ

ಯುರ್ಕಳಂ ನಾಶಿಸುತ ಸರ್ವಸಂಪದ ಲಕ್ಷ್ಮಿ

ನಾಕೇಶನಲಿ ನೆಲಸುವಂತೆ ರಚಿಸಿರುವ ಭೋ ದೇವ ದೇವ ಜನಾರ್ದನಾ|

ರಾಕವಿಧುತುಂಡ ಕರುಣಾವನಧಿ ನಿರ್ಜರಾ

ಯುರ್ಕೇಂದುನಮಿತ ತ್ರಿದಶಾಲಯಾದ್ಯಕ್ಷೇ ಪಯ

ಣಾಕರ್ತನೊರೆಸಿದಂತಾದ್ಯಂತ ದಕ್ಷರಾಖ್ಯರು ವಿರಚಿಸೀರ್ಪರು ಕಣಾ||

(ಧರಣಿಮೋಹಿನಿ ಕಲ್ಯಾಣ-ಕೋಗಿ ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ
ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ)

ಇದು ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಸಹೋದರರ ರಚನೆ. ಪ್ರಸಂಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಾರ್ಧಕಷಟ್ಪದಿಯ ಪಾದಾದಿ ಮತ್ತು ಪಾದಾಂತ್ಯದ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದಾಗ ಈ ಸಹೋದರರ ಹೆಸರುಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸ ಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ

ಶ್ರೀಮತ್ಪೇಜಾವರಮಠೇಶ ಯತಿವರ್ಯ

ಭೂಮಿದ್ವಿಜ ನಮಿತ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಸೇವಾನಿರತ

ಶ್ರೀಮದ್ವಿಶ್ವೇಶತೀರ್ಥರೆ ನಮೋ ಜಯತು || 1 ||

ಕಲೆಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವೀಯುವ ತಮ್ಮ ಸದ್ಗುಣದ
 ನೆಲೆಯೊರೆಯತೀರದೆಮ್ಮಂಥ ಮನುಜರಿಗೆ
 ಹಲವೇಕೆ ನಿಃಸ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ಜನತಾಸೇವೆ
 ಯೊಲಿದೆಸಗುವಿರಿ ಶ್ರೀಗಳವರೆ ಭೂತಳದಿ || 2 ||
 ಬರಗಾಲಕೆರವಾದ ಪಾಮರರ ಪೊರೆವುದಕೆ
 ಬರಿಕಾಲೊಳೂರೂರನಲೆದವರು ತಾವು
 ಸಿರಿಯ ಗಳಿಸುತ ಬಡವರಿಗೆ ಭೋಜನದ ಕೇಂದ್ರ
 ತೆರೆಸುತಾದರಿಸಿರುವ ತಮಗೆ ಸರಿಕಾಣೆ || 3 ||
 ಪತಿತರನು ಪಾವನಗೊಳಿಪರೆ ಸಕಲ ಪ್ರಯತ್ನ
 ಸತತವೆಸಗುತಲಿರುವಿರಿತಿ ಮಮತೆಯಿಂದ
 ಯತಿವರರೆ ಕೃತಿ ರಾಘವೇಂದ್ರವಿಜಯಾರ್ಪಣೆಯ
 ಹಿತದಿ ತಮಗೆಸಗಿದೆನ್ನೊಳು ತೋರಿ ಕರುಣೆ || 4 ||

(ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರ ವಿಜಯ- ಮುದ್ರಾಡಿ ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯ)

ಇಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಚೌಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ಸಾಲುಗಳಿವೆ. ಒಂದನೆಯ ಸಾಲಿನ ಒಂದನೆಯ ಅಕ್ಷರ, ಎರಡನೆಯ ಸಾಲಿನ ಎರಡನೆಯ ಅಕ್ಷರ ಹೀಗೆ ಹದಿನಾರು ಸಾಲುಗಳ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸಿದಾಗ “ಶ್ರೀಮದ್ವಿಶ್ವೇಶತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಣೆ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಕ್ಷರಭಂದಸ್ಥಿನ ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು ಸುಲಭ. ಆದರೆ ಇದು ಮಾತ್ರಾಂತಿಯ ತಾಳಬಂಧ. ಮಾತ್ರಾಪೂಲ್ಯವನ್ನು ಧಾರಣೆಮಾಡಿದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಮೂಲಕ ಕ್ರಮಾನುಗತ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿರುವುದು ಈ ಪದ್ಯದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ಶಿವನೊಲುಮೆಯಿಂದೆಮ್ಮ ಮುಂದಿನ | ಹಲವು ಮಾರಣಹೋಮವಾ ಭೈ
 ರವರಿಗುಳಿಯದು ತುಳುಚಿರಿತ್ತೆಯೊ | ಳವರ ನಾಮಂ ||
 ತೂದ ತೂಬರನಿವ ಧುರಂಧರ | ನಾದಪನೆಯೆನಲೊಯ್ಲಿ ಮಾನಿಲ
 ನಾದರದಿ ಲಿಖಿತವನು ಕೊಡೆ ಸಭೆ | ಗೋದಿಸಿದರು ||

ನಾವು ಬಹೆವು ಸಹಾಯಹಸ್ತವ | ನೀವೆವೆಂದಿಹ ನಾಯ್ಕನೆನಲಾ
 ಭೂವರಗೆ ಮಾನಿಲನು ನುಡಿದ ಮಣಿ | ದೀ ವಿಚಾರಾ ||
 ಯಮನೆ ಬಂದಂತಿರುವ ಸೇನೆಯು | ಕ್ರಮಿಸೆ ದಾರಿಯ ಕಡಿಸಿರುವ ವಿ
 ಕ್ರಮಿ ಹೊಸಂಗಡಿಯರಸ ತೋರುತ | ಲೆಮಗೆ ಕರುಣ ||

ಸೇನಸೆ ಬಹೆ ತ್ರಿಸಹಸ್ರ ಬಲದೊಡ | ನೆನುತ ಸೂರಾಲರಸ ತೆರಳಿದ
 ಕ್ಷಣದೊಳೆನ್ನನು ರಾಯಗರುಹೆಂ | ದೆನುತಲಟ್ಟಿ ||
 ಕೃತ ಸಹಾಯಗಳೆಮ್ಮವರಿಗೆ | ಹಿತದಿ ಭೂಪತಿಯಪ್ಪನರಿಗಳ
 ಕ್ಷಿತಿಗೆ ತಿಳುಹುತ ಬರೆದೆ ಬಹ ಸ | ಮೃತಿಯ ಕೊಡುತ ||
 (ಬಿರ್ದ್‌ದ ಭೈರವೆರ್ - ಎನ್. ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ)

ಇದನ್ನು 'ನಾಮಾಂತರಿತ' ವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕವಿನಾಮವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ
 ಗೂಢವಾಗಿ ಇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಪದ್ಯದ ಆದ್ಯಂತ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗ
 'ಶಿಮಂತೂರು ನಾರಾಯಣಸೆಟ್ಟಿ ಕೃತ' ಎಂಬುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ!
 ಪೊರೆಯೆನ್ನಶ್ರೀರಮಾ.ವಾಮಾಂಗ.ಸುರವಿನುತ
 ಕರುಣದಿಂ. ದೇಳು ಕರಿ.ವರದ ನೀ.ಮೊಗತೋರು
 ಒರಗಿ ನಾ. ಗನ ಮೇಲ್ ವಿ.ರಾಜಿಪೆ ದ. ಯವ ತೊರೆದ.ರೆಂತು ಸು. ಪ್ರೇಮದಿಂ.
 ದ|

ದುರಿತವಾ. ರಣನೆ ಶುಭ. ಕರ ಕಾಯೊ.ಶರಣನಂ
 ಅರಿವಿಮು.ಕ್ಷಿತಿಗೆ ಪಥವ. ತೋರು ಭೈರವಕುಲದ
 ಸಿರಿಗೆ ಮುದಿ.ಗಾಲೈದೆ.ಸಮದಗುಣ.ಗಣವರ್ಣ. ನಾಮ ಸ. ವಸ್ತು ನಿನ.ಗೆ ||
 (ಬಿರ್ದ್‌ದ ಭೈರವೆರ್ - ಎನ್. ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ)

ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಇದು ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸ್ತುತಿ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ
 ಗೂಢತರವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸಿದರೆ ಅರ್ಥಯುಕ್ತವಾದ ವಾಕ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ!
 ಅದರ ಸೂಚನೆಯೇ 'ಮುದಿಗಾಲೈದೆ ಸಮದಗುಣಗಣ ವರ್ಣನಾಮ' ಅರ್ಥಾತ್
 ಮೂರು (ಗುಣ), ಎಂಟು (ಗಣ) ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು (ವರ್ಣ) ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಗಳ
 ಮೊತ್ತವಾದ ಹದಿನೈದು ಅಕ್ಷರಗಳು ಗಣಾದಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಅವುಗಳಿಂದ 'ಶ್ರೀವಾಸುದೇವ
 ಮೊಗರಾಯರೆ ಪ್ರೇರಕಶಕ್ತಿ' ಎಂಬುದು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಕವಿಯು ತನಗೆ
 ಪ್ರೇರಣೆನೀಡಿದವರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ ಪರಿಯಿದು.

ನಾಕ ರಾಮಪದಾದಿ ಲಾಯಕೀಣಗಳಂತ್ಯ
 ದೇಕಾಕ್ಷರಗಳ ಜೋಡಿಸಲು
 ಸಾಕಾರವಹ ನಾಮದವ ಕರ್ತೃ ನಿಜಮಾತೆ
 ಯಾಕೆ ಶೀರ್ಷಾಕ್ಷರಾಂಕಿತೆಯು ||
 (ಸೂರ್ಕುದ ಸಿರಿಗಿಂಡೆ - ಎನ್. ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ)

ಇದು ಅಂಶಗಣ ಮತ್ತು ಮಾತ್ರಾಗಣಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಬಂಧ. ಅಂಶವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಸಾಂಗತ್ಯವೂ, ಮಾತ್ರಾಗತಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಕಾಂಭೋದಿ-ಝಂಪೆಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಗೂಢಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಕವಿನಾಮ ಸಂಯೋಜನೆಯಿದೆ. 'ನಾಕ', 'ರಾಮ' ಪದಗಳ ಆದ್ಯಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ, 'ಲಾಯ', 'ಕೀಣ'ಗಳ ಅಂತ್ಯಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದಾಗ 'ನಾರಾಯಣ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕವಿಯ ರಚನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ! ಆದರೆ ಕಾವ್ಯದ ನಿಜಮಾತೆಯು ಶೀರ್ಷಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಶಾರದೆಯೆಂಬುದು ಕವಿಯ ವಿನೀತಭಾವ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಶೀರ್ಷಾಕ್ಷರ'ವೆಂಬುದು ಒಗಟನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ನೆರವಾಗುವ ಕೀಲಕವೂ ಹೌದು!

ಇಂತಹ ಗೂಢಚಿತ್ರಗಳು ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ಪಾಂಡಿತ್ಯಪ್ರೀತಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿವೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ : 8

ಪಾರಿಹಾರಿಕೆ

'ಪಾರಿಹಾರಿಕೆ' ಎಂದರೆ ಪರಿಹರಿಸಬೇಕಾದುದು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಯೋಗಮಾಲೆ' ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರೂ ಇದೆ. ಬಾಂಧವ್ಯದ ಕುಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚುತ್ತಾ ಹೋದಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದು ಪೌರಾಣಿಕ ಪಾತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧಮಾಲೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಮಹಾಕವಿಯ 'ಕರ್ಣಾಟಭಾರತ ಕಥಾಮಂಜರಿ'ಯಲ್ಲಿರುವ 'ವೇದಪುರುಷನ ಸುತನ ಸುತನ ಸಹೋದರನ' ಎಂಬ ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿಯು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆ. ಯಕ್ಷಗಾನಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹ ಹಲವು ಪಾರಿಹಾರಿಕೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇವುಗಳು ಭಾಮಿನಿ ಮತ್ತು ವಾರ್ಧಕ ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಚನೆಗೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಸಂಗಾರಂಭದ ದೇವತಾಸ್ತುತಿ ಅಥವಾ ಕಥಾಸಂದರ್ಭದ ನಿರೂಪಣಾಭಾಗವಾಗಿ ಇವುಗಳು ಸ್ಥಾನಪಡೆದಿರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದ ಆಧುನಿಕಕಾಲದವರೆಗೂ ಈ ತೆರನಾದ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಯಕ್ಷಗಾನಕವಿಗಳು ಮಾಡಿರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಗಮನನ ಶಯನ ಹಾಸಿಗೆ
ಯವನು ಧರಿಸಿದವಳ ಕನ್ನೆಯ
ಭುವನದೊಳು ಕದ್ದೊಯ್ದು ಖೋಳನ ವನವ ಪುಡಿಗೈದು |
ಬವರಕೊದಗಿದ ಖಳರ ಬಡಿದಾ
ಜವನಗರಿಯನು ಕಾಣಿಸುತಲತಿ
ಜವದಿ ಪುರವನೆ ಸುಟ್ಟ ಮಾರುತಿಗೆರಗಿ ನುತಿಸುವೆನು ||

(ಶಶಿಪ್ರಭಾಪರಿಣಯ-ಪೆರ್ಡೂರು ರಘುರಾಮ ಮಲ್ಯ)

ಇದೊಂದು ಭಾಮಿನಿಷಟ್ಪದಿ. ಪ್ರಸಂಗದ ಮೊದಲಿಗೆ ಅಂಜನೇಯನ ಸ್ತುತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಇದು ರಚನೆಗೊಂಡಿದೆ. "ವಿವರಗಮನ ಎಂದರೆ ಹಾವು. ಅರ್ಥಾತ್ ಆದಿಶೇಷನನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. ಅವನ ಅವತಾರರೂಪಿಯಾದ

ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದವನು ರಾವಣ. ಆ ರಾಕ್ಷಸನ ಅಶೋಕವನವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದ ದುಷ್ಟರನ್ನು ಸದೆಬಡಿದು ಯಮಪುರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ, ಲಂಕಾನಗರಿಯನ್ನೇ ದಹನಮಾಡಿದ ಹನುಮಂತನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ” ಎನ್ನುವುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ.

ಆತನಸುರಾಧಿಪಾನುಜಸುತನ ಸಮರದೊಳ್
 ಸೋತಾತನಿಂದಳಿದು ರಾಹುಕೇತುವನು ಕೊಂ
 ದಾತನಭಿಜನ ಗುರುವಿನಯ್ಯನಿಂ ಬದುಕಿದನ ಸ್ವಾಮಿಯಯ್ಯನ ಮಿತ್ರನ|
 ತಾತನ ನಿಯಂತ್ರತ್ವದಿಂ ಚರಿಪನಣುಗನ ನಿ-
 ಕೇತನವನ್ನೆದಿತಾ ಮೇಲೆ ಯಾದವ ಪಾಂಡು
 ಜಾತರೆಲ್ಲರ್ ಕೂಡಿ ಶಕ್ತಿಯಂ ನುತಿಸಿದರ್ ಜಯಜಯಧ್ವಾನದಿಂದ ||
 (ಭಾನುಮತಿ ಕಲ್ಯಾಣ-ಬವುಲಾಡಿ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಹೆಬ್ಬಾರ)

ಇದೊಂದು ಪಾಷಾಣಪದ್ಯ. ನಿಕುಂಭಾಸುರನ ಸಂಹಾರಸಂದರ್ಭದ ನಿರೂಪಣೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಷಟ್ಪುರವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ನಿಕುಂಭಾಸುರನನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮಹಾಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ‘ಆತನು’ಎಂದರೆ ನಿಕುಂಭಾಸುರ ಎಂದರ್ಥ. ಅಸುರಾಧಿಪ ಎಂದರೆ ವೃಷಪರ್ವ. ಅವನ ತಮ್ಮನೇ ವಿಪ್ರಚಿತ್ತಿ ಎಂಬ ದನುಜ. ಅವನ ‘ಸುತ’ ಎಂದರೆ ಅಂಶಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಜನಿಸಿದವನೇ ಮಗಧದೇಶದ ಜರಾಸಂಧ. (ಪುರಾಣನಾಮಚೂಡಾಮಣಿ-ಪುಟ:231, ಭಾರತ- ಆದಿಪರ್ವ: 68) ಆ ಜರಾಸಂಧನೊಡನೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋತವನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. ಅವನಿಂದ ನಿಕುಂಭಾಸುರನು ಹತನಾದನು. ಇನ್ನು ರಾಹುಕೇತುಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಾತ್ ಸ್ವರ್ಭಾನುನಾಮಕ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಮುದ್ರಮಥನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಂದವನು ಮೋಹಿನಿರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀಹರಿ. ಅವನ ಅಭಿಜನರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಗುರುವೇ ಬೃಹಸ್ಪತಿ. ಅವನ ಅಯ್ಯ ಎಂದರೆ ಅಜ್ಜನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ. (ಅಂಗೀರಸನ ತಂದೆ). ಈ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ರಾಹುಕೇತುಗಳಿಗೆ ಗ್ರಹಗಳಾಗಿರುವ ಭಾಗ್ಯ ಬಂದಿದ್ದು (ಭಾಗವತ: 8-9-26). ಹೀಗೆ ಬದುಕಿದ ರಾಹುವಿನ ಒಡೆಯನೇ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ. (ಸಮುದ್ರಮಥನ ಬಲಿಯ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು.) ಅವನ ಅಯ್ಯನೇ (ವಿರೋಚನನ ತಂದೆ) ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಮಿತ್ರ ನಾರದಮುನಿ. ನಾರದನ ತಂದೆಯ ತಂದೆ (ಬ್ರಹ್ಮನ ಜನಕ) ನಾರಾಯಣ. ಅವನ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಸೂರ್ಯ. ಅವನ ಮಗನೇ ಯಮ. ಅಂತಹ ಯಮನಾಲಯಕ್ಕೆ ನಿಕುಂಭಾಸುರನು ಹೋದನು ಅರ್ಥಾತ್ ಮರಣಹೊಂದಿದನು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥ.

ಹೆಂಡತಿಯ ಲೀಲಾಕುಮಾರನ
 ಖಂಡಿಸಿದ ಪಟುಭಟನ ಭಾವನ
 ಹೆಂಡತಿಯ ಸೋದರನ ತಂದೆಯ ತಾಯ್ಗೆ ಕುಂಬಿಟ್ಟು |
 ಚಂಡಮತಿಯಂ ಪಡೆದು ಕವಿ ಹೈ-
 ತ್ಪುಂಡರೀಕವಿಕರ್ತವಾಲ್ಮಿಕಿ
 ಗಂಡಮುನಿಗೇರಗೀ ಪ್ರಬಂಧವ ಪೇಳ್ವೆನಿಂಬಿಟ್ಟು ||

(ಕೇತಕೀವಿಲಾಸ-ಜತ್ತಿ ಈಶ್ವರ ಭಾಗವತ)

ಇದೂ ಕೂಡ ನಾಂದೀಪದ್ಯ. “ಪಾರ್ವತಿಯ ಮಗನಾದ ಗಣಪತಿಯ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಶಿವನ ಭಾವನೆಂದರೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. (ಕೃಷ್ಣಾವತಾರದಲ್ಲಿ ಚಂಡಿಕೆಯು ಸಹೋದರಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಕಥೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ.) ಶ್ರೀಹರಿಯ ಹೆಂಡತಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಹಾಗೂ ಅವಳ ಸಹೋದರ ಚಂದ್ರ. ಅವನ ತಂದೆ ಅತ್ರಿಮುನಿ. ಅತ್ರಿಯ ತಾಯಿಯಾದ (ಅರ್ಧಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ) ಸರಸ್ವತಿಯ ವರಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಪಡೆದ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮುನಿಪುಂಗವನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ” ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅತಿಥಿಯನು ಪೆತ್ತವನ ತಾತನ
 ಸತಿಯನೊಯ್ದವನೊಯ್ದನನುಜನ
 ಪಿತನ ತುಡುಕಿದ ವೀರನಾಕ್ಷಣ ವೀರಬಾಹುಕನ |
 ಹತಿಗೆ ಕೋಪಿಸಿ ಶೈಮಿನಿಗೆ ತಾ
 ಪಥಪಿಡಿದು ಪೋಗಲೈ ಮಿಕ್ಕಿಹ
 ದಿಶಿಸುತರು ನಡೆದಸುರರಾಯಂಗೊರೆದರೀ ಹದನ ||

(ಕುಮಾರವಿಜಯ- ಮುದ್ದಣ)

ಇದು ಕಥಾಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ನಿರೂಪಣಾವಾಕ್ಯವಾಗಿ ಮೂಡಿದೆ. ಶೂರಪದ್ಮನ ಪುತ್ರನಾದ ಭಾನುಕೋಪನನ್ನು ವೀರಬಾಹುಕನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಿದ ಸಂದರ್ಭ. ಪದ್ಯದ ಅರ್ಥ: “ಅತಿಥಿ ಎಂಬವನ ತಂದೆಯೇ ಕುಶ. ಆ ಕುಶನ ತಂದೆ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. ಅವನ ಸತಿಯಾದ ಸೀತಾದೇವಿ ಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದವನು ರಾವಣಾಸುರ. ಅಂತಹ ರಾವಣನನ್ನು ಸೆಳೆದ ಪರಾಕ್ರಮಿಯೇ ವಾಲಿ. ಅವನ ತಮ್ಮನೇ ಸುಗ್ರೀವ. ಆ ಸುಗ್ರೀವನ ತಂದೆ ಸೂರ್ಯದೇವ. ಆ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಹೋದವನೇ ಭಾನುಕೋಪನೆಂಬ ಅಸುರ. ಆ ಭಾನುಕೋಪನು ವೀರಬಾಹುಕನ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿ ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಆ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಉಳಿದ ರಾಕ್ಷಸರು ಬಂದು ಶೂರಪದ್ಮಾಸುರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು” ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಲೈಕದಿ ಆವಾಸಗೈದನ
 ಬಲೈಯಿಂದಾಭರಣ ಧರಿಸಿದ
 ಸಾಲ್ಮೊಗದ ಮಹದೇವನರಸಿಯ ಪಿತನ ಪಕ್ಷವನು |
 ಪಲ್ಮೊರೆದು ತರಿದವನ ಸುತನಿಗೆ
 ನಲೈಯಿಂ ಸಾರಥಿಯ ಗೈದನ
 ಒಲೈಯಿಂದಲಿ ಪೇಳ್ವನೀ ಕಥೆ ಯಕ್ಷಗಾನದಲಿ ||

(ಜಾಂಬವತೀಕಲ್ಯಾಣ-ಹಲಸಿನಹಳ್ಳಿ ನರಸಿಂಹ ಶಾಸ್ತ್ರಿ)

ಈ ಭಾಮಿನಿಯೂ ಪ್ರಸಂಗಾರಂಭದ ನಾಂದೀಪದ್ಯ. “ಹುತ್ತದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ ಹಾವನ್ನು ಕುಂಡಲವಾಗಿ ಧರಿಸಿದವನು ಐದುಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಶಿವ. ಅಂತಹ ಮಹಾದೇವನ ರಾಣಿಯಾದವಳು ಪಾರ್ವತಿ. ಅವಳ ತಂದೆಯೇ ಹಿಮಾಲಯವೆಂಬ ಪರ್ವತರಾಜ. ಪರ್ವತರಾಜನ ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದವನು ದೇವೇಂದ್ರ. ಆ ಇಂದ್ರನ ಮಗನೇ ಅರ್ಜುನ. ಆ ಅರ್ಜುನನ ಸಾರಥಿಯಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಜಯವನ್ನು ತಂದಿತ್ತ ಸ್ವಾಮಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದು ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತರಿಸುತ್ತೇನೆ” ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ವಿನಂತಿ.

ವನಚಾರಿಯಾದವನ ಹೆಮ್ಮಗನ ಸೋದರನ
 ತನಯನಂ ಬಿಗಿದವನ ಬಾಗಿಲಂ ಕಾಯ್ದವನ
 ಮನೆಯನುಂ ನೆಗಹಿದನ ಸುತನ ಗೆಲಿದವನಗ್ರಜನ ಪೆಗಲೊಳಾಂತು ಕುಣಿವಾ
 ಘನಮಹಿಮನಯ್ಯನ ಕುಮಾರಕನ ಸೋದರನ
 ವನ ರಥದ ಸಾರಥಿಯ ಸೋದರಿಯ ಸಂಭವನ
 ತನುಜನನು ಚುಚ್ಚಿದನ ಕುಲದಂತಕನ ಪಿತಾಮಹ ಬ್ರಹ್ಮ ಶರಣು ಶರಣು ||
 (ಗದಾಪರ್ವ-ಅಜ್ಞಾತಕವಿ)

ಈ ವಾರ್ಧಕಷಟ್ಟದಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಂದನೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. “ವನಚಾರಿಯಾದವನು ಎಂದರೆ ಜಲಚರನಾದವನು ಅರ್ಥಾತ್ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿ. ಅವನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನೇ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ. ಅವನಿಗೆ ಸಹೋದರನೆಂದರೆ ಮನ್ಮಥ. ಮನ್ಮಥನ ಮಗನೇ ಅನಿರುದ್ಧ. ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನು ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದವನು ಬಾಣಾಸುರ. ಬಾಣನ ದ್ವಾರಪಾಲಕನಾಗಿದ್ದವನು ಶಿವ. ಆ ಪರಶಿವನ ಮನೆ ಎಂದರೆ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ. ಅದನ್ನು ಎತ್ತಿದವನು ರಾವಣ. ಆ ರಾವಣನ ಮಗನೇ ಇಂದ್ರಜಿತು. ನಿಕುಂಭಿಳಾಯಾಗದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಜಿತುವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನೇ ಲಕ್ಷ್ಮಣ. ಆ

ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಅಣ್ಣನಾದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನನ್ನು ಹೆಗಲಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಭಕ್ತಿಸೇವೆ ಮಾಡಿದವನು ಹನೂಮಂತ. ಅವನ ತಂದೆಯೇ ವಾಯುದೇವ. ಆ ವಾಯುವಿನ ಮಗನೇ ಭೀಮಸೇನ. ಭೀಮಸೇನನ ಸಹೋದರ ಅರ್ಜುನ. ಅವನ ರಥಕ್ಕೆ ಸಾರಥಿಯಾದವನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. ಅವನ ತಂಗಿಯಾದ ಸುಭದ್ರೆಯ ಮಗನೇ ಅಭಿಮನ್ಯು. ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಮಗನೇ ಪರೀಕ್ಷಿತ. ಆ ಪರೀಕ್ಷಿತನು ಸರ್ಪಭಯದಿಂದ ಭಾಗವತಕಥಾಶ್ರವಣ ಮಾಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ ಹಣ್ಣಿನೊಳಗೆ ಅವಿತು ಬಂದು ಪರೀಕ್ಷಿತನನ್ನು ಕಚ್ಚಿ ಸಾಯಿಸಿದವನು ತಕ್ಷಕನೆಂಬ ಸರ್ಪ. ಆ ಸರ್ಪಕುಲಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವಾಗಿ ಕಾಡಿದವನು ಗರುಡ. ಆ ಗರುಡನ ತಂದೆ ಕಶ್ಯಪಮುನಿ. ಅವನ ತಂದೆ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮ. ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ” ಎಂಬುದು ಕವಿಭಾವ.

ವನಚರಧ್ವಜನಣ್ಣಜನಪೌತ್ರರರಿಕೆಯೊಳ್

ವನದಿ ಜನಿಸಿದನ ಸಖನನ್ನಯದೊಳುದುಭವಿಸಿ

ವನಧಿಯಂಬರೆಯ ಕೌಮಾರಿಯಂ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ವನಧಿ ಸೇರುತ್ತ ಬಳಿಕಿ

ವನಚರೇಶನ ಮಿತ್ರನಿಂ ವಿಷಧಿ ಬಂಧಿಸುತ

ವನಧಿಭವಶೇಖರಾಪ್ತಾನುಜನ ಕುಲಸಹಿತ

ವನಜಭವಪೌತ್ರ ಮೊಮ್ಮಗನ ಪುರಕಟ್ಟಿದ ದೇವನಂ ಧ್ಯಾನಿಸುವೆನು॥

(ವೃತ್ತಾಸುರ ಕಾಳಗ-ಅದೃಪಾಡಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣಯ್ಯ)

ಇದು ಶ್ರೀರಾಮಸ್ತುತಿ. ವಾರ್ಧಕಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ‘ವನ’ವೆಂಬ ಪದದ ಆವೃತ್ತಿಯೂ ಇದೆ; ಪುರಾಣಪಾತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧಮಾಲೆಯೂ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ವರ್ಣಚಿತ್ರವೂ ಹೌದು; ಪಾರಿಹಾರಿಕೆಯೂ ಹೌದು. ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ: “ವನಚರಧ್ವಜ ಎಂದರೆ ಮತ್ಸ್ಯಕೇತನನಾದ ಮನ್ಮಥ. ಅವನ ಅಗ್ರಜನೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪೌತ್ರರು ಎಂದರೆ ಕಶ್ಯಪಪುತ್ರರಾದ ದೇವತೆಗಳು. ಆ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ, ಕಮಲದ ಗೆಲೆಯನಾದ ಸೂರ್ಯನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ, ಭೂದೇವಿಯ (ವನಧಿಯಂಬರೆ) ಮಗಳಾದ ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಿ ಸಮುದ್ರದ ತಡಿಗೆ ಬಂದು, ಸುಗ್ರೀವನ (ವನಚರೇಶ) ಮಿತ್ರನಾದ ನಳನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕಡಲಿಗೆ (ವಿಷಧಿ) ಸೇತುವೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ವನಧಿಭವನಾದ ಅರ್ಧಾತ್ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಶಿವನ, ಆಪ್ತಮಿತ್ರನಾದ ಕುಬೇರನ ತಮ್ಮನೆನಿಸಿದ ರಾವಣನನ್ನು ಪರಿವಾರಸಮೇತ ಯಮನ (ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗನಾದ ಮರೀಚಿಯ ಮಗ ಕಶ್ಯಪ, ಅವನ ಮಗ ಸೂರ್ಯ, ಅವನ ಮಗನೇ ಯಮ) ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತೇನೆ.”

ಒಂದ ಕದ್ದೊಯ್ದೊರಡನೆಯ ಘನ
 ಮಂದಿರದೊಳಿರಿಸಿದನ ಕೊಂದನ
 ಕಂದನಿಗೆ ಮೊಮ್ಮಗನ ಸುತನಾ ಮೂರರಧಿಪತಿಗೆ |
 ಚಿಂದದಿಂದುದಿಸಿದನ ಕುವರನ
 ತಂದೆಯರಸಿಗೆ ನಾಲ್ಕರಿಂದೊಗೆ
 ದಿಂದು ಐದರಲಯ್ಯವನೆ ಕೊಂದನು ತವಾತ್ಮಜನ ||

(ಗದಾಪರ್ವ- ಅಜ್ಞಾತಕವಿ)

ಇದು ಸಂಖ್ಯಾತವೂ ಹೌದು; ಪಾರಿಹಾರಿಕಿಯೂ ಹೌದು! ಇಲ್ಲಿ ಒಂದರಿಂದ ಐದರ ವರೆಗಿನ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಭೂಮಿ, ನೀರು, ಬೆಂಕಿ, ಗಾಳಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳೆಂಬ ಪಂಚಭೂತಗಳನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತವೆ. ಜೊತೆಗೆ ಭೀಮಸೇನನು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಂದನೆಂಬುದನ್ನು ಸಂಜಯನು ದೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವ ವಿಷಯದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಿದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಯೋಗಮಾಲಾವಿಧಾನದ ಬಳಕೆಯಿರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. “ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕದ್ದುಕೊಂಡೊಯ್ದು ಸಮುದ್ರದ ಒಳಗೆ ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟ ತಮಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಗನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮ ಅವನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ (ಮರೀಚಿಯ ಮಗ) ಕಶ್ಯಪನ ಪುತ್ರನೆನಿಸಿದವನು ಸೂರ್ಯ. ಅವನು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಅಧಿಪತಿ. ಅವನ ಮಗನಾದ ಯಮರಾಜನಿಗೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಮಗ. ಅವನ ತಂದೆಯಾದ ಪಾಂಡುವಿನ ಅರಸಿ ಕುಂತಿದೇವಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವನಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು ಭೀಮಸೇನ. ಅವನು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಕೌರವನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು (ಗದೆಯಿಂದ ಹೊಡೆದು) ಕೊಂದನು.”

ನೀರಮಳಲಿನ ಮಗನ ಮಗನ ಕ
 ಠೋರ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆದೆಯನೊಡ್ಡಿದ
 ಸಾರಥಿಯನೊಡೆಯೆಚ್ಚಿ ಬಲೈಯ ಮೆರೆವವನ ತಾಯ |
 ಕ್ಕೂರ ಶಾಪದಿ ತಲೆಯ ನೀಗಿದ
 ಧೀರನಣುಗನ ಸುತಗೆ ಮುನಿಪತಿ
 ವಾರಿಜಾಕ್ಷನ ನುತಿಸಿ ಮುಂಗಢೆಯುಸುರತೊಡಗಿದನು ||

(ವೃತ್ರಾಸುರ ಕಾಳಗ- ಅದ್ಯಪಾಡಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣಯ್ಯ)

ಭಾಗವತ ಪುರಾಣವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿತನಿಗೆ ಶುಕಮುನಿ ಹೇಳಲು ತೊಡಗುವ ರೀತಿಯಿದು. “ಭೂಮಿಯ ಮಗನಾದ ನರಕಾಸುರನ, ಪುತ್ರನಾದ ಭಗದತ್ತನ

ಕಠೋರವಾದ ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಎದೆಯೊಡ್ಡಿದ, ಸಾರಥಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಮೆರೆಸಿದ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯನ, ಮಾತೆಯಾದ ಗಂಗಾದೇವಿಯ ಕ್ರೂರಶಾಪದಿಂದಾಗಿ ತಲೆಯನ್ನೇ ತೆತ್ತ ಧೀರನಾದ ಅರ್ಜುನನ (ಬಬ್ರುವಾಹನ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ), ಮಗನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಪುತ್ರ ಪರೀಕ್ಷಿತನಿಗೆ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳತೊಡಗಿದನು.”

ಮಂಡೆಯೊಳು ಶರವಿಹನ ಗೃಹದೊಳು
ಹಿಂಡುಗೊಂಡಿರುವವನ ವೈರಿಯೊಳ್
ಖಂಡಮನವಿರುವವಳ ಸುತನಿಂ ಬಂಧಿಸಿಹನಿಂದ ।
ಭಂಡತನದಲಿ ಜೀವಗಳೆದ ಪ್ರ
ಚಂಡನಗ್ರಜೆ ಬಸುರಜಾತಳ
ಗಂಡನಯ್ಯನ ಸಖನ ಸಖಸುತಗೆರಗಿ ಕೈಮುಗಿವೆ ॥

(ರತ್ನಾವತೀಕಲ್ಯಾಣ- ಅರಬೈಲ ಮಂಜಯ್ಯ ಗಣಪತಿ ಶೇಣ್ಣಿ)

ಇದು ಪ್ರಸಂಗಾರಂಭದ ಗಣಪತಿಸ್ತುತಿ. “ಜಟಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಶಿವನ ಮನೆಯೆಂದರೆ ಕೈಲಾಸಶಿಖರ. ಆ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹಿಂಡುಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ವಾಸಿಸುವವನು ಗರುಡ. ಅವನ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಹಾವುಗಳ ಮೇಲೆ ಅತೀವ ಮಮತೆಯಿರುವವಳು ಸರ್ಪಮಾತೆಯಾದ ಕದ್ಮೂ. ಅವಳ ಮಗನಾದ ಹೆಬ್ಬಾವಿನಿಂದ (ನಹುಷನಿಗೆ ಒದಗಿದ ಶಾಪರೂಪ) ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದವನು ಭೀಮಸೇನ. ಅವನು ವಿರಾಟನಗರಿಯಲ್ಲಿ ಸೀರೆಯುಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೀಚಕನನ್ನು ಕೊಂದನು. ಆ ಕೀಚಕನ ಅಕ್ಕ ಸುದೇಷ್ಣಾದೇವಿ. ಅವಳ ಮಗಳೇ ಉತ್ತರ. ಉತ್ತರೆಯ ಗಂಡನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಅಜ್ಜನೇ ದೇವೇಂದ್ರ. ಆ ಇಂದ್ರನ ಗೆಲೆಯನೇ ಶ್ರೀಹರಿ. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಿತ್ರನಾದವನು ಶಿವ. ಅವನ ಸುಕುಮಾರ ಗಣಪತಿಗೆ ಶಿರಬಾಗಿ ವಂದಿಸುತ್ತೇನೆ”

ಅಂಬುಧಿಯನಾಳಿದರ್ ಗೌಡಗೆ
ಕುಂಭಕಾರನು ಜನಿಸಲಾತನ
ಅಂಗುಲಿಯೊಳ್ ಶಿರವೊಂದ ಕಡಿದನ ಬೇಡಿ ತಪದಿಂದ ।
ಅಂಬ ಪಡೆದನ ಪಿತನ ತನಯನ
ಅಂಬಿನಲಿ ಮಡುಹಿದದನ ವೈರಿಗೆ
ಲಿಂಗವಿತ್ತಿಹ ಶಂಭುಗೌಡನ ಸುತನ ಬಲಗೊಂಬೆ ॥

(ಉಷಾಪರಿಣಯ- ಅರಬೈಲ ಮಂಜಯ್ಯ ಗಣಪತಿ ಶೇಣ್ಣಿ)

ಇದೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಂಗಾರಂಭದ ಗಣಪತಿಸ್ತುತಿ. “ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಮಗನೇ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮ. ಅವನ ಒಂದು ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಚಿವುಟಿದವನೇ ರುದ್ರ. ಆ ಶಿವನನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಪಾಶುಪತವೆಂಬ ಶರವನ್ನು ಪಡೆದವನು ಅರ್ಜುನ. ಅವನ ತಂದೆಯೇ ದೇವೇಂದ್ರ. ಆ ಇಂದ್ರನ ಮಗನಾದ ವಾಲಿಯನ್ನು ಬಾಣದಿಂದ ವಧಿಸಿದವನು ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. ಶ್ರೀರಾಮನ ವೈರಿಯಾದ ರಾವಣನಿಗೆ ಆತ್ಮಲಿಂಗವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದವನು ಶಿವ. ಅವನ ಮಗನಾದ ಗಣಪತಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ.”

ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೂ, ಶಿವನನ್ನೂ ಗೌಡನೆಂದು ಕರೆದಿರುವುದು ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾಗಿದೆ. ‘ಗೌಡ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಗ್ರಾಮವೃದ್ಧ-ಗಾವುಂಡ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದೆ. ಊರಿನ ಹಿರಿಯನೆಂದು ಅದರ ಅರ್ಥ. ಲೋಕನಾಯಕರಾದ ಹರಿ-ಹರರಿಗೆ ಆಡುಭಾಷೆಯ ಈ ಹೆಸರು ಔಚಿತ್ಯ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ‘ಕುಂಭಕಾರ’ನೆಂಬ ಹೆಸರು! ಕುಂಭನಿಯೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಈ ಭೂಮಿಯೂ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಮಡಕೆಯೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನೂ ಕುಂಭಕಾರ! ಈ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷವಿದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ ಮೂರು ಮತ್ತು ಆರನೆಯ ಪಾದಗಳ ಪ್ರಾಸಾಕ್ಷರಗಳು ಉಳಿದ ಪಾದಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು!

ಚೂತಬಾಣನ ಮಾತೆಯನುಜನ

ತಾತನಾತನ ಮಧುರಮಾನಸ

ಜಾತನಾ ಮೊಮ್ಮಗನ ಮನಸನು ಸೆಳೆದ ಷೋಡಶಿಯ |

ಖ್ಯಾತಪಿತ ಸುತ ಸುತನ ಯುದ್ಧದಿ

ಖಾತಿಯಿಂದಲಿ ಕೊಂದು ಮೆರೆದನ

ಮಾತುಳನ ಸುತ ಕಬ್ಬಿನಾಲೆಯ ಕೃಷ್ಣ ಸಲಹಯ್ಯ ||

(ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ಕ್ಷೇತ್ರಮಹಾತ್ಮೆ-ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ)

ಇದೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಂಗಾರಂಭದ ಸ್ತುತಿ. ಇದರ ಅರ್ಥ: “ಚೂತಬಾಣ ಎಂದರೆ ಮನ್ಮಥ. ಅವನ ತಾಯಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ತಮ್ಮನೇ ಚಂದ್ರ. ಅವನ ತಂದೆ ಅತ್ರಿಮುನಿ. ಅತ್ರಿಯ ಮಾನಸಪುತ್ರನಾದ ವಸಿಷ್ಠನ ಮೊಮ್ಮಗನೆಂದರೆ ಪರಾಶರ. (ಶಕ್ತಿಯ ಮಗ). ಪರಾಶರಮುನಿಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆದವಳೇ ಮತ್ಸ್ಯಗಂಧಿ. ಅವಳ ತಂದೆ ಉಪರಿಚರವಸು. ಅವನ ಮಗನಾದ ಬೃಹದ್ರಥನ ಮಗನೇ ಜರಾಸಂಧ. ಅವನನ್ನು ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಂದವನು ಭೀಮಸೇನ. ಆ ಭೀಮಸೇನನ ಸೋದರಮಾವ (ತಾಯಿ ಕುಂತಿಯ

ಅಣ್ಣ) ನಾದ ವಸುದೇವನ ಮಗನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಕಾಪಾಡು” ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

ಇಂತಹ ವಾವೆಯ ಮಾಲೆಗಳಿಂದ ಈ ಪದ್ಯಗಳು ಚೇತೋಹಾರಿ ಯಾಗಿವೆ. ಹಲವಾರು ಪೌರಾಣಿಕ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಈ ಚಮತ್ಕಾರಪದ್ಯಗಳು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಉದ್ದೇಶವನ್ನೂ ಹೊಂದಿವೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಅಧ್ಯಾಯ: 9

ಗರ್ಭಕವಿತೆ

ಒಂದು ದೀರ್ಘಪದ್ಯದೊಳಗೆ ಒಂದೋ ಹಲವೋ ಕಿರಿದಾದ ಪದ್ಯಗಳು ಅಡಗಿಕುಳಿತ ಕವಿತ್ವಕ್ಕೆ 'ಗರ್ಭಕವಿತೆ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಬಗೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಲಾಕ್ಷಣಿಕರಾಗಲೀ ಕನ್ನಡದ ಅಲಂಕಾರಿಕರಾಗಲೀ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ತೆಲುಗುಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದಕ್ಕೆ ಹಲವು ಲಕ್ಷ್ಯಪದ್ಯಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಇಂತಹ ಗರ್ಭಕವಿತೆಗಳು ಬಂಧಚಿತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಳವಡುವಂತೆ ರಚನೆಗೊಂಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರರಾಜನ 'ಮದನತಿಲಕ'ದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಉಳಿದಂತೆ ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶನ 'ರಾಘವಾಂಕ ಚಾರಿತ್ರ', ವೆಂಕಟರಮಣಯ್ಯನವರ 'ಗಯೋಪಾಖ್ಯಾನ' ಮುಂತಾದ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಕವಿತೆಯ ಕೆಲವು ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಯಕ್ಷಗಾನಕವಿಗಳ ಲಕ್ಷ್ಯ ಈ ಕಡೆಗೆ ಏಕೆ ಹರಿಯಲಿಲ್ಲವೋ ತಿಳಿಯದು. ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಒಂದೆರಡು ರಚನೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗಮನಿಸ ಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಪರಶಿವ ಶಂಭುಶೂಲಿ ಗಿರಿಜಾಧವ ಪಾಲಯಮಾಂ ಪಿನಾಕಿ ಶಂ
ಕರ ಮಧುರಂ ಗಿರೀಶ ಮೃಡ ಹೇ ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ ಚಂದ್ರಶೇಖರಂ
ಹರ ಭವ ಮಂಜುನಾಥ ಲಯತಾಂಡವನಾಟ್ಟ ಮನೋಹರಂ ದಿಗಂ
ಬರ ವರದಂ ತವಾಬ್ಜಪದಕರ್ಪಿಪೆ 'ಚಂಪಕಮಾಲೆ ಕಂದಮಂ' ||

(ಶಿವಸಂಧಾನ- ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ)

ಇದೊಂದು 'ಚಂಪಕಮಾಲಾವೃತ್ತ'ದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಶಿವಸ್ತುತಿ. ಪದ್ಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ 'ಚಂಪಕಮಾಲೆ ಕಂದಮಂ' ಅರ್ಪಿಸಿದ ಸೂಚನೆಯಿದೆ. ಇದರ ಅರ್ಥ ಚಂಪಕಮಾಲಾವೃತ್ತದೊಳಗೆ 'ಕಂದಪದ್ಯ'ವೂ ಇದೆ ಎಂದು! ಆ ಕಂದಪದ್ಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಪ್ರಥಮಕೃತಿ ನೋಡಬಹುದು.

ಶಿವಶಂಭು ಶೂಲಿ ಗಿರಿಜಾ
 ಧವ ಪಾಲಯಮಾಂ ಪಿನಾಕಿ ಶಂಕರ ಮಧುರಂ |
 ಭವ ಮಂಜುನಾಥ ಲಯತಾಂ
 ಡವನಾಟ್ಟಿ ಮನೋಹರಂ ದಿಗಂಬರ ವರದಂ ||

ಒಂದೇ ಕಂದಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಂದಪದ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದೂ ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯ ಗರ್ಭಕವಿತೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪದ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು :
 ನಮಿಪೆಂ ಸುರವರಸನ್ನುತ
 ಸುಮನೋಹರ ಶಂಕರಸುತ ಪಾಲಿಸು ವರಮಂ |
 ಸುಮುಖಂ ದುರಿತಭಯಂಕರ
 ಶಮನಂ ಗಿರಿಜಾನನ ಕಮಲೋದಯ ಕಿರಣಂ ||
 (ವೃಷಾಲೀವಿವಾಹ- ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ)

ಈ ಮೇಲಿನ ಕಂದಪದ್ಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಂದಪದ್ಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಂಯೋಜಿಸಬಹುದು.
 ಸುರವರಸನ್ನುತ ಸುಮನೋ
 ಹರ ಶಂಕರಸುತ ಪಾಲಿಸು ವರಮಂ ಸುಮುಖಂ |
 ದುರಿತಭಯಂಕರಶಮನಂ
 ಗಿರಿಜಾನನ ಕಮಲೋದಯ ಕಿರಣಂ ನಮಿಪೆಂ ||

ಒಂದು ಪದ್ಯದೊಳಗೆ ಪ್ರಾಸಾಕ್ಷರದ ಬಾಹುಳ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ, ಅಂತಹ ಅನೇಕ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಮೂಡುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಆದರೆ ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ.
 ಮಂಗಳಗೀತವ ಪಾಡಿರೆ ಬೇಗ ತ್ರಿ
 ಭಂಗದಿ ಕೊಳಲೂದುವ ಶ್ರೀರಂಗಗೆ
 ಗಂಗೆಯನುಂಗುಟದೊಳು ಪಡೆದಂಗಜನಯ್ಯ ಮುಕುಂದನಿಗೆ |
 ಶೃಂಗಾರದ ಸ್ವರಸಂಗೀತದಿ ಶುಭ
 ಮಂಗಳದಾರತಿ ಬೆಳಗುತಲೀ ಬೆಳ
 ದಿಂಗಳಿನಂಗಳದಲಿ ನಲಿದಾಡಿ ಸುಮಂಗಲೆಯರು ಸೊಗದಿ ||
 (ವೃಷಾಲೀವಿವಾಹ- ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ)

ಇದು 'ಪರಿವರ್ಧಿನಿ ಷಟ್ಪದಿ'. ಇದರ ಒಡಲೊಳಗೆ ಹುದುಗಿರುವ 'ಶರಷಟ್ಪದಿ' ಹೀಗಿದೆ:

ರಂಗಗೆ ಗಂಗೆಯ
ನುಂಗುಟದೊಳು ಪಡೆ
ದಂಗಜನಯ್ಯ ಮುಕುಂದನಿಗೆ ।
ಶೃಂಗಾರದ ಸ್ವರ
ಸಂಗೀತದಿ ಶುಭ
ಮಂಗಳದಾರತಿ ಬೆಳಗುತಲೀ ॥
ಇದೇ ರೀತಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಉದಾಹರಣೆ:

ವಾರ್ಧಕ ಷಟ್ಪದಿ :

ಸತತ ಸಾಹಿತ್ಯಸಂಶೋಧನಾರಾಧನೆಯ
ವ್ರತದಿ ಮುಳುಗುತ ಯಕ್ಷಗಾನದೊಳ್ ಶತಕಾರ್ಧ
ಕೃತಿಗಳಂಕಿತ ಗೈದು ಶ್ರೀಸರಸ್ವತಿಕಲಾಮಾತೆಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದೆನು ।
ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಕಾಶದಿಂ ಮತಿಗೆ ಮಂಗಳತೋರೆ
ನುತ ನಿನ್ನ ಬೇಡುವೆ ಕಟೀಲೇಶ್ವರೀದೇವಿ
ಶ್ರುತಿರಾಗ ತಾಳ ಭಂದೋಗತಿಸ್ತುತಿಯಲಂಕೃತಿಗಳಂ ಪೂಜಿಸುವೆನು॥
(ಉತ್ತರಾವಿವಾಹ- ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ)

ಇದರ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ 'ಕುಸುಮ ಷಟ್ಪದಿ' ಹೀಗಿದೆ:

ಶತಕಾರ್ಧಕೃತಿಗಳಂ
ಕಿತ ಗೈದು ಶ್ರೀಸರ
ಸ್ವತಿಕಲಾಮಾತೆಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದೆನು ।
ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಕಾಶದಿಂ
ಮತಿಗೆ ಮಂಗಳತೋರೆ
ನುತ ನಿನ್ನ ಬೇಡುವೆ ಕಟೀಲೇಶ್ವರೀ ॥

'ಗರ್ಭಕವಿತೆ'ಯ ರಚನೆ ಅತ್ಯಂತ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದುದು. ಭಂದೋಭಿಜ್ಞತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇಂತಹ ರಚನೆಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಭಂದಸ್ಸಿನ ಅಭ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧಿಕಕ್ರೀಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಬಳಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ : 10

ಉಭಯಸಮಾನ ಬಂಧ

ಒಂದೇ ಪದ್ಯವು ಎರಡು ವಿಭಿನ್ನ ರೀತಿಯ ಛಂದೋಬಂಧಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು 'ಉಭಯಸಮಾನಬಂಧ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ವಿಶೇಷತೆಯುಳ್ಳ ಮಾತ್ರಾಗತಿ ಮತ್ತು ಅಂಶಲಯದ ಪದ್ಯಗಳು ಕಂದ-ಸಾಂಗತ್ಯ, ಕಂದ-ಛಂದೋವತಂಸ, ಶರಷಟ್ಪದಿ-ಸಾಂಗತ್ಯ, ಸಾಂಗತ್ಯ-ಕಾಂಭೋದಿ ರುಂಪೆ, ಮಾರವಿ ಏಕ-ಭೈರವಿ ಏಕ, ಆದಿವರಾಹ-ಛಂದೋವತಂಸ ಮುಂತಾದ ವಿಭಿನ್ನ ವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಮಾತ್ರಾಗತಿ ಮತ್ತು ಅಂಶಗತಿ ಎರಡೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಇಂತಹ ವಿನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಹೆಣೆಯುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಕ್ಲಿಷ್ಟಕರ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈಗ ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ಉಭಯಸಮಾನ ಛಂದೋಬಂಧಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸೋಣ.

ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತ ಮತ್ತು ಕೇದಾರಗೌಳ-ಅಷ್ಟ :

ರಾಮಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೇವಿತಂ ಜನಕಜಾ | ಪ್ರೇಮೋಕ್ತಿ ಸಂಪ್ರೇರಿತಂ |
ತಂ ಮಾರೀಚಿ ಮೃಗಾನುಧಾವನಚಣಂ | ಭಾಮಾವಿಯೋಗಾಸ್ವದಂ |
ಸೋಮಾಸ್ಯಾತ್ಮವಧೂವಿಮಾರ್ಗಣ ಪರಂ | ಪ್ರಾಚ್ಯರ್ಕಟೇಶಾರ್ಚಿತಂ |
ಶ್ರೀಮದ್ವಾಲಿ ವಿಮುಕ್ತಿದಾನಚತುರಂ | ಕಾಮಾಭಮೀಶಂ ಭಜೇ ||

(ಪಂಚವಟಿ- ಪಾರ್ತಿಪುಬ್ಬ)

ಇದು ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ರಚಿಸಿದ ಉಭಯಸಮಾನ ಬಂಧವಲ್ಲ. ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತದಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿ ಸ್ಫುರಿಸುವ ಯಕ್ಷಗಾನದ 'ಕೇದಾರಗೌಳ-ಅಷ್ಟ'ವೆಂಬ ಛಂದೋಬಂಧ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಂತರಪಾಸವನ್ನು ತಂದಿರುವುದಷ್ಟೇ ವಿಶೇಷತೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪಾದಾದಿಯ ಎರಡು ಗುರುಗಳನ್ನು 'ಬ್ರಹ್ಮಗಣ'ವೆಂದು ಪರಿಭಾವಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಮಾತ್ರ ಅದರ ಮುಂದೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಷ್ಟುಗಣಗಳು ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ರುದ್ರಗಣ ಮೂಡಿನಂತಂತೆ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯ. (ಆದಿಯ ಬ್ರಹ್ಮಗಣ ಪಿರಿಯಕ್ಕರದಲ್ಲಿ ಇರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.)

ಸ್ಥಗರಾವೃತ್ತ ಮತ್ತು ಸಾಂಗತ್ಯ

ಬಂದಾ ರತ್ನಾಜಿ ಸಾನಂದದಿ ಜನಕನೊಳೊಂದೀಸು ನಾ ಕಾಡಸುತ್ತೀ
 ಸೌಂದರ್ಯಾಸ್ವಾದಗೈಯುತ್ತೆ ಕುಸುಮಗಳ ಹೊಂದುತ್ತ ಕೊಂಡೈದಿ ಬರ್ಪೇ
 ಎಂದಾ ಹೇಮಾಂಗಿಯನ್ನೆತ್ತಿ ಮಗಳೆ ವನಮಂದಾರ ಸೂರ್ಪಿ ಗಂಧಂ
 ಪೊಂದಿಪೀ ಕನ್ನೆಗಾ ಪೂವೆ ಎನುತ ನಡೆಯೆಂದಾಕೆಯಂ ಬೀಳುಗೊಟ್ಟಂ ||
 (ದೀಕ್ಷಾಕಂಕಣ- ಎನ್.ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ವೃತ್ತದ ಪಾದಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸವನ್ನು ತಂದುದರಿಂದಾಗಿ ಅದರ
 ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ಎರಡು ಸಾಂಗತ್ಯಗಳು ಈ ಕೆಳಕಂಡಂತೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿವೆ.

ಬಂದಾ ರತ್ನಾಜಿ ಸಾನಂದದಿ ಜನಕನೊ
 ಳೊಂದೀಸು ನಾ ಕಾಡಸುತ್ತೀ |
 ಸೌಂದರ್ಯಾಸ್ವಾದಗೈಯುತ್ತೆ ಕುಸುಮಗಳ
 ಹೊಂದುತ್ತ ಕೊಂಡೈದಿ ಬರ್ಪೇ ||
 ಎಂದಾ ಹೇಮಾಂಗಿಯನ್ನೆತ್ತಿ ಮಗಳೆ ವನ
 ಮಂದಾರ ಸೂರ್ಪಿ ಗಂಧಂ |
 ಪೊಂದಿಪೀ ಕನ್ನೆಗಾ ಪೂವೆ ಎನುತ ನಡೆ
 ಯೆಂದಾಕೆಯಂ ಬೀಳುಗೊಟ್ಟಂ ||

ಉದ್ದಂಡಷಟ್ಟದಿ ಮತ್ತು ವಾರ್ಧಕ ಷಟ್ಟದಿ :

ಇನ್ನೀ ಮರುಕವನಾ ತೊಡವಂತೆಸಗುವೆ ಕೇಳ್
 ನಿನ್ನಯ ಮನದ ಬಯಕೆಯನ್ನೀಯುವಮಲತರ
 ಜನ್ಮಗಳಿಹುದು ಚೈತನ್ಯಗಳ ನಿಜದ ಮೂರುತಿಯೊಂದ ಪಡೆವೆ ನೀನು|
 ಚೆನ್ನಹುದಿದರ ಫಲಂ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ವರುಷದ ಗಡು
 ಪೂರ್ಣೆಂದುಮುಖಿ ಪುರೋಹಿತೆಯೋರ್ವಳೊಡನಿದಂ
 ನಿರ್ಣೈಸಿ ತಳೆದೆ ದೀಕ್ಷೆಯ ನಿನ್ನ ಪರಕೆಯೊಂದಿರೆ ಮುಂಬರಿಯುವೆನೆನಲು ||
 (ದೀಕ್ಷಾಕಂಕಣ- ಎನ್. ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ)

ಇದು ಪಂಚಮಾತ್ರಾಘಟಿತವಾದ ಸಹಜ ವಾರ್ಧಕ ಷಟ್ಟದಿಯಾಗಿದೆ. ಆದರೆ
 4.6.4.6 ಮಾತ್ರಗಳು ಬರುವಂತೆ ಗಣಸಂಯೋಜನೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದ್ದಂಡ
 ಷಟ್ಟದಿಯೂ ಹೌದು!

ಕಂದ ಮತ್ತು ಭಂದೋವತಂಸ :

ನಂದಿನಿಯಳ ಮುನಿವರ ಬಲ
 ವಂದುಂ ವಂದಿಸಿ ವಿನಯದಿ ಧರೆಗಿಳಿತಂದುಂ ।
 ಮಂದಿಯ ಸಲಹುವ ಮನವಿರಿ
 ಸೆಂದುಂ ಸಂದೆಗ ತೊರೆಯೆನೆ ಖಾತಿಯೊಳಂದುಂ ॥ (ಕಂದಪದ್ಯ)
 ನಂದಿನಿಯಳ ಮುನಿವರ ಬಲವಂದುಂ
 ವಂದಿಸಿ ವಿನಯದಿ ಧರೆಗಿಳಿತಂದುಂ ।
 ಮಂದಿಯ ಸಲಹುವ ಮನವಿರಿಸೆಂದುಂ
 ಸಂದೆಗ ತೊರೆಯೆನೆ ಖಾತಿಯೊಳಂದುಂ ॥ (ಭಂದೋವತಂಸ)
 (ಕಟೀಲು ಕ್ಷೇತ್ರಮಹಾತ್ಮೆ- ಎನ್. ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ)

ಇನಿಯನ ಮನದಲಿ ನೆನೆಯುತ
 ದಣಿದಳ್ ವನಿತೆಯಳೊರಗುತ ಕನಸಿನ ಜಗದೊಳ್ ।
 ಮನವಿಹಗವನಡರುತಲರೆ
 ಚಣದೊಳ್ ಅನಿಮಿಷರೆರೆಯನ ಸಭೆಯೊಳಸರಿದಳ್ ॥ (ಕಂದಪದ್ಯ)
 ಇನಿಯನ ಮನದಲಿ ನೆನೆಯುತ ದಣಿದಳ್
 ವನಿತೆಯಳೊರಗುತ ಕನಸಿನ ಜಗದೊಳ್ ।
 ಮನವಿಹಗವನಡರುತಲರೆ ಚಣದೊಳ್
 ಅನಿಮಿಷರೆರೆಯನ ಸಭೆಯೊಳಸರಿದಳ್ ॥ (ಭಂದೋವತಂಸ)
 (ದೀಕ್ಷಾಕಂಕಣ- ಎನ್. ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ)

ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪಿನಿಂದ ವಿಂಗಡಿಸಿದರೆ 'ಮಣಿಗಣನಿಕರ' ವೆಂಬ ವರ್ಣವೃತ್ತವೂ ಸಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಂದ ಮತ್ತು ಸಾಂಗತ್ಯ:

ಸರಸತಿದೇವಿಯ ವೀಣೆಯ
 ಸರಮಂ ಕೇಳ್ದರಿಗೆ ಲೋಕದಿ ಸದಾಸೌಖ್ಯಂ ।
 ಪರಮಪದೋನ್ನತ ವಿದ್ಯೆಯ
 ವರದಿಂದುದ್ಧರಿಪಳೆಂಬುದು ಮಹಾಸತ್ಯಂ ॥ (ಕಂದಪದ್ಯ)
 ಸರಸತಿದೇವಿಯ ವೀಣೆಯ ಸರಮಂ ಕೇ
 ಳ್ದರಿಗೆ ಲೋಕದಿ ಸದಾಸೌಖ್ಯಂ ।

ಪರಮಪದೋನ್ನತ ವಿದ್ಯೆಯ ವರದಿಂದು
 ದ್ಧರಿಪಳೆಂಬುದು ಮಹಾಸತ್ಯಂ || (ಸಾಂಗತ್ಯ)
 (ವಾದಿರಾಜಚರಿತೆ- ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ)

ಬಿಡು ಭಯ ಕಾಮಿನಿ ನಿನ್ನನು
 ಪಡೆದಾತಂಗೊಡನೆ ಸಂಗತಿಯನೆಲ್ಲವ ನಾಂ |
 ನುಡಿದೊಡಬಡಿಸುವೆ ವಾರದ
 ಗಡುವಿ ಕೈವಿಡಿಯಲೈತಹೆನು ತಾನೆಂದಂ || (ಕಂದಪದ್ಯ)
 ಬಿಡು ಭಯ ಕಾಮಿನಿ ನಿನ್ನನು ಪಡೆದಾತಂ
 ಗೊಡನೆ ಸಂಗತಿಯನೆಲ್ಲವ ನಾಂ |
 ನುಡಿದೊಡಬಡಿಸುವೆ ವಾರದ ಗಡುವಿ ಕೈ
 ವಿಡಿಯಲೈತಹೆನು ತಾನೆಂದಂ || (ಸಾಂಗತ್ಯ)
 (ದೀಕ್ಷಾಕಂಕಣ- ಎನ್.ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ)

ಚದುರನು ಮೋಹವ ಬಿತ್ತಿದ
 ನದು ಸಂದೋಹದೊಳು ಮಿಂಚಿದುದು ಮೈಮರೆಸಲ್ |
 ವಿಧವಿಧದೊರಸೆಯೊಳೊರೆಸಿದ
 ಮೆದುಳಂ ಲೋಕದಲಿ ಭೋಗವೆ ಸುಖೋದ್ದೀಪಂ || (ಕಂದಪದ್ಯ)

ಚದುರನು ಮೋಹವ ಬಿತ್ತಿದನದು ಸಂದೋ
 ಹದೊಳು ಮಿಂಚಿದುದು ಮೈಮರೆಸಲ್ |
 ವಿಧವಿಧದೊರಸೆಯೊಳೊರೆಸಿದ ಮೆದುಳಂ ಲೋ
 ಕದಲಿ ಭೋಗವೆ ಸುಖೋದ್ದೀಪಂ || (ಸಾಂಗತ್ಯ)
 (ಶುಕ್ರಸಂಜೀವಿನೀ- ಡಿ.ಎಸ್.ಶ್ರೀಧರ)

ಗಜಮುಖದೇವನೆ ನಿನ್ನಯ
 ನಿಜಪಾದಾಂಬುಜವ ಪಾಡುತಲಿ ನಾನಿರ್ಪೆಂ |
 ರಜತಗಿರೀಶನ ಪುತ್ರನೆ
 ಕುಜವಿಘ್ನವಜವ ನೀಗೆನುತ ಬಿನ್ನೈಪೆಂ || (ಕಂದಪದ್ಯ)
 ಗಜಮುಖದೇವನೆ ನಿನ್ನಯ ನಿಜಪಾದಾಂ
 ಬುಜವ ಪಾಡುತಲಿ ನಾನಿರ್ಪೆಂ |

ರಜತಗಿರೀಶನ ಪುತ್ರನೆ ಕುಜವಿಘ್ನ

ವ್ರಜವ ನೀಗೆನುತ ಬಿನ್ನೈಪೆಂ || (ಸಾಂಗತ್ಯ)

(ಉತ್ತರಾವಿವಾಹ- ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ)

ಸರಸಿಯೆ ಬಾಂದಲವಾದುದು

ಭರದಿಂದಂ ನೆರೆದು ಚಿಂಗದಿರ ಸಂದೋಹಂ |

ಸುರುಚಿರದುದಯದಿ ಹೊಳೆಯುತ

ಮೆರೆದಿಂತೀ ತೆರದಿ ಹೂ ಬೆಡಗನಾಂತಿದುಂ || (ಕಂದಪದ್ಯ)

ಸರಸಿಯೆ ಬಾಂದಲವಾದುದು ಭರದಿಂದಂ

ನೆರೆದು ಚಿಂಗದಿರ ಸಂದೋಹಂ|

ಸುರುಚಿರದುದಯದಿ ಹೊಳೆಯುತಮೆರೆದಿಂತೀ

ತೆರದಿ ಹೂ ಬೆಡಗನಾಂತಿದುಂ || (ಸಾಂಗತ್ಯ)

(ಸಮರ ಸೌಗಂಧಿಕೆ- ಗಣೇಶ ಕೊಲೆಕಾಡಿ)

ಶರಷಟ್ಟದಿ ಮತ್ತು ಸಾಂಗತ್ಯ:

ತಂದೆಯ ಬಳಿ ತವ

ನಂದನೆಯಳ ಕೊಡು

ಹೊಂದಿಸಿ ಕನ್ಯಾದಾನದೊಳು |

ಎಂದೊಡಬಡಿಪುದು

ಚಿಂದದೊಳೆಲೆ ನೃಪ

ನಂದನೆಯೆನೆ ರತ್ನಾಜಿಯೊಳು || (ಶರಷಟ್ಟದಿ)

ತಂದೆಯ ಬಳಿ ತವ ನಂದನೆಯಳ ಕೊಡು

ಹೊಂದಿಸಿ ಕನ್ಯಾದಾನದೊಳು |

ಎಂದೊಡಬಡಿಪುದು ಚಿಂದದೊಳೆಲೆ ನೃಪ

ನಂದನೆಯೆನೆ ರತ್ನಾಜಿಯೊಳು || (ಸಾಂಗತ್ಯ)

(ದೀಕ್ಷಾಕಂಕಣ- ಎನ್.ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ)

ಸಾಂಗತ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾಂಭೋದಿ ಝಂಪೆ :

ಹರಸುತ್ತಲಿಂತೆಂದ ಶುಭವಾಗಲೈ ಕಂದ

ಪರಿಕಿಸಲ್ ದೈತ್ಯೇಂದ್ರ ನೀನು

ಪರಮಭಾಗವತನಂತಿರುವುದೀ ಹೊರವೇಷ

ವರಿಯೆ ನೀನಾರು ಪೇಳೆಂದ ||

(ಶುಕ್ರಸಂಜೀವಿನೀ- ಡಿ.ಎಸ್.ಶ್ರೀಧರ)

ಕಂದ ಮತ್ತು ಕೇದಾರಗೌಳ ಅಷ್ಟ :

ನಾನಾ ರೂಪಾಂತ್ಯತಂ

ದೇನನು ಗೈದೀಗ ಕೇಣಿಸುತ್ತಿದೆ ವಿಧಿಯಾಂ |

ಜಾಣಿಂ ಗೆಲ್ಲೆಂ ದೇವಾ

ಧೀನನು ನಾನಾದೇನೇನ ಗೈದರೊ ದನುಜರ್ || (ಕಂದಪದ್ಯ)

ನಾನಾ ರೂಪಾಂತ್ಯತಂದೇನನು ಗೈದೀಗ

ಕೇಣಿಸುತ್ತಿದೆ ವಿಧಿಯಾಂ |

ಜಾಣಿಂ ಗೆಲ್ಲೆಂ ದೇವಾಧೀನನು ನಾನಾದೇ

ನೇನ ಗೈದರೊ ದನುಜರ್ || (ಕೇದಾರಗೌಳ-ಅಷ್ಟ)

(ಶುಕ್ರಸಂಜೀವಿನೀ- ಡಿ.ಎಸ್.ಶ್ರೀಧರ)

ಇನಿತೆಂದಾದರದಿಂದಂ

ಧನಪತಿ ಸುಮವಿತ್ತು ಮನದ ಮಾತನು ನುಡಿಯಲ್ |

ಜನಪಾಲಾತ್ಮಜ ಭೀಮಂ

ವಿನಯದಿ ಪೊಡಮಟ್ಟು ಗುಣದಿ ಶೋಭಿಸಿ ಪೊರಟಂ || (ಕಂದಪದ್ಯ)

ಇನಿತೆಂದಾದರದಿಂದಂ ಧನಪತಿ ಸುಮವಿತ್ತು

ಮನದ ಮಾತನು ನುಡಿಯಲ್ |

ಜನಪಾಲಾತ್ಮಜ ಭೀಮಂ ವಿನಯದಿ ಪೊಡಮಟ್ಟು

ಗುಣದಿ ಶೋಭಿಸಿ ಪೊರಟಂ || (ಕೇದಾರಗೌಳ- ಅಷ್ಟ)

(ಸಮರ ಸೌಗಂಧಿಕೆ- ಗಣೇಶ ಕೊಲೆಕಾಡಿ)

ಮಾರವಿ ಏಕ ಮತ್ತು ಭೈರವಿ ಏಕ :

ಬಿಡು ಶೋಕವ ಸುರರೊಡೆಯಾ ಸ್ವರದೆಡೆ

ಧಡಿಗರು ಬರೆ ಪಡೆಯಾ |

ಕೆಡಹುತ ಖಳರನು ತಡೆದೂ ಶಿರ ಕಡಿ

ದಡಿಗಿಡುವೆನು ಕೆಡೆದೂ || (ಮಾರವಿ-ಏಕ)

ಬಿಡು ಶೋಕವ ಸುರರೊಡೆಯಾ | ಸ್ವರ

ದೆಡೆ ಧಡಿಗರು ಬರೆ ಪಡೆಯಾ ||

ಕೆಡಹುತ ಖಿಳರನು ತಡೆದೂ | ಶಿರ

ಕಡಿವಡಿಗಿಡುವೆನು ಕೆಡೆದೂ || (ಭೈರವಿ-ಏಕ)

(ಕಟೀಲು ಕ್ಷೇತ್ರಮಹಾತ್ಮೆ- ಎನ್.ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ)

ಕೇದಾರಗೌಳ ಝಂಪೆ ಮತ್ತು ಕೇದಾರಗೌಳ ಅಷ್ಟ :

ಅರಿತೆನಾ ಕರುಳ ಕರೆಯ | ಕಾಂತೆ ಹೊಣೆ

ಗುರುತರವು ಮುಗುದೆ ಸುತೆಯ ||

ಪೊರೆವೆನೌ ತೆರಳು ದಿವಿಗೆ | ಚಿಂತೆ ಬಿಡು

ಸುರಸಿರಿಯ ನೆನಪಿದೆನಗೆ || (ಕೇದಾರಗೌಳ-ಝಂಪೆ)

ಅರಿತೆನಾ ಕರುಳ ಕರೆಯ ಕಾಂತೆ ಹೊಣೆಗುರು

ತರವು ಮುಗುದೆ ಸುತೆಯ

ಪೊರೆವೆನೌ ತೆರಳು ದಿವಿಗೆ ಚಿಂತೆ ಬಿಡುಸುರ

ಸಿರಿಯ ನೆನಪಿದೆನಗೆ || (ಕೇದಾರಗೌಳ-ಅಷ್ಟ)

(ಶುಕ್ರಸಂಜೀವಿನೀ- ಡಿ.ಎಸ್.ಶ್ರೀಧರ)

ಮಾರವಿ ಏಕ ಮತ್ತು ಕೇದಾರಗೌಳ ಅಷ್ಟ :

ದಾನವವೀರರೆ ಮಾನವೆ ಕುಡಿತ್ತವು

ಕ್ಷೀಣಿಸಿ ಕಾಯವನು |

ಮಾನಸಲೋಕವ ತಾನುರಿಸುತ್ತಲಿ

ಪ್ರಾಣವ ಸೆಳೆಯುವುದು || (ಮಾರವಿ-ಏಕ)

(ಶುಕ್ರಸಂಜೀವಿನೀ- ಡಿ.ಎಸ್.ಶ್ರೀಧರ)

ಇಲ್ಲಿರುವ ಚತುರ್ಮಾತ್ರಾಗಣಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುಗಣಗಳೆಂದು ಬಗೆದಾಗ 'ಕೇದಾರಗೌಳ-ಅಷ್ಟ' ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಾಂಗತ್ಯ ಮತ್ತು ಆರ್ಯಾಸವಾಯಿ :

ಮುಂದರಿದಿಹುದು ವಸುಂಧರೆ ಗುರುಗಳೆ

ಹಿಂದಕ್ಕೇಕೆಳೆವಿರಿ ಸೆಳೆದು |

ಎಂದಿಗು ಕಾಣದುದಂದಿಗೆ ಬಿಟ್ಟೆವು

ಇಂದೀ ಬಾಳಲಿ ಸುಖವಿಹುದು || (ಸಾಂಗತ್ಯ)

(ಶುಕ್ರಸಂಜೀವಿನೀ- ಡಿ.ಎಸ್.ಶ್ರೀಧರ)

ಇದನ್ನೇ ಚತುರ್ಮಾತ್ರಾಗಣಗಳಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿದಾಗ ಆರ್ಯಾಸವಾಯಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಂದ ಮತ್ತು ಕಾಪಿ-ಅಷ್ಟ :

ಧರಿಪುದೆ ಧಾರಿಣಿ ಖಳರಂ

ತೊರೆ ಭೂವರ ಭಯವನು ಹರಿ ನಿಮ್ಮನು ಕಾವಂ |

ಸುರುಚಿರ ಧರ್ಮವೆ ನಿಂದುಂ

ನಿರತಂ ಪೊರೆವುದು ದಿಟವೆನುತಲಿ ಯತಿ ನುಡಿದಂ || (ಕಂದಪದ್ಯ)

ಧರಿಪುದೆ ಧಾರಿಣಿ ಖಳರಂ | ತೊರೆ ಭೂ

ವರ ಭಯವನು ಹರಿ ನಿಮ್ಮನು ಕಾವಂ ||

ಸುರುಚಿರ ಧರ್ಮವೆ ನಿಂದುಂ | ನಿರತಂ

ಪೊರೆವುದು ದಿಟವೆನುತಲಿ ಯತಿ ನುಡಿದಂ || (ಕಾಪಿ-ಅಷ್ಟ)

(ಸಮರಸೌಗಂಧಿಕೆ- ಗಣೇಶ ಕೊಲೆಕಾಡಿ)

ಈ ತೆರನಾದ ರಚನೆಗಳು ಇನ್ನಷ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಲಭಿಸುತ್ತವೆ. ವಿಭಿನ್ನ ಬಂಧಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷವಾದ ಕೌಶಲದಿಂದ ಇಂತಹ ಪದ್ಯಬಂಧಗಳ ಸೃಜನೆ ಸಾಧ್ಯ. ಇವುಗಳ ಗತಿವೈವಿಧ್ಯದಿಂದಾಗಿ ವಿಭಿನ್ನ ತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಡಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ರಂಗನಿರ್ವಹಣೆಯು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಈ ರಚನೆಗಳು ಉಪಾದೇಯವಾಗಿವೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ: 11

ಬಂಧಚಿತ್ರ

ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಪದ್ಯವೊಂದು ಮೈತಳೆಯುವ ಅದ್ಭುತಪದ್ಯರಚನಾ ಕ್ರಮವನ್ನು 'ಬಂಧಚಿತ್ರ' ಎನ್ನಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾಣಿನಿಯ ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಬಂಧಚಿತ್ರಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ರುದ್ರಟನ 'ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರ'ದಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ, ಮುಸಲ, ಧನು, ಶರ, ಶೂಲ, ಮುರಜ, ಪದ್ಮ, ಚಕ್ರ ಮುಂತಾದ ಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ರಚನೆಗೊಂಡ ಪದ್ಯಗಳ ಉದಾಹರಣೆಯಿದೆ. ಜೈನಕವಿಗಳು ರಚಿಸಿದ ಜಿನಸ್ತುತಿಮಾಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅದ್ಭುತವಿನ್ಯಾಸಗಳಿವೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾಘನ 'ಶಿಶುಪಾಲವಧ', ರತ್ನಾಕರನ 'ಹರವಿಜಯ', ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರ 'ಯಾದವಾಭ್ಯುದಯ', 'ಪಾದುಕಾಸಹಸ್ರ', ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತರ 'ಉಷಾಹರಣ', ವಾದಿರಾಜತೀರ್ಥರ 'ರುಕ್ಮಿಣೀಶ ವಿಜಯ', ವೆಂಕಟಾಧ್ವರಿಯ 'ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಹಸ್ರನಾಮ' ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಂಧಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮುರಜ ಮತ್ತು ಚಕ್ರಬಂಧಗಳ ಲಕ್ಷ್ಯಪದ್ಯಗಳಿವೆ. (2-112, 140, 142) ಕಾವ್ಯವಲೋಕನ ದಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ. ಚಂದ್ರರಾಜನ 'ಮದನತಿಲಕ', ಕುಮುದೇಂದುವಿನ 'ಸಿರಿಭೂವಲಯ', ಅಳಿಯ ಲಿಂಗರಾಜನ 'ನರಪತಿಚರಿತ' ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ. ಯಕ್ಷಗಾನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ವಚಿತ್ತಾಗಿ ಇಂತಹ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ನಡೆದಿವೆ ಎಂಬುದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ವಿಚಾರ.

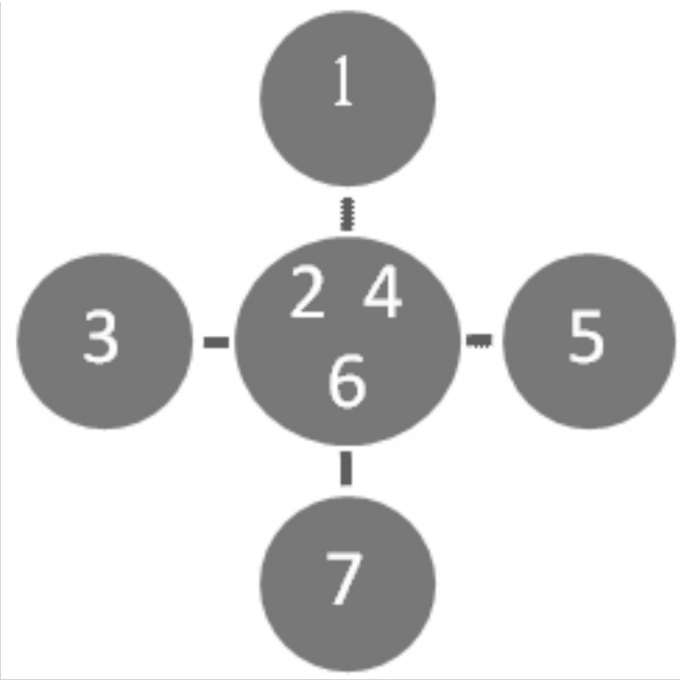
ಹಾರಬಂಧ: (ಚಂಪಕಮಾಲಾವೃತ್ತ)

ಹರಿ ಗಿರಿಧಾರಿ ಪಾಲಯ ಭಯಕ್ಷಯ ಸುಂದರಕೀರ ಚೋರ ಸಂ
ಗರವರಶೂರ ಸಂಪದ ಮುದಪ್ಪದ ಪಾಂಡವಭಾವಬೋವ ಕಿ
ನ್ನರಸುರವಾರವಂದಿತ ನುತಸ್ತುತ ಪೂಜಿಸುವೆಂ ಸುಧಾಸುಖಂ
ಕರ ಚರಣಾರವಿಂದವ ನವಸ್ತವಹಾರದ ಭಂದದಿಂದ ನಾಂ ||

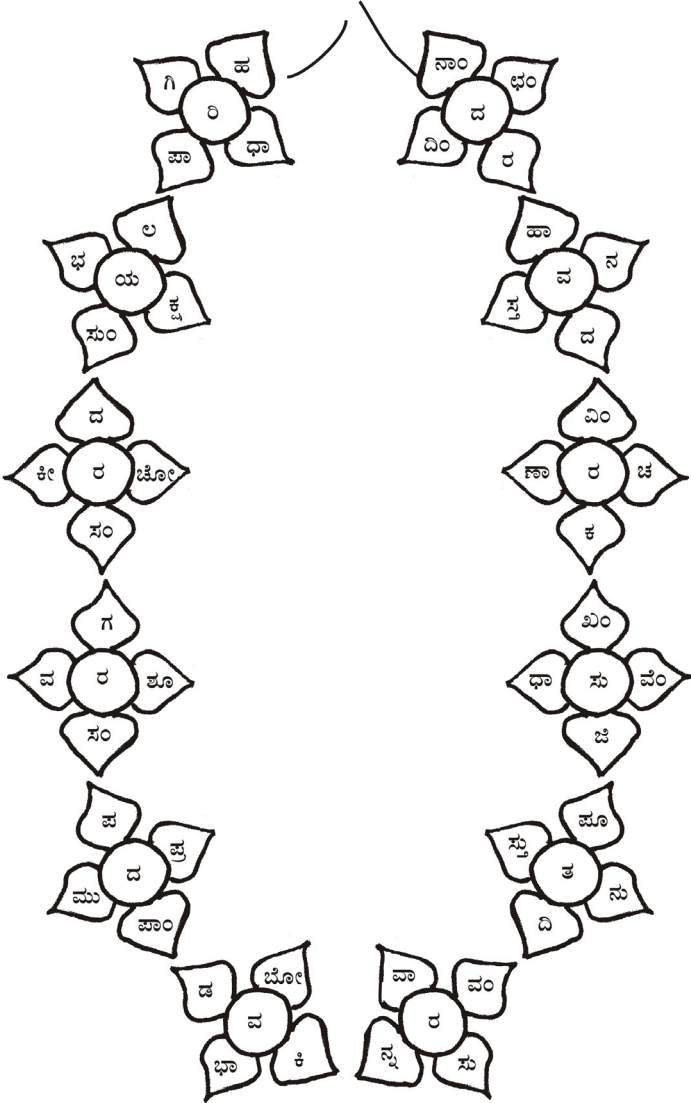
(ದಿವಿಜತರಂಗೀಣಿ- ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ)

“ಶ್ರೀಹರಿ! ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಧಾರಿ! ಪಾಲಿಸು. ಭಯವಿದೂರನೆ! ಕೋಮಲವಾದ ಶುಕ್ಲಸ್ವರೂಪನೆ! ಚೋರನೆ! ರಣಧೀರನೆ! ಸಂತೋಷದಾಯಕನೆ! ಪಾಂಡವರ ಭಾವನೂ ಸಾರಧಿಯೂ ಆಗಿರುವವನೆ! ಕಿನ್ನರ ಸುರಸಮೂಹದಿಂದ ವಂದಿತನಾಗಿರುವವನೆ! ನಿನ್ನ ಅಮೃತ ಸಮಾನವಾದ ಚರಣಕಮಲಗಳನ್ನು ವಿನೂತನವಾದ ಹಾರಬಂಧದಿಂದ ನಾನು ಪೂಜಿಸುತ್ತೇನೆ.”

ಹನ್ನೆರಡು ಪುಷ್ಟಗಳನ್ನು ಕೋದ ಹಾರವಿದು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪುಷ್ಟದಲ್ಲೂ ನಾಲ್ಕು ದಳಗಳಿವೆ. ಆ ನಾಲ್ಕು ದಳಗಳಲ್ಲಿ ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸಿ, ಏಳು ಅಕ್ಷರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಓದಿದಾಗ ಹಾರಬಂಧದ ಪದ್ಯವು ಮನೋಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪುಷ್ಟದಳದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಹೇಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ:

ಹಾರಬಂಧ :

ನಾಗಬಂಧ: (ಸಗ್ಧರಾವೃತ್ತ)

ದೇವಂ ಶ್ರೀಶರ್ವಜಾತಂ ಸಕಲಗುಣಗಣಜ್ಞಾನಯೋಗಪ್ರದಾತಂ
 ದಿವ್ಯಪ್ರಜ್ಞಾಂಕುರಂ ಸರ್ವಶಮನಮನವಂ ನೀಡಿ ಸದ್ವಿಧ್ಯುಕ್ತಾನ
 ತಾರ್ವಿಷ್ಟೋದಾತ್ತನಾಗಂ ಪ್ರಖಿರಧುರಸಶಕ್ತಂ ಸರೋಜಾಕ್ಷನೀ ಕಾ
 ಲವ್ಯಾಧ್ಯುದ್ಧೇಗ ನೋವಿರ್ಕೆಯ ಭಯಕುದಿಯಿಂ ನಾಡ ಕುಕ್ಕೇಶ ಕಾವಂ||
 (ಶ್ರೀವಲ್ಲೀ ಪರಿಣಯ- ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ)

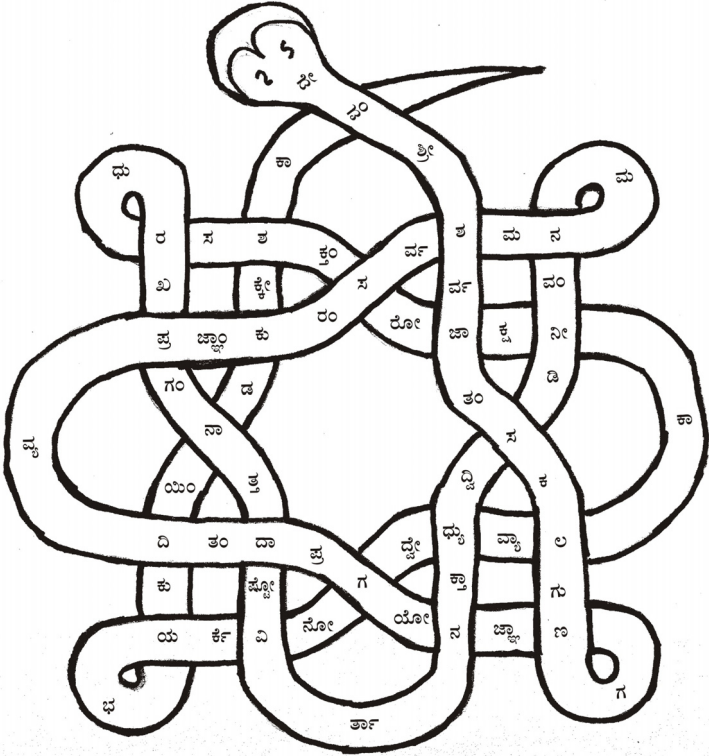
“ದೇವನೂ, ಶ್ರೀಶಂಕರನ ಸುಪುತ್ರನೂ, ಸರ್ವಗುಣಸಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಯೋಗ-
 ಕಾರಕನೂ, ದಿವ್ಯವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಶಮನ ಮಾಡುವ
 ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೀಡಿ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ನರ್ತನಾವೇಶದಿಂದ ಪ್ರಕಟನಾಗುವ ಪರಾಕ್ರಮಿಯೂ,
 ವಿಷ್ಣುಸ್ವರೂಪನೂ ಆದ ನಾಗರಾಜ ಕುಕ್ಕೇಶನು ಕಾಲವ್ಯಾಧಿಯ ಕಾರಣದಿಂದ
 ಉಂಟಾಗುವ ಉದ್ಧೇಗ, ನೋವು, ಭಯಬೇಗುದಿಗಳಿಂದ ನಾಡನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಾನೆ.”

[ಆನರ್ತ = ನಾಟ್ಯ, ಆವಿಷ್ಟ = ಆವೇಶಹೊಂದಿದ, ಕಾಲವ್ಯಾಧಿ = ಮಹಾರುಜಿನ]

ಇಲ್ಲಿ ನಾಗರಾಜನ ಹೆಡೆಯಿಂದ ತೊಡಗಿ ಬಾಲದವರೆಗೆ ಎಂಭತ್ತನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು
 ಓದುತ್ತಾ ಹೋದಾಗ ಪದ್ಯವು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಾಗಬಂಧ:

ಅಧ್ಯಾಯ : 12

ಉಪಸಂಹಾರ

ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಭಾರತ, ಜೈಮಿನಿ ಭಾರತ, ತೊರವೆ ರಾಮಾಯಣ ಮುಂತಾದ ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳು ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿರುವುದು ಒಪ್ಪತಕ್ಕ ವಿಚಾರವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಇತರ ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದ ಚಿತ್ರಕವಿತೆಯ ಪ್ರಭಾವವೂ ಅವರ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗಿರುವುದು ಸಹಜವೇ ಆಗಿದೆ. ಜೈಮಿನಿ ಭಾರತದ ಲಾಟಾನುಪ್ರಾಸ, ಯಮಕಾಲಂಕಾರಾದಿ ಗಳ ಶೈಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಪಾರಿಹಾರಿಕಿ, ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಳಕೆಯಾಗಿವೆ. ಉಭಯಸಮಾನ ಬಂಧಗಳು, ಗರ್ಭಕವಿತೆ, ಬಂಧಚಿತ್ರಗಳು ಇತ್ತೀಚಿನ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕಾವ್ಯದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿವೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಂಗದ ಪ್ರದರ್ಶನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳು ಬಳಕೆಯಾಗುವುದು ತೀರಾ ಕಡಿಮೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಮುದ್ದಣ, ಬವಲಾಡಿಯವ ರಂತಹ ಕವಿಗಳು ಆ ದಿಸೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಚಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಊಹಿಸಲು ಎಡೆಯಿದೆ. ಆದರೂ ಅಂತಹ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ರಂಗಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕೈಬಿಡುವ ಸಂದರ್ಭಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ಪಾಂಡಿತ್ಯಪೂರ್ಣ ರಚನೆಗಳು ಕಲಾವಿದರಿಂದ ದೂರವಾಗುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಕಲಾಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೂ ಅಪರಿಚಿತವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಯಕ್ಷಗಾನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಗಂಭೀರ ಅಧ್ಯಯನದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಪೌಢರಚನೆಗಳು ಗಮನಾರ್ಹ ವೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕೃತಿಗಳ ಸ್ಥಾನಮಾನ ಇದರಿಂದ ಇನ್ನಷ್ಟು ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಛಂದೋಬದ್ಧತೆಯಿಂದ ದೂರಸರಿಯುತ್ತಿರುವ ಸಮಕಾಲೀನ ಕಾವ್ಯಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ರಚನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಯಕ್ಷಗಾನೀಯ ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳು ಯಕ್ಷಗಾನದತ್ತ ವಿಧ್ವಾಸರು ಗಮನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಕೇವಲ ಓವನಿಗೆಗಳೆಂದು ಅಲಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದ ಯಕ್ಷಗಾನ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ವಿದ್ವದ್ವಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳು ಖಂಡಿತ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಬಲ್ಲವು.

ಪ್ರಕಾಶವರ್ಷನೆಂಬ ಅಲಂಕಾರಿಕನು ತನ್ನ 'ರಸಾರ್ಣವಾಲಂಕಾರ'ವೆಂಬ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಕವಿತೆಗಳ ಮಾಲೆಯಿಂದಲೇ ಸರಸ್ವತೀವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅದನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಈ ಕೃತಿಗೆ ಮಂಗಳವನ್ನು ಹಾಡೋಣ.

ಶ್ರೀಸರಸ್ವತಿ ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ ನಿನಗೆ ಪದಕ
ಪ್ರಾಸಾನುಪ್ರಾಸ ಕಂಚುಕ ವರ್ಣತಿಲಕ
ಕ್ರೀಡಾಶಕುಂತಗಳೆ ಚಿತ್ರಪದ ಯಮಕ
ಗೂಢೋಕ್ತಿಕೇಳಿಕಂದುಕ ಕಾವ್ಯಪುಳಕ ||

ಅನುಬಂಧ

ಪದ್ಯಗಳ ಅಕಾರಾದಿ

ಅಂಬುಧಿಯನಾಳಿದರ್ ಗೌಡಗೆ	—	93
ಅತ್ತಡಗುತ್ತಲಸು ಕತ್ತರಿಸಿ	—	13
ಅತಿಥಿಯನು ಪೆತ್ತವನ ತಾತನ	—	88
ಅನಿಮಿಷೋದರನಣುಗೆಯುದರದೊಳು ಜನಿಸಿದರ್	—	67
ಅಮೃತಕರಾಗ್ರವು ಸೋಕಲು ಭೂಪತಿ	—	21
ಅಮೃತಶುಭಾಗಾತ್ರ ಆನಂದಮಯಪಾತ್ರ	—	46
ಅರಿತೆನಾ ಕರುಳ ಕರೆಯ ಕಾಂತೆ	—	105
ಅರುಣರುಚಿನಿಭಯುಗಳ ಚರಣ	—	11
ಅವನಿಪತಿ ಕೇಳು ಬಳಿಕವನಂದು	—	62
ಆತನಸುರಾಧಿಪಾನುಜಸುತನ ಸಮರದೊಳ್	—	87
ಆರು ಮೂರನು ತಿಳಿದು	—	60
ಇಂದ್ರಶಿಖಿಯನು ವರುಣ ಗಂಧವಹ ಮುಖ್ಯರಿಂ	—	12
ಇನಿಯನ ಮನದಲಿ ನೆನೆಯುತ	—	100
ಇನಿತೆಂದಾದರದಿಂದಂ ಧನಪತಿ ಸುಮವಿತ್ತು	—	104
ಇನ್ನೀ ಮರುಕವನಾ ತೊಡೆವಂತೆಸಗುವೆ	—	99
ಇಂದುಶೇಖರನಂತೆ ಸರ್ಪಭೂಷಣನಾಗಿ	—	55
ಇಷ್ಟು ಸಂಪದವಿರೆ ಕಾಣಿಸದಂದ	—	15
ಈ ಕರ್ಣತಾಟಂಕಮೀ ಮೌಕ್ತಿಕಾಭರಣ	—	42
ಉದಧಿವಸನೇಶ ಕೇಳದುಭುತವನಿತ್ತಲುಂ	—	11
ಉರಗನ ಮಹೀಶನ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಭಾಸ್ಕರನ	—	66
ಋತು ರಸ ರಂಧ್ರಾಂಬುಧಿ ಪರಿಮಿತ	—	78
ಎಂದಾ ಹೇಮಾಂಗಿಯನ್ನೆತ್ತಿ ಮಗಳೆ	—	99
ಎಲವೊ ಸಂಜಯ ಕೇಳು ಏನ ಪೇಳಲಿ	—	44

ಏಳು ಐದೆಂಬ ತಾಳದ ಗತಿ ದೊರೆಯೆ	—	73
ಒಂದ ಕದ್ಲೆಯ್ದರಡನೆಯ ಘನ	—	91
ಒಂದರಿಂದೆರಡಾಗಿ ಮೂರದರಿಂದ	—	61
ಕಡಿದೊಡೆದ ಸೀಳಿಂದ ಕಡಿವಡೆದ ತೋಳಿಂದ	—	6
ಕನ್ನಡದ ನುಡಿಯೆಂದುಪೇಕ್ಷಿಸದೆ	—	26
ಕನ್ನಡಿ ಕದಪಿನ ಕಳಕೀರವಾಣಿ	—	15
ಕಪ್ಪೊಡೆಯನನುವಯಕ್ಕೊಪ್ಪುವನೆ	—	36
ಕಮಲಲೋಚನಮಿತ್ರ ಕಮಲನಿರ್ಮಲಗಾತ್ರ	—	30
ಕಮಲಕುಲತಲಕ ಕೇಳ್ ಸೇನೆ ಕಡಿವಡೆದರುಣ	—	32
ಕರರಸ ರಂಧ್ರ ಪಯೋನಿಧಿ	—	76
ಕರರಸ ರಂಧ್ರ ಪಯೋನಿಧಿಪರಿಮಿತ	—	77
ಕರಸುದರ್ಶನದಿಂದ ಖಳರ ಸಂಹರಿಸಿದಗೆ	—	42
ಕರೀರಾಜವರದನಂ ಗಿರಿಜೆ ಮಾರನ ಶಿವನ	—	65
ಕರೀರಾಜನಂ ಬಾಧಿಸಿದುದೇನು ಪುಷ್ಕರದಿ	—	68
ಕರಿ ರಸ ಭಕ್ತಿ ಪಯೋನಿಧಿ	—	78
ಕರೀರಸಭಕ್ತಿ ಪಯೋನಿಧಿಪರಿಮಿತ	—	79
ಕರುಣೆಯಿಂ ಹರ ಕಾವನರಿಮಥನದಳವಿಯೊಳು	—	73
ಕಲಿಯೊಳ್ ಶಿಖಿ ವಿಶಿಖಿಗ್ರಹ	—	75
ಕವಿದು ಪರಸೈನ್ಯಮಂ ದೇವಬಲಗಣರೊಡನೆ	—	27
ಕಾಕುಧರಾರಿವರೂಢ	—	28
ಕಾದಂಬನಿಕರ ಪಾರುತ್ತಯ್ಲಿ ತಮಗೆ	—	25
ಕಾಲಪರಿಮಿತಿಯರಿತು ಜೀವರ	—	21
ಕುಶಲವರು ಕೇಳಿರೈ ಕೂಡಿದುದು	—	46
ಗಜಮುಖದೇವನೆ ನಿನ್ನಯ	—	102
ಗರಿಕೆಯೊಲುಮೆಯ ಸ್ವಾಮಿ ಗಾನನಾಟ್ಯಪ್ರೇಮಿ	—	48
ಗೃಹಗಳನುಗಿದು ಪೊಕ್ಕು	—	26
ಗ್ರಹ ರಸ ರಂಧ್ರ ಪಯೋನಿಧಿ	—	79
ಗೋಕರ್ಣಮಂದಿರ ಪೆಸರೊಡನವಗೈದ	—	70
ಗೋಚರನಿಗೆ ಗೋಧರಧರಗೆ	—	37
ಚದುರನು ಮೋಹವ ಬಿತ್ತಿದನದು	—	101
ಚಂದ್ರಕುಲವಾರಿನಿಧಿಚಂದ್ರಮನೆ ಕೇಳು	—	20

ಚವರೀವನಾಲಯಾಖ್ಯವನೀ ನಾರಾಯಣ	-	69
ಚಿತ್ತವಿಸು ಸತ್ಯನಿಧಿ ಮತ್ತೆ ಕುರುಸತ್ತಮರು	-	12
ಚ್ಯುತಿರಹಿತಚ್ಚ್ಯುತನಿಗೆ ಮುನಿನುತ	-	6
ಚೂತಬಾಣನ ಮಾತೆಯನುಜನ	-	94
ಜಗಳಗಲಿಗಳನುಳಿದು ತೋಗಲು ಸಡಲಿದ ಮುದುಕ	-	41
ಜಗದೋಳ್ ನಭಶಶಿಭುಜಪುರ	-	75
ಜಯ ಕರಿವದನಜನಕ ಕಾಲಕಾಲ ಸುಶೀಲ	-	47
ಜಯ ಜಗದ್ಭರಿತೆ ನಿರ್ದುರಿತೆ	-	14
ಜಯಜಯ ಜಗನ್ನಾಥ ಜಾನಕೀಸುಪ್ರೀತ	-	47
ಜಯನಮೋ ರಜಾದ್ರಿವಾಸಾಯ ಈಶಾಯ	-	18
ಜೀವನಿಂತೊರೆದಶ್ರುಜೀವನ ಪೂಸಿ	-	25
ತವಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುರಾರೋಗ್ಯಾದಿ ಸಂಪದ	-	70
ತಂದೆಯ ಬಳಿ ತವ ನಂದನೆಯಳ ಕೊಡು	-	103
ತಾಮರಸಬಾಂಧವಕುಮಾರನ	-	29
ತಾಯೆ ಭಕ್ತಸಹಾಯೆ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಿಯೆ	-	9
ತಾಯೆ ಶಂಕರಜಾಯೆ ಸಕಲೋಪಾಯೆ	-	9
ತುರಗಂ ಸರತ್ನ ರತ್ನಾಕರಸಮ್ಮಿತಿ	-	75
ತುರಗ ರಸ ರಂಧ್ರ ಸಾಗರ	-	77
ತುಂಬಿತುಳುಕುತ್ತಿರುವ ಕಂಬನಿಗಳಂ	-	11
ತೇರವಂಗಡದ ಜರ್ಜಾರವಂ ಗಜದ	-	22
ದಂತಿಪುರದರಸ ಕೇಳಿಂತುಸುರಿ	-	11
ದಂತಿಪುರದರಸ ಕೇಳ್ ದಂತಿವಾಹನನು	-	18
ದಾನವವೀರರೆ ಮಾನವೆ ಕುಡಿತ್ತವು	-	105
ದಿಗಧಿಪರನಿಮಿಷರುಗಳೆನ್ನಯ	-	42
ದೇವತತಿ ಭಾಪೆನಲು ದೇವದುಂದುಭಿ ಮೊಳಗೆ	-	39
ದೇವಂ ಶ್ರೀಶರ್ವಜಾತಂ	-	110
ಧರಣಿಪತಿ ಜನಮೇಜಯಂಗತಿಕರುಣಿ	-	23
ಧರಿಪುದೆ ಧಾರಿಣಿ ಖಿಳರಂ	-	106
ಧಾತ್ರಿಪಾಲಕ ಕೇಳು ಋಷಿಗಳತ್ತಲು ನಡೆಯೆ	-	19
ನಂದಿನಿಯಳ ಮುನಿವರ ಬಲವಂದುಂ	-	100
ನಮಿಪೆಂ ಸುರವರಸನ್ನುತ	-	96

ನರಕನಂದನನಿಂತು ನರನ ಮನ್ನಿಸುತ	—	29
ನರಕಾಂತ ಕೇಳಿಂತು ನುಡಿದಾ ತತುಕ್ಷಣಂ	—	28
ನಳಿನಾಪ್ತನಂ ನಾಗನಂ ವೃಷಭರಾಜನಂ	—	67
ನಾಕ ರಾಮಪದಾದಿ ಲಾಯಕೀಣಗಳಂತ್ಯ	—	84
ನಾಗಭೂಷಣಗೆ ಗಂಗಾಧರಗೆ	—	34
ನಾನಾ ರೂಪಾಂತ್ಯತಂದೇನನು ಗೈದೀಗ	—	103
ನಾರಿಯೊಡನೆಂತು ಕಾದುವೆ ನೋಡಲೀತ	—	27
ನಾರಿಯೊಳ್ ಕಾಳಗವೆ ತನಗಕಟ	—	39
ನೀರಮಳಲಿನ ಮಗನ ಮಗನ	—	92
ನೀಲಮೇಘಾಂಗನಿಗೆ ನಿಜಶರಣ ಸಾಂಗನಿಗೆ	—	44
ನುಡಿಯೆ ನಿನ್ನೊಡೆಯನ ನುಡಿ ನುಡಿಯೆ	—	6
ನೆರೆವನೆಯನಂ ಕೂಡಿ ನಷ್ಟಕರನೆನಿಸಿ	—	61
ನೋಡಿದಂ ಕಣ್ಣಣಿಯೆ ಚಿನ್ಮಯನ ಮೂರ್ತಿಯಂ	—	21
ಪಂಚಜನರಧಿಪತಿಯೆ ಲಾಲಿಸು	—	19
ಪನ್ನೀರ ರಾಮನಿಗೆ ಪಂಕಜಾಕ್ಷಿಯರೆರೆದು	—	43
ಪರಮಪಾವನನಿಗೆ ಪಂಚವದನನಿಗೆ	—	45
ಪರಶಿವ ಶಂಭುಶೂಲಿ ಗಿರಿಜಾಧವ	—	95
ಪರಿಸರೋತ್ಸರ್ಪಿ ಗಂಗಾಂಬುಕಣ ಪಾವನಂ	—	15
ಪ್ರಥಮಜಿಯನೊಲಿಸಲಾಕೆಯನೋರ್ವನಪಹರಿಸೆ	—	60
ಪುಷ್ಕರವನು ಪೊಕ್ಕು ಮತ್ತಪುಷ್ಕರಿಗಳು	—	26
ಪೊರೆಯೆನ್ನ ಶ್ರೀರಮಾವಾಮಾಂಗ ಸುರವಿನುತ	—	84
ಬಂದಾ ರತ್ನಾಜಿ ಸಾನಂದದಿ	—	99
ಬಂದು ದಶಸ್ಯಂದನಗೆ ಕಂದ ತಾನೆಂದೆನಿಸಿ	—	7
ಬಳಿಕ ಜಲನಿಧಿಯಾಗಿ ವಿಧಿಯಾಗಿ ವಿಧಿಯಾಗಿ	—	16
ಬಾಲಂಗಳೆರಡು ಕೈತೋಳುಗಳು ಹನ್ನೆರಡು	—	58
ಬಾ ಶಂಕರ ಪರಮೇಶ ದಿಗಂಬರ	—	7
ಬಿಡಿರೊ ಈ ದಡಿಗರ ಭಯ ಬಿಡಿರೊ	—	41
ಬಿಡು ಭಯ ಕಾಮಿನಿ ನಿನ್ನನು	—	101
ಬಿಡು ಶೋಕವ ಸುರರೊಡೆಯಾ ಸ್ವರದೆಡೆ	—	104
ಬಿಲ್ಲ ಹಿಡಿದಿಲ್ಲಿ ಬಾ ನಿಲ್ಲಿಗ ಕೊಲ್ಲುವರ	—	13
ಭಾನುಮತಿಯಳ ನೆತ್ತದಾಟದಿ	—	38

ಭೀಮ ನೆಚ್ಚಿನ ನಾಮ ದೈತ್ಯವಿರಾಮ	-	8
ಮಂಗಳಗೀತವ ಪಾಡಿರೆ	-	96
ಮಂಡೆಯೊಳು ಶರವಿಹನ	-	92
ಮದನಪಿತಗುಣಸದನ ಮುರಹರ	-	23
ಮರಿದುಂಬಿಗುರುಳೆ ಅಹಿವೇಣಿ ಪಲ್ಲವಪಾಣಿ	-	10
ಮಹಿಪಾಲಕುಲತಿಲಕ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಕೇಳಿತ್ತ	-	19
ಮಾರಪಿತ ಭವದೂರ ಕುಜನಕುತಾರ	-	8
ಮಾರವಿಮಾರಣಸೂನು ಕುಮಾರಂ	-	29
ಮಾರಾರಿವರಪುತ್ರ ಮೊದಲ ಪೂಜೆಗೆ ಪಾತ್ರ	-	44
ಮಾರಸಂಹಾರನಿಗೆ ಮಂಗಲಾಕಾರನಿಗೆ	-	45
ಮಾವಂ ಕೇಳದರಿಂದ ನೀ ಕೃಪೆಯನುಂ	-	45
ಮಾಸದ್ವಯದಭಿಧಾನವದಕೆ	-	64
ಮಾಳವಾಧೀಶ್ವರನ ಮದವ ಮುರಿದಿಹನು	-	43
ಮಿತ್ರಸುತನಿಂತೆನಲು ಕೇಳ್ದು ವಾನರರೆಲ್ಲ	-	35
ಮುಗುದೆ ನೀ ಬೆಗಡುಗೊಳುತಲೇಂ ಬಗೆದೆ	-	6
ಮುಂದರಿದಿಹುದು ವಸುಂಧರೆ ಗುರುಗಳೆ	-	105
ಮೃತ್ಯುವಿಗೆ ಮೃತ್ಯುವಹ ಕೃತ್ತಿವಾಸನೊ	-	13
ಮೆಟ್ಟಿದಳ್ ಜನಿಜನಿಸಿ ಬಹ ಖಳರ	-	22
ಮೆರೆವ ಪುನ್ನಾಗದಿಂ ನಾಗದಿಂ ನಾಗದಿಂ	-	14
ಮೊರೆವ ಕೋಲಾಹಲಸ್ವನದಿಂದ ಜನದಿಂದ	-	10
ರಂಗ ಕರುಣಾಪಾಂಗ ದಶಶಿರಭಂಗ	-	8
ರಂಗಗೆ ಗಂಗೆಯನುಂಗುಟದೊಳು	-	97
ರಾಜ ಕೇಳೈ ಬಳಿಕ ಮುನಿಕುಲ	-	39
ರಾಜನಿಭವದನ ಗ್ರಹರಾಜಶತಕೋಟಿನಿಭ	-	20
ರಾಮಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೇವಿತಂ ಜನಕಜಾ	-	98
ರಾಯ ಕೇಳೆಲ್ಲರಂ ಕೌರವಂ ಜರೆದು	-	18
ವನಚರದ್ವಜನಣ್ಣಜನಪೌತ್ರರರಿಕೆಯೊಳ್	-	90
ವನಚಾರಿಯಾದವನ ಹೆಮ್ಮಗನ ಸೋದರನ	-	89
ವರಕುಲಾಲ ಗೃಹದೊಳಾ ಹಸ್ತಿನಾಪುರದೊಳ್	-	57
ವರನಾಮವೆಂತನೆ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದೊರೆದೆನು	-	70
ವಲ್ಕಿದಿ ಆವಾಸಗೈದನ	-	89

ವಾರಿನಿಧಿಯಾತ್ಮಜೆಯ ಪೆಸರಾದಿಯುಳಿದ	—	72
ವಿಘ್ನಧ್ವಾಂತದಿವಾಕರ ವಿಘ್ನಮದೇಭಮ್ಯಗೇಶ್ವರ	—	20
ವಿಧುಕುಲಾಗ್ರಣಿಯೆ ಸಂಜೆಯ ಸಮಯ ಶಕುನಿಸುತ	—	53
ವಿವರಗಮನನ ಶಯನ ಹಾಸಿಗೆ	—	86
ವೀರವಿತರಣಶೂರ ಕುಲಿಶಶರೀರ	—	9
ಶತಕಾರ್ಥಕೃತಿಗಳಂಕಿತ ಗೈದು	—	97
ಶರ ಋತು ಭಕ್ತಿ ಪಯೋನಿಧಿ	—	78
ಶರನಿಧಿ ಭೂಧರ ಶಶಧರ	—	79
ಶರಧಿಯಂಬರ ಹಸ್ತಿ ಚಂದ್ರಮ	—	80
ಶರಧಿಗುಣಗಂಭೀರ ಶರಣಜನ ಮಂದಾರ	—	18
ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕದ ನಭನಿಗಮಾಳಿ	—	80
ಶಾಲಿವಾಹನಶಕವು ತೋರುವುದು ಸಾವಿರದ ಮೇಲೆ	—	74
ಶಾಲೀವಾಹ ಶಕಾಬ್ಧಿಫಾಲಾಕ್ಷ	—	76
ಶಿವಚರನಿಗೆ ವರಶಿವಧರಗೆ	—	37
ಶಿವಜಾಯತಾಕ್ಷನಂ ಶರಣಜನರಕ್ಷನಂ	—	34
ಶಿವನೋಲುಮೆಯಿಂದೆಮ್ಮ ಮುಂದಿನ	—	83
ಶಿವಶಂಭು ಶೂಲಿ ಗಿರಿಜಾಧವ	—	95
ಶೃಂಗಸಂಯುತ ಮಾತೃಕಾಂಗದಿ	—	69
ಶ್ರೀತರುಣಿಸಂಪ್ರೀತ ವಿಹಗವರೂಢ	—	8
ಶ್ರೀನಾಥಂ ಮಧುಕೈಟಭಾಸುರಹರಂ	—	45
ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸ ಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ	—	82
ಶ್ರೀಸರಸ್ವತಿ ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ ನಿನಗೆ ಪದಕ	—	113
ಶೂರತನದಿಂದ ನಾಲ್ಕರ ಕುಮಾರಕನೆನಿಸಿ	—	59
ಸತತ ಸಾಹಿತ್ಯಸಂಶೋಧನಾರಾಧನೆಯ	—	97
ಸದೆದನಾ ಪವಮಾನಬಾಲಕಂ	—	17
ಸರಸತಿದೇವಿಯ ವೀಣೆಯ ಸರಮಂ	—	101
ಸರಸಿಜಾಯತನಯನ ಸಾರಸೋಪಮಚರಣ	—	47
ಸರಸಿಜಾಂಬಕಿ ವಾಣಿ ಸಾರಸೋದ್ಭವರಾಣಿ	—	48
ಸರಸಿಯೆ ಬಾಂದಲವಾದುದು	—	102
ಸರಸಿರುಹನೇತ್ರದಿಂ ಕನಕಾಭಗಾತ್ರದಿಂ	—	14
ಸಾರಂಗನಗರಪತಿ ಲಾಲಿಸೀ ತೆರದಿಂದ	—	35

ಸುರಲೋಕದಂತೆ ದಿಶಿಸುತರಿಪುಬಲಾನ್ವಿತಂ	-	54
ಸುರಲೋಕಪಾಲಾಹ್ವಯಾಳಿಯಚ್ಯುತನಕ್ಷಿ	-	64
ಸುರವರಸನ್ನುತ ಸುಮನೋಹರ	-	96
ಸೂಕರಾದ್ಯವತಾರವಂ ಗೈದು ಬರ್ದಿಲ	-	82
ಸ್ಮರಿಸುವೆನು ಮುದದಿ ಗಿರಿಜಾತೆಯಂ ಮಾತೆಯಂ	-	10
ಸ್ವರ್ಣೋದರನ ಬೆದರಿಸಿದ ಕರ್ಣಜನ	-	74
ಹಂಸಗಮನ ಮುಖಹಂಸನಿಗೆ	-	37
ಹಂಸರಿಪುಕುಲಜ ಕೇಳ್ ಬಹುವಾದ್ಯಸಂಭ್ರಮದಿ	-	32
ಹರನಂತೆ ಗೋಮಿನೀವರನಂತೆ	-	55
ಹರನಂತೆ ಶಿವೆಯುಕ್ತಿಯಾಗಿ ಕಾಂತಾರದಂತೆ	-	50
ಹರಸುತ್ತಲಿಂತೆಂದ ಶುಭವಾಗಲೈ ಕಂದ	-	103
ಹರಪುಷ್ಟ ಸುರಪಾಗ್ನಿ ಸಾಂತ ವರುಣರ್	-	72
ಹರಿ ಗಿರಿಧಾರಿ ಪಾಲಯ ಭಯಕ್ಷಯ	-	108
ಹರಿಕುಲಜಗಭಿನಮಿಸಿ ಹನುಮಂತ ಗುಣವಂತ	-	53
ಹರಿಕುಲಜ ಕೇಳವನ ಹರಿಯಿತ್ತು	-	30
ಹರಿಕುಲಜ ಕೇಳ್ಲೆಲೈ ಹರಿಯಾತ್ಮಜಾತನೊಳ್	-	31
ಹರಿಗೆ ಹಾಸಿಗೆಯಾದ ಮಹಿಮನಾರ್	-	68
ಹರಿಣಾಂಕನಾನನವು ಹರಿಪೆಡೆಯ ತೆರ ಜಡೆಯು	-	52
ಹರಿಚೂಡನರ್ಧಾಂಗಿಯಂ ಮೋಹನಾಂಗಿಯಂ	-	24
ಹರಿಯ ನಾಮದೊಳೊಂದಕ್ಷರವ ರಾಜಿಸುವ	-	70
ಹರಿಬಾಹು ಸಿದ್ಧಿ ರವಿಹಯ	-	77
ಹರಿಯಂತೆ ತಮಹರಂ ಸುರಕುಲೇಶ್ವರನಂತೆ	-	50
ಹರಿಯಂತೆ ಶ್ರೀಯುತಂ ನಭದಂತೆ ಕವಿಯುತಂ	-	52
ಹರಿಯಂತೆ ಹರನಂತೆ ದ್ರುಹಿಣನಂತಿಂದ್ರನಂ	-	51
ಹರಿಯೆ ಶ್ರೀಸಾರ್ವಭೌಮ ಪಾಲಯ ಮಾಂ	-	33
ಹರಿಸುತನ ವರವನುಂ ಹರಿವೈರಿ ಕೈಗೊಂಡು	-	31
ಹರಿ ವಿಶ್ವಂಭರ ಮುಕುಂದ	-	33
ಹರಿಹಯಾರ್ಚಿತಚರಣ ಜಯಜಯ	-	36
ಹಾರಿಸಿದ ನಿಜರಥವ ಪವನಜಂ	-	22
ಹಿಡಿದ ಭಲವ ಬಿಟ್ಟು	-	15
ಹಿಡಿರೊ ಮಡದಿರತುನ ಹಿಡಿಹಿಡಿರೊ	-	41

ಹುತವಹ ವಸು ಹಯ ವಿಧು	-	76
ಹೆಂಡತಿಯ ಲೀಲಾಕುಮಾರನ ಖಂಡಿಸಿದ	-	88

* * * * *

ಗ್ರಂಥಮಣಿ

1. ಕನ್ನಡ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ:
ಡಾ. ಟಿ. ವಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ,
ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು, 1987
2. ಸುದರ್ಶನ:
(ಸಂ) ಜಿ. ಶಂಕರ ಭಟ್, ಪೆರ್ಲ ಕೃಷ್ಣ ಭಟ್ಟ ಸಪ್ತತಿ ಅಭಿನಂದನ ಸಮಿತಿ,
ಪೆರ್ಲ, 1994
3. ಯಕ್ಷಗಾನ ಛಂದಸ್ಸು-ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ:
ಡಾ. ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ, ಜಾನಪದ ರಂಗಕಲೆಗಳ
ಅಧ್ಯಯನಕೇಂದ್ರ, ಎಂ.ಜಿ.ಎಂ ಕಾಲೇಜು, ಉಡುಪಿ, 1998
4. ವಿವಿಧ ಕವಿಗಳು ರಚಿಸಿದ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಂಗಗಳು.

* * * * *

ಡಾ. ಕಬ್ಬಿನಾಲೆಯವರ ಯಕ್ಷಗಾನವಾಚ್ಛಿಯ

ಗದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳು :

1. ಯಕ್ಷಗಾನ ಸಾಹಿತ್ಯಚರಿತ್ರೆ (2021)
2. ಕರ್ನಾಟಕ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಚರಿತ್ರೆ (2013)
3. ಯಕ್ಷಗಾನ ಛಂದಸ್ಸು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ (ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ. ನಿಬಂಧ-1998)
4. ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಕಾವ್ಯವಿಹಾರ (2010)
5. ಅಂಬುರುಹದಳ (2005)
6. ಪ್ರಸಂಗಾಭರಣ (2018)
7. ಯಕ್ಷಗಾನ ಛಂದೋಗತಿ (2000)
8. ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಂಗಸಾಹಿತ್ಯ (2011)
9. ಯಕ್ಷಗಾನ ಸಂಗೀತ ಪದ್ಧತಿ (ಸಂ-2014)
10. ಯಕ್ಷಗಾನ ಭೇಷಜಪ್ರಸಂಗ (ಸಂ-2005)
11. ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಗಳ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ (2021)
12. ಯಕ್ಷರಸಬಾವಿ (2021)

ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಂಗಗಳು:

1. ಶ್ರೀರಾಮಲೀಲಾದರ್ಶನಂ (ಯಕ್ಷಗಾನ ಮಹಾಕಾವ್ಯ: ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪ್ರಸಂಗಗಳು)
2. ದಿವಿಜತರಂಗಿಣಿ
3. ದಶರಥ ದಿಗ್ವಿಜಯ
4. ಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ವಯಂವರ
5. ವೈಶಾಲಿನೀಸ್ವಯಂವರ
6. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಜನ್ಮ
7. ಭರತಾಗಮನ
8. ಶಿವಸಂಧಾನ
9. ಗೀತೋಪದೇಶ
10. ಅಲ್ಲಮದರ್ಶನ
11. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ
12. ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ಕ್ಷೇತ್ರಮಹಾತ್ಮೆ
13. ಕೈವಾರ ಕ್ಷೇತ್ರಮಹಾತ್ಮೆ
14. ಪಾವನ ಪುರುಷೋತ್ತಮ
15. ತರುಣಿ ತಿಲೋತ್ತಮೆ
16. ಚೆನ್ನವೀರ ಶರಣಮಹಾತ್ಮೆ
17. ಶ್ರೀವಲ್ಲೀಪರಿಣಯ

18. ಭೂಣಸಂರಕ್ಷಣೆ   19. ಶ್ರೀ ಮರವಂತೆ ಕ್ಷೇತ್ರಮಹಾತ್ಮೆ
 20. ವಂಶವಲ್ಲರಿ   21. ರಜತ ಸಂಭ್ರಮ
 22. ನಾಡಪ್ರಭು ಮಾಗಡಿ ಕೆಂಪೇಗೌಡ   23. ಊರುಭಂಗ
 24. ಚಾಮುಂಡಿ ಪ್ರಣಯ   25. ಕಿನ್ನರಕನ್ನಿಕಾ   26. ಕರ್ಣರಸಾಯನ
 27. ಉತ್ತರಾವಿವಾಹ   28. ವೃಷಾಲೀವಿವಾಹ   29. ಭಾನುಮತಿಯ ನೆತ್ತ
 30. ಆಕಾಶದೀಪ   31. ಪುಣ್ಯಕೋಟಿ   32. ಖಡ್ಗಸಂನ್ಯಾಸ
 33. ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜವಿಜಯ   34. ಶ್ರೀವಾದಿರಾಜ ಚರಿತೆ
 35. ಅಹಿಂಸಾಶ್ವಮೇಧ   36. ಬಜಿಲ್ ನೈವೇದ್ಯ (ಶಿವಳ್ಳಿ ತುಳು)
 37. ರಣಬೂಳ್ಳೊ (ತುಳು ಅನುವಾದ) (ಒಟ್ಟು 50 ಪ್ರಸಂಗಗಳು)

* * * * *

ಡಾ. ಕಚ್ಚನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ ಅವರು ಭಾಷೆ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆಳವಾದ ವಿದ್ವತ್ತೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಕನ್ನಡದ ಪಂಡಿತ ಪರಂಪರೆಗೆ ಹೊಸ ಕಾಲದ ಭರವಸೆಯ ಕೊಂಡಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಇವರು ಅಷ್ಟಾವಧಾನಿಗಳಾಗಿ ನಾಡಿನ ಗಮನ ಸೆಳೆದವರು. ಯಕ್ಷಗಾನ ಕಾವ್ಯ, ಸೃಷ್ಟಿ, ಹೊಸ ಚಿಂತನೆಯ ಗಮಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಕಲೆಗಳ ಅನುಸಂಧಾನ, ಅಪ್ರತಿಮ ವಾಗ್ಮಿತೆ ಮುಂತಾದ ವಿಶೇಷ ಪ್ರತಿಭೆಗಳ ಸಂಗಮ. ಕಾವ್ಯ ಕಥೆ, ಅನುವಾದ, ಸಂಶೋಧನೆ, ವಿಮರ್ಶೆ, ನಿಘಂಟು ರಚನೆ, ಗ್ರಂಥ ಸಂಪಾದನೆ, ಗೀತ ರೂಪಕ ಮುಂತಾದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷಿ. ಯಕ್ಷಗಾನ ಛಂದಸ್ಸು, ಪಟಂತುಳು ಕಾವ್ಯ, ಶಬ್ದಶಾರದೆಯ ಸೆರಗು, ಹೊಸ ಬ್ಯಾಂಕಿಂಗ್ ನಿಘಂಟು, ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಚರಿತ್ರೆ, ರಾಮನ ಹುಡುಕಾಟ, ಪುರಂದರ ಮುಂಡಿಗೆ, ಕನಕ ಮುಂಡಿಗೆ, ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯ ಭಾಷೆ, ಕುವೆಂಪು ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಾತ್ಮ, ತಾವರೆಯ ತೇರು, ಛಂದೋವಸಂತ, ಸರಳ ವಡ್ಡಾರಾಧನೆ, ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯ ರಚನೆ ಮುಂತಾಗಿ ನೂರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಲವತ್ತು ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವ ಇವರು ಕುವೆಂಪು ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ರಚಿಸಿದ 'ಶ್ರೀರಾಮಅಲಾದರ್ಶನಂ' ಯಕ್ಷಗಾನ ಮಹಾಕಾವ್ಯವೆಂಬ ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಡಾ. ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಯಕ್ಷಗಾನ ಬ್ಯಾಲೆ ಮತ್ತು ಚಲನಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಟನೆ. ಯಕ್ಷಗಾನ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಕುರಿತಾದ ಸಂಶೋಧನಾ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧಕ್ಕೆ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದಿಂದ ಡಾಕ್ಟರೇಟ್ ಪದವಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಯಕ್ಷಗಾನ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು